DR. VELIMIR DEŽELIĆ ST.:

KARDINAL HAULIK

NADBISKUP ZAGREBAČKI

1788. — 1869.

Dr. JURAJ HAULIK
Slikao Th. Heinrich 1847. Original u Nadbiskupskom dvoru u Zagrebu

KNJIGE KATOLIČKOG ŽIVOTA
IZDAJE DR. STJEPAN MARKULIN
KNJIGA ŠESTA

DR. VELIMIR DEŽELIĆ ST.:

KARDINAL HAULIK

NADBISKUP ZAGREBAČKI

1788.—1869.

ZAGREB 1929.

TISAK »TIPOGRAFIJE« D. D. U ZAGREBU

1. Od kolijevke do mitre.

U muklo doba hrvatskoga naroda, kad je madžarski jastrijeb svojim pandžama zadro hrvatsko meso i htio da proždre i ono malo hrvatskog ponosa, što je ostao ostanku ostanaka tisućgodišnje slave hrvatske, nadvili se i nad katoličkom crkvom u hrvatskom narodu tamni oblaci. Ako je tužni pjesnik mogao žalobno pjevati očajnu bugariju: »vre i svoj narod hote Horvati, zabit i drugi narod postati«, mogao je i svaki Hrvat katolik reći sa svojim Gospodinom Isusom Kristom: Eli, Eli, lama sabaktani! (Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio!) Iako crvena sablast anarkizma još nije širila svoja paklena krila nad hrvatskim narodom, ali je već zublja plamenih požara budućnosti gorjela i radovala srca onih, kojima u pjanim strastima ništa nije bilo sveto, niti Bog, niti Hrvati, niti svetost ideala, niti krvlju otaca natopljena, blagoslovena crna gruda domovine, koju je u znoju lica svoga obrađivao hrvatski seljak, za onda još kmet, neuk, priprost, dobar po srcu, nevin po duši, ali sklon na sve opačine ovoga svijeta, pun zmija ljutica, koje je samo trebao demon novijeg doba, da izmami iz dubine njegove duše. Inteligencija odgojena volterijanski, razmažena i prezasićena

u orgijama mesa i bilikuma, svećenstvo, odgojeno u jozefinskim, protukatoličkim zavodima, kojima je više mirisao parfum otmenih dama od crkvenog tamjana i brevijara, seljaštvo bez najprimitivnijih počela obuke i najelementarnijih pojmova civilizacije — sve to je pokazivalo da je blizu konac Hrvatske — »Finis Croatiae«. I oni koji bi imali biti so zemlje, postali su bljutavi. Po svim pravilima logike morao bi hrvatski narod propasti, jer onaj kvači, koji je jači, a priroda hoće, da velike ribe proždiru male. Ali Providnost je odlučila drugačije: »Još Hrvatska nij' propala«. Narodu u politici i književnosti dala je — Gaja, a vjeri i crkvi katoličkoj dala je — Haulika. Dva preporoditelja, dva velikana!

Goleme gomile svjetine valjale se 11. svibnja 1869. prema zagrebačkom nadbiskupskom dvoru. Umro je velikan, grimizom odjeveni!... Umro je prvi nadbiskup zagrebački. Umro je prvi kardinal zagrebački. Umro je crkveni knez. Umro je otac sirota. Umro je slavni mecena književnosti i umjetnosti. Umro je tvorac Maksimira, čuli se povici iz pojedinih skupina. A mene je petgodišnjega dječaka, koji dakako to još nisam niti slušao, niti mogao razumjeti, vodila za ruku moja baka Ana iz Ivanića, držala me grčevito, da me ne zgazi svjetina. I mi smo se po stubama nadbiskupskog dvora popeli u prvi kat, otkud nam je pukao kroz prozor vidik u dvorsku kapelu, u kojoj je na odru počivao — kardinal i nadbiskup zagrebački Juraj Haulik, najpopularnija i najsimpatičnija ličnost staroga Zagreba. I premda mi je bilo onda tek pet godina pokojnik na odru učinio je na mene silni dojam, tako da mi je i danas ostao živ u pameti. Onda sam dakako tek malo razumio, da je Haulik

bio kardinal i veliki čovjek, a još manje zašto su stari i mladi ljudi plakali. Poslije, kad sam odrastao, stao sam pratiti povijest grada Zagreba i ime Haulik često me je susretalo. Pripovijesti o njemu, pričice o njegovoj dobroti, čitave legende o njemu stvarale se u meni, u mladenačko doba i vidio sam predamnom Haulika s nekom aureolom oko čela. Onda je u mene nastalo doba hiperkriticizma i negacije, kad je mnogi »velikan« izgubio svoju aureolu i patent na obožavanje. Sada pako pod sijede dane mislim da mogu nepristrano i objektivno pisati o čovjeku, koji je uistinu zaslužio, da se o njemu piše i govori, pogotovo danas, kad se na pijedestal slave stavljaju razni pigmeji, koji nisu niti izdaleka ravni velikom knezu i čovjeku — Hauliku.

*

U plodnoj dolini, u požunskoj županiji na rijeci Trnavi, diže se grad Trnava (madžarski Nagy Szombat). Stanovnici su gradski Slovaci, Nijemci i Madžari. I danas jošte bogati grad imao je slavnu prošlost i stare povlastice. Tu je nekoć stolovao primas Ugarske, tu je postojalo staro sveučilište, koje su polazili i mnogi sinovi hrvatskoga naroda. U gradu ima za čudo mnogo monumentalnih građevina, među kojima se ističe sjajna gotska katedrala iz g. 1389. s grobnim spomenicima znamenitih ljudi, većinom biskupa sedamnaestoga i osamnaestoga stoljeća. Uz crkvu diže se nadbiskupska palača. Ogromna je to zgrada i sjemenište. Od redova imali su tu sijelo Isusovci, Franjevci i Uršulinke. U tome gradu rodio se 20. travnja 1788. Juraj Haulik. Otac mu je bio na posjedu ostrogonskog nadbiskupa primacijalni provizor (gospodarski činovnik) i dvorski

sudac — Juraj Haulik. Majka pako bila mu je Klara rođena Repkay, kćerka komisara nitranske županije, plemića, čovjeka čestita i neporočna. I majka i otac kardinala Haulika bili su vrlo pobožni i pošteni te su odgajali dijete u religioznom, rimokatoličkom duhu. Vrlo darovito i marljivo dijete poslano je rano u školu[1]). Pučku školu i gimnaziju svršio je Juraj, što u svom rodnom mjestu Trnavi, što u Ostrogonu. Do šestog gimnazijskog razreda učio je u Ostrogonu, drugi tečaj humaniora i filozofiju u Trnavi. Već za rana vrlo pobožan zaželio je iz svega srca, da služi svome Gospodinu na oltarima. Ali kako je onda, kad je svršio u petnaestoj godini svoje gimnazijske nauke bio još premlad, da stupi u bogosloviju, bilo je to godine 1804., postao je neko vrijeme dobrovoljnim vježbenikom gospodarskoga ureda nadbiskupskih dobara u Ostrogonu. Tu je proboravio čitavu godinu dana, te je na taj način stekao mnogo iskustva, koje mu je poslije dobro došlo u njegovom životu. Ali njegov zanos za višim idealima, njegova ljubav naprama Isusu Kristu, nukali ga, da što prije sluša teologiju. I tako ga vidimo godine 1805. u trnavskom bogoslovnom sjemeništu, gdje je radi mladosti opetovao drugi tečaj filozofije. Njegove svjedodžbe dokazuju, da je bio eminens, odličan đak. Zato i nije čudo, da su ga profesori, videći njegove sjajne sposobnosti poslali u Beč, da u glasovitom Pazmaneumu

[1]) Acta archivi episcopatus a. ecclesiae Zagrabiensis. Personalia Georgii Haulik.

U nadbiskupskom arhivu nalazi se velika građa za život slavnoga kardinala. Da sam ju mogao upotrijebiti zahvaljujem dobroti g. Janka Barléa, kanonika i ravnatelja nadb. pisarne. Ovdje mu budi izrečena hvala.

boraveći, sluša na bečkom sveučilištu bogoslovne nauke.

U sredini 18. stoljeća stale se širiti svijetom lakomislene i frivolne francuske knjige, a kako je Pariz bio središte evropske mode, stali se Evropljani uglédavati u primjer francuskog dvora i u iskvarenost viših krugova u Parizu. I u Njemačku i u Austriju i u Ugarsku, dakle i Hrvatsku prodirao je duh ireligioznosti. Na sveučilišnim katedrama vladali su racijonaliste, koji su pod krinkom prosvjećenosti zabacivali pozitivno kršćanstvo. Lijepa je knjiga bila u rukama onih, koji su širili nekršćanske ideje i nemoralne. I u katoličkim učenim krugovima htjelo se je, da se bogoslovlje otme tobož krivoj školastičkoj filozofiji. Stala se širiti i u tim krugovima misao, da su protestantske nauke u odnosu crkve i države ispravne. I njemačkih je kanonista bilo, koji su osporavali papi važna prava i pridjeljivali ih vladaocima države. Naročito se istakao Justin Febronius 1713. u svojoj knjizi kao borac protiv »riinske usurpacije«. G. 1786. stajala je njemačka katolička crkva na rubu šizme. Car Josip II. reformator bio je samo žrtva ovih nauka. Sekularizacijama crkvenih dobara htjelo se je crkvu učiniti nemoćnom. Pruski kralj Fridrik II. pisao je Voltairu, kako bi se »infamna« t. j. katolička crkva najlakše uništila. On je opazio, da je ondje puk najkatoličkiji ili kako on reče najzasljepljeniji, gdje ima najviše redovnika. Treba dakle te azile fanatizma uništiti i imetak im konfiscirati. Kako su Francuska i Austrija prezadužene, to će lako pristati na to.[1]) Voltaire je tu namisao prozvao mišlju ve-

[1]) Fridrik Veliki: Oeuvres. Berlin 1853. XXIII. 129 i d.

likog vojskovođe. Za cara Josipa II. vrvjelo je sve od pamfleta na crkvu i papu. Povijest bilježi djela Josipa II., kako je stezao crkvenu slobodu, a onda kako je 30. listopada 1781. ukinuo redove. On je ukinuo i sve bratovštine. Na bečkoj univerzi predavala se crkvena povijest najprije po protestantskoj Matije Schröcka, a poslije po knjizi Dannenmeyra, u duhu slobodnozidarskih loža. Poznato je, kako je car uredio centralna bogoslovna sjemeništa u Beču i Pešti, koja su bila posve nezavisna od biskupa, a svi su ih smatrali za rasadište krivovjerstva i bezvjerstva. U tim se je seminarima učilo, da je nepogriješivost crkve sumnjiva i da u nju vjeruje samo nekoliko blesana itd. Car Josip II. zabranjivao je sjaj službe božje propisivao dapače, koliko svijeća smije, da se u crkvi upotrebljuje, a da se drvo uštedi, treba da se mrtva tjelesa umotaju u vreće bez lijesova. Jozefinski sistem bio je u punom jeku. I ma da je pred smrt svoju car Josip II. došao do drugog uvjerenja, jozefinizam se je povlačio u austrijskoj monarhiji sve do g. 1848. u uredima, u školama i u javnom životu.

Eto to su bile prilike, u kojima se je Juraj Haulik rodio, u kojima je u školu polazio i u kojima je živio još kao biskup. Istina, da je car Franjo I. mnogo toga popravio, ali tek vrlo polagano i postepeno. Veliki svetac Klemens Marija Hoffbauer apostol Beča moćnim je utjecajem popravljao život vjerski u Beču. I drugdje javljali se uvjereni katolici, ali duh mlakosti, duh bezvjerja, duh uživanja vladao je ne samo na poljanama svjetovnjaka, već i među onima, koji bi morali biti stražari Siona. Hoće li mladi Haulik ispiti vino jozefinizma i mlakosti u vjeri ili će ostati

čvrst u borbi za Kralja Krista? Ne će li se pretvoriti u kakovog finog galantnog abbéa i kavalira s otmjenim kretnjama i slatkim posmijesima, puna parfuma i kaćiperskih riječi, ili će postati pravi pastir stada Kristova?

Njegov poletni duh volio je sve lijepo, volio je muziku, slikarstvo, poeziju. U njegovim, vlastitom rukom pisanim bilješkama vidimo, kako je ozbiljno ekscerpirao Cicerona i Horacija, Goethea i Schillera, Corneilla i Racina, raznojezične knjige umjetničke, povjesne , teološke i mitološke. Iz bilješki saznajemo, kako študira muzeje i galerije slika i kako se interesira za prirodne i umjetne krasote.

Ne će li iz njega poučljiva, sveželjna znati postati kakav Schoengeist, kakovo piskaralo, sladokusac, laskavac, mekušac i puzavac.

Ali on je ozbiljno učio. Haulik je sada i poslije i privatno učio jezike. Tako da je znao slovački, madžarski, latinski, njemački, franceski, talijanski i hrvatski. Bio je izvrstan poznavač klasičke i moderne literature, povijesti, umjetnosti i glazbe.

Iako je Haulik velikom ljubavlju prionuo uz svoje nauke, ipak mu nije bilo suđeno svršiti ih mirno do kraja, jer je g. 1809. navalio na Beč car Napoleon, pak su se morale škole zatvoriti, a đaci poslati kućama. Haulik se je morao vratiti u Trnavu, ali je zato privatno nastavio učiti i pripravljati se za ispite. Te je svoje ispite i posvršavao, tako da ga je 1. prosinca 1810. u Trnavi u kaptolskoj sakristiji uz dispenzaciju, biskup, kanonik ostrogonski Nikola Rauscher zaredio za podđakona, a 3. prosinca za đakona. Isti biskup 18. travnja 1811. zaredio ga je za svećenika u Trnavi. I 6. svibnja 1811. služio je Haulik prvu

misu u crkvi Uršulinki u Trnavi. Nato ga je duhovna oblast poslala najprije za kapelana u Komoran. Tu je revnovao za svetu vjeru i marljivo ispovijedao, dijelio svete sakramente i mnogo propovijedao. Svoje je propovjedi marljivo sastavljao, pak se veliki broj njegovom rukom pisanih propovijedi iz toga doba latinskih, njemačkih i madžarskih nalazi još i danas u njegovoj ostavštini.[1]) Ali nije dugo ostao u Komoranu. Još iste godine pozvan je u Budim u vikarijski ured, te je tamo bio redom arkivar, bilježnik i tajnik. Služio je ovdje gotovo osam godina, sve do g. 1820. Obavljajući svoje poslove u uredu nije zaboravio niti na svoje nauke, već se je učio i pripravljao za rigoroze, a 23. ožujka 1819. polučio je doktorat bogoslovlja u Pešti. U to doba dobi stolicu nadbiskupa ostrogonskoga znameniti madžarski rodoljub Aleksandar Rudnay de Rudna et Divèk Ujfalu. On se je rodio u sv. Križu (Szent-Keresztu) u nitranskoj županiji. Bio je na daleko čuven u čitavoj Ugarskoj. Od godine 1819. bio je primas čitave Ugarske i već je g. 1820. prenesao kaptol i svoje sijelo u staru stolicu, a 23. IV. stao je graditi temelj nove katedrale — zgradu nadbiskupsku i hram sagradio je raskošno i »gigantski«. U to je vrijeme pozvao mladoga Haulika, da mu bude tajnikom i bilježnikom primacijalnog foruma u Ostrogonu. Tu je Haulik svojim očima mogao vidjeti, kako veličajne osnove izvodi njegov primas, ali vidio je i nešto drugo, kako njegov poglavica upravo rasiplje novce među siromake. Ta imao je Rudnay devizu: Beatius est dare, quam accipere! (Blaženije je dati, no primati). Ne ima sumnje, da je sve to, naročito

[1]) Acta a. ep. zagr. Personalia Haulik II.

dobar primjer nadbiskupov, moralo ostaviti duboki dojam u duši Rudnajeva tajnika Haulika. Bio je u izvrsnoj školi. God. 1822. od 8. rujna do 16. listopada bila je u Požunu nacijonalna ugarska sinoda. U toj je Haulik bio tajnikom između sedmorice drugih i ovdje se tako istakao svojom neumornom marljivošću, vještinom i svojim umnim sposobnostima, da je već onda svratio na sebe pozornost sviju. Županija ostrogonska imenovala ga g. 1824. prisjednikom sudbenoga stola, a već g. 1825. imenovan je u 37. g. ostrogonskim kanonikom. Veselje, koje je nastalo u porodici radi toga događaja bilo je ubrzo pokvareno. Već četiri dana iza toga umrla je novome kanoniku njegova majka Klara u 59. godini života. G. 1828. na sinodi u Požunu bilo je Hauliku povjereno uredništvo crkvenih debata. Iste ga je godine imenovao nadvojvoda palatin članom regnikolarne deputacije, kojoj je u Pešti bilo povjereno koordiniranje sustavnih operata. U to vrijeme umro mu je i otac Đuro u lijepoj starosti od 77. godina.

Haulik je pokazao u crkvenim i u političkim poslovima toliko spreme i takta, upoznao je te vrline i ugarski palatin nadvojvoda, da nije bilo čudo, te je namješten kod državnoga ugarskoga namjesništva.

G. 1830. 29. siječnja imenovan je savjetnikom ugarskog namjesničkog vijeća i naslovnim biskupom od Prištine u Hercegovini. Na to se je preselio u Beč, gdje je g. 1831. imenovan dvorskim savjetnikom i referentom ugarske dvorske kancelarije, koja se je u Beču nalazila.

Zanimivo je da su g. 1831. donijele »Požunske Novine« žalosnu vijest iz Budimpešte, da je ondje

umro 19. VIII. 1831. preč. g. Juraj pl. Haulik od tifusa. Žaleći za njim vele doslovce: »Svatko, tko je poznavao talente, znanje, neumornu radinost, religioznost i humanitetu pokojnog biskupa, mora duboko žaliti, što je u cvijetu svog života (u 44. godini) svršio svoj život.«

Godine 1832. 1. srpnja imenovan je velikim prepozitom (prepoštom) zagrebačkoga kaptola i priorom vranskim. Prigodom instalacije zastupao ga je 26. kolovoza 1832. kanonik Mihić. On je ipak ostao i dalje u dvorskoj kancelariji u Beču još pet godina. Samo jednom na kratak čas došao je u Zagreb. Ali od tog doba obraćali su se na nj razni zagrebački kanonici, pak i čitavi kaptol s molbama, da im u Beču ishodi pojedine pogodnosti. Čineći dobra djela, gdjegod bio, nije zaboravio ni mjesto svog namještenja — Zagreb.

U ono vrijeme postojalo je u Zagrebu uz jednu javnu djevojačku pučku školu, pet privatnih. Najznamenitija je od tih bila škola Bergeričina, koju su polazila djeca najotmenijih roditelja. Nadalje se spominje, kao dobra škola još i Langeričina u Opatovini. Videći vrhovno zagrebačko kr. naukovno ravnateljstvo, da u samome gradu Zagrebu jedna učiteljica već više godina poučava preko 100 djevojčica, čime je dokazana potreba druge učiteljice, namjesti takovu u tvrdom uvjerenju, da će se naći dobročinitelja, kojima othranjenje djevojaka leži na srcu. Stoga je ono pozvalo sve jurisdikcije i prijatelje ženskoga othranjenja, da podupru utemeljenje druge djevojačke škole. Prvi pruži svoju pomoć g. 1834. prepošt zagrebački Juraj Haulik, koji se obveza, na vječna vremena prinositi za drugu učiteljicu godišnju svotu od 60 for. u srebru. Ovako je ta učiteljica sa godišnjih 60 for. i još 8 drugih for. morala živjeti. Videći taj dobrotvor god. 1835., da rečena učiteljica živi od milosti drugih ljudi, pa da je za svoje nastojanje slabo nagrađena, povisi svoj prinos na neodređeno vrijeme za daljih 40 for. čime je u srcima skrbljivih matera i marljivih učenica sagradio sebi trajan spomenik.[1])

2. Zagrebački biskup.

Kad je 18. ožujka 1837. umro zagrebački biskup Aleksandar Alagović (r. 1760. u Nitri) od kapi, nije prošao niti pedeset i jedan dan i već mu je imenovan nasljednik. Jednoga dana, kad je Haulik, u svojoj uredskoj sobi radio, pojavio se je pred njim dvorski kancelar Fidelis Palffi, stao pred njega i rekao mu: — »Čestitam vam u ime carevo, kao zagrebačkom biskupu.«

Kralj Ferdinand uistinu ga je imenovao biskupom zagrebačkim, jer je bilo općenito mišljenje, da je upravo Haulik, kao trijezan, uman i vrlo fini diplomat, jedini podoban da se snađe u ono vrlo važno doba, kad se je u Hrvatskoj pojavila samosvijesna težnja naroda za slobodom, i vruća želja, da se spasi narodna individualnost. Trebalo je u Hrvatsku poslati čovjeka, koji ima zdrave oči i svojstvo, da u pravi čas upozna i potrebe naroda i korist države.

Haulik postade dakle po caru imenovanim pastirom zagrebačke biskupije 8. svibnja 1837. i 11. svibnja položio je prisegu vjernosti u kraljeve ruke.

[1]) Ilirske Narodne Novine, Zagreb 1836. str. 1.

Dana 2. listopada iste godine bio je prekonizovan od sv. Stolice u Rimu. Posvetio ga je za biskupa apostolski nuncij princip Altieri 10. prosinca u Beču. Ujedno je postao i pravim tajnim savjetnikom Nj. Veličanstva. Sada je novi zagrebački biskup preko Varaždina putovao u Zagreb. U Varaždinu je svečano dočekan. Ovdje mu je predana štampana pjesma, koju je ispjevao profesor varaždinske gimnazije Antun Rožić. Bila je to latinska prigodnica.[1])

Da se novi biskup zagrebački što svečanije dočeka izdao je tiskom zagrebački kaptol posebni red: »Ordo introductionis et installationis Suae Excellentiae domini Episcopi Zagrabiensis, Georgii Haulik.

Biskup je došao iz Varaždina u Gradec, a onda se povezao u Kraljevec, gdje su ga dočekale prve zagrebačke deputacije. Pozdravljen je i dočekan u Sesvetama, gdje ga je dočekalo izaslanstvo zagrebačke županije. U Maksimiru ga pozdravila akademija, a onda se je razvio najsvečaniji ulazak u grad. Bilo je to 6. siječnja kad je uz tutnjavu mužara i uz zvonjavu sviju zvona doveden u Zagreb. Dana pako 8. siječnja 1838. ustoličen je slavno na biskupsku stolicu, uz sve počasti državnih, crkvenih i vojničkih vlasti.

[1]) Ta pjesma ima naslov: Excellentissimo, illustrissimo ac reverendissimo Domino G e o r g i o H a u l i k, dei et apostolicae sedis gratia episcopo zagrabiensi, abbati B. M. V. de Topuzko, inclyti comitatus de Berzencze supremo ac perpertuo comiti S. C. et R. A. Majestatis actuali intimo status consiliario ad capessendum suam sedem per Varasdinum proficiscenti. Obtulit Antonius R o s i c h, II. Hum. in R. Gymn. Varasdinensi Prof., et I. C. cognom. Sedr. Assessor MD. CCC. XXXI VII. Varasdini, typis Josephi Nobilis à Platzer, C. R. priv. Typographi.

7. siječnja 1838. izrekao je svoj pastirski govor u katedrali.[1]) U njemu spominje, kako je daleko rođen, i kako je nedokučivom odlukom Božje providnosti najprije postao prepozit, a sada eto biskup zagrebački. Oni, koji ga samo malo poznadu, vjerovat će mu, kad rekne, da se nije ni najmanje ćutio dostojnim, da zasjedne zagrebačku biskupsku stolicu. On može uistinu reći: »Gospode, ne nadima se srce moje, niti se uznose oči moje. Niti idem na veliko, niti na ono, što je više od mene (Psalam 130), milošću tvojom jesam, što jesam, ali ne ja, već milost tvoja samnom (1. Korinć 15., 10). Spominjući poimence velike i slavne zagrebačke biskupe ističe, kako će mu teško biti, da bude nasljednikom njihovim, njima sličnim, naročito jednom bl. Augustinu Kažotiću, Demetriju, legatu kralja Ljudevita kod pape Urbana VI. Eberhardu, Tomi Bakaču, Jurju Draškoviću i drugima. Dugim, krasnim, klasičnom latinštinom izrečenim govorom, u kojem je progovorio o svom zvanju i dužnostima, prikazao se je svima, a onda je izjavio: »Vas pako molim i zaklinjem: da me smatrate s v o j i m i o n i m, k o j i d o m o v i n u v a š u s m a t r a m d o m o v i n o m s v o j o m; koji sam duhom, srcem i svom snagom vaš, koji vas tako ljubim u Isusu Kristu, da mi nije ništa drugo na pameti, nego da služim vašemu spasu, i da me kad se iza smrtnog ovog života, otputim u vječnost, poprati ono slatko uvjerenje, da sam uščuvao u vama slatki zalog Božji, i da sam učinio sve,

[1]) Haulik G. Selectiores encyclicae et dictiones sacrae. Viennae 1850. Tom. I. str. 1—32. Naslov glasi: Sermo pastoralis occasione capessitae sedis episcopalis Zagrabiae, in ecclesia cáthedrali habitus, die 7. Januarii anno D. 1838.

što sam po slabim svojim silama učiniti mogao, za dobro crkve, i za blagostanje slatke domovine...«

Prvi put je propovijedao u katedrali hrvatskim jezikom svojem puku na Uskrs g. 1838. Govorio je kajkavskim dialektom, a svršio s riječima:

»Radujte se, ar vam se kaže ono najslajše ufanje, da kakgoder početnik vjere i zveličitelj naš dan današnji, kakti obladavec smrti, stal se je iz groba, tak i vi po jakosti njegovoj negda stali se budete, da s preobraženimi telesi vašimi i spodobno včinjenimi telu svetlosti njegove, s njim kraljevali budete vu blaženoj vekivečnosti, kom zadnjič spada ves cilj bitja i življenja našega. Amen.[1])

Doček Zagrepčana bio je tako veličanstven i opet tako topao i mio, srdačan i radostan, da se je novi biskup tome tako razveselio, da je u svoje bilješke napisao: »Namještenje moje (instalacija) bilo je očiti dokaz, koliko u Zagrepčana i uopće u Hrvata ima odličnog poštovanja vjere i osobite privrženosti prama biskupu.« Sa svih strana stizale su čestitke novom biskupu, a saznavši za njegovu intronizaciju piše mu iz Rima vlastoručno i sam papa Grgur XVI., u kojem ga pismu poziva da bude hrabar i da vojuje dobar boj vjere, da brani ustrajno disciplinu sv. crkve...[2])

[1]) Haulik G. Selectiores encyclicae et dictiones sacrae... Viennae 1850. Tom. II. str. 12.

[2]) Nadbiskupski arkiv. Personalia Georgii Haulik. VI. 1. Miscellanea privata secretiora... Pismo glasi doslovce: Macte igitur animo sis, Venerabilis frater, certa bonum certamen fidei, exerce alacriter salutarem talentorum negotiationem, quae est de animabus Christo lucrandis, tuere constanter sanctissimam Ecclesiae disciplinam et in mediis difficultatibus ac tribulationibus, in quibus versari Te oportet, cave ne illas

Slavni hrvatski »Ilirac« pjesnik Pavao Stoos ispjevao je pjesmu: »Zdravica »Na mnogaja ljeta...« Đuri Hauliku, prigodom namještenja na biskupsku stolicu 1838. u kojoj mu želi, da živi mudrošću Solona i s njim sijeda Nestora, vijećem pravedna Katona, istinom Aristida! Pjesnik želi, da biskupovom luči nastane ime roda jasnije, Kain da pane, a ustane Abel mile Slavije!«

Ta nam pjesma jasno dokazuje, kako su narodni hrvatski preporoditelji uprli oči u novoga crkvenog dostojanstvenika u želji, da pristane uz njihov narodni pokret. Stoos to i jasno veli, na kraju svojih stihova, gdje moli Boga, da njegovo sunce vlada kod ilirske države i Boga moli:

Kod nas našem u jeziku,
Ognjem brani istinu,
Gibli našeg skup Pastira,
Aj da ljupko nas potpira!

Došao je dakle novi biskup u Zagreb u punom jeku zanosnoga i mladoga pokreta Gajevih Ilira. On čovjek, zapravo tuđin, kako će se snaći u tom pokretu? On miljenik ostrogonskoga primasa čitave Ugarske, on dvorski čovjek?

Najbolji nam je odgovor na to pitanje, što je biskup Haulik baš toga smionoga Ilira, koji je već

umquam extimescas propriis quasi viribus superandas, quum et consilium et fortistudo nostra sit Dominus, ac sine quo nihil possumus, per Ipsum cuncta valeamus. Oremus autem pro invieem, Venerabilis Frater, et instemus cum fiducia ad thronum gratiae, ut misericordram consequamur et gratiam inveniamus in auxilio, opportuno.

Romae 17. februarii 1838. Gregorius PP. XVI.

za vrijeme biskupa zagrebačkoga Alagovića, njegova prešasnika bio u biskupskom dvoru, kao kapelan, zatim zaprisegnuti bilježnik duhovnog stola, načinio odmah g. 1838. biskupskim tajnikom. Nije biskupu Hauliku smetalo, da taj može se reći, fanatički rodoljub, pjeva, kao njegov tajnik žarke rodoljubne pjesme. Nije Haulika to smetalo ni onda, kad je pod znakom ilirskog grba t. zv. ljeljivi (polumjeseca pod zvijezdom) u kojoj su bila imena: Hrvati, Slavonci, Dalmatinci, Dubrovčani, Korušci, Istranci, Kranjci, Štajerci, Međumurci, Podunavci, Bačvani, Banaćani, Srblji, Bošnjaci, Crnogorci, Hercegovci, Bugari, zapjevao poznatu svoju pjesmu:

U ilirsko kolo mili
Vratite se srodni puci,
Što su stari gvožđem bili
Nek su duhom sad unuci.

Pa i »panslavizam« te pjesme nije ga smetao, panslavizam, koji jasno izvire, kad Štoos želi, da se viju četiri kola: prvo neka vodi Rusija, drugo Poljska, treće Češka, a četvrto, neka povede duh ilirski.

Pjesnik Štoos ispjevao je Hauliku uostalom već i prije, za dan posvećenja, latinsku pjesmu, u kojoj govori o veličini Slavenstva i o ilirskim pjesnicima.[1])

[1]) Stoosova pjesma ima napis: Carmen honoribus excellentissimi, illustrissimi, ac reverendissimi Domini, Domini Georgii Haulik, praeexistentis ecl. episcopi Pristinensis, cathedr. ecclesiae Zagrabiensis canonici, praepositi majoris, et prioris Auranae, abbatis S. Margarethae V. et M. De Bella, Archidiaconi Gorensis, et Zagoriani, SS. theologiae doctoris, collegiati, S. C. et R. Ap. Majestatis consiliarii aulici, et ad exc. cancella-

Pjesnik Stoos, koji je svaki dan bio uz svog biskupa, nije bio za to smijenjen, već je postao drag biskupu i bio mu je tajnikom i pratiocem sve do godine 1842., kad je na vlastitu želju postao župnikom u Pokupskom, gdje je ostao sve do smrti t. j. 30. ožujka 1862.

Kako je bio Stoos jedan od najrevnijih pristaša dra. Ljudevita Gaja, lako mu je bilo svaki dan govoriti svome biskupu, o težnjama Gajevih Ilira, a Haulik je to sa simpatijom slušao i svoj rad prema tome udesio. Svakako je od prvoga početka Haulik bio sklon hrvatskom preporodu, kojemu je u više navrata bio upravo neustrašivim zaštitnikom. To će se uostalom viditi iz ovoga životopisa.

Početak života i rada kardinala pada u burno doba, kad je centralizam cara Josipa gušio i crkvu i narode i htio, da narine njemački jezik svima kao

riam r. h. aulicam referendarii: nunc antem episcopi Zagrabiensis, abbatis B. M. V. de Topuska, inclyti comitatus de Berzencze supremi, ac perpetui comitis, nec non s. c. et r. Majestatis actualis intimi status consiliarii dum Viennae feriis Antunni 1837. in Antistitem Zagrabiensem solenni ritu consecraretur, cernue dicatum Vate Paulo Stoos, sacrae sedis consistorialis jurato Orh. Notario. Zagrabiae, Typis Francisci Suppan, C. R. pr. Typographi ac Bibliopolae.

U dodatku te pjesme govori Stoos o četiri sunca, što sjaju na književnom svodu Slavije: ruskom, poljskom, češkom i ilirskom narječju. O potonjem govori, kao o najsjajnijem, te spominje imena starih književnika: Lucića, Vetranića, Minčetića, Hektorovića, Naleškovića, Čubranovića, Bunića, Goce Ovčarevića, Lukarića, Zlatarića, Primovića, Mažibradića, Palmotića, Ranjina, Gundulića, Gjorgjića, Boškovića, Betondića, Sorga, Vitezovića, Petra Zrinskoga, Anicu Bošković, Lukreciju Bogašinović, Katarinu Sorkočević itd., a zatim spominje i novije pisce od Kanižlića dalje.

državni. U očinskoj je već kući slušao govoriti o otporu, kojim je rodio taj besmisleni centralizam, u srcima naroda ugarskoga. I on je naučio štovati pobornike za slobodu i samosvijest naroda, i nikada nije prestao braniti ideale samosvojnosti pojedinih naroda a naročito naroda hrvatskoga pa niti onda, kad su ga u starije dane života proglasili zaguljenim prijateljem centralizma, što on nikada nije bio, u današnjem smislu te riječi. Ali mislilo se o njegovoj politici poslije godine 1861., kako mu drago, svaki poznavalac naše povijesti morat će mu priznati, da je već prvih dana svog biskupovanja živo prionuo uz hrvatski pokret za slobodu i »samosvojne pravice«.

Biskup se je lako mogao upoznati s »Ilircima« i inače u raznim društvima. Vođa hrvatskih preporoditelja grof Janko Drašković, znao je, da posreduje između odličnika aristokrata i velikaša na vrlo ljubezan način. On je upriličavao u tu svrhu razne zabave. Tako se naročito spominje »narodna muzikalna večernja zabava« u njegovom dvoru na 5. travnja 1839. Na tu zabavu došli su i biskup Haulik, i grofovske porodice Oršić, Sermage, Erdödy, Festetić, Pejačević, Drašković, barun Kulmer, Rauch i mnogi drugi vojnički i civilni uglednici grada. Bio je tu i Nikola Zdenčaj, veliki župan zagrebačke županije. Tu se pjevalo hrvatske rodoljubne pjesme, pjevao je i profesor Moyses, Slovak, potlanji slovački biskup: »Gdje je stanak moj?« U Draškovićevoj se je kući oduševljeno hrvatski nazdravljalo i tako se širio rodoljubni duh i oduševljenje u osvitu preporoda.[1])

[1]) Danica Ilirska 1839. br. 41. str. 162.

Sve je to gledao Haulik i nije se tome tuđio. On je dapače i sam po običaju predšasnika morao imati društva. Samo su mu »aristokrati« zamjeravali da je u dvor uveo novotariju, te je pozivao i »plebejce« iz građanskih krugova i građanke.

Ali patriotski zanosi nisu smetali Haulika, da zaboravi vjeru. Odmah, kako je zasjeo svoju biskupsku stolicu, uzeo je golemom zadaćom svoga rada obnoviti i preporoditi katoličku Hrvatsku. Zapravo se može i nazvati prvim novim borcem katoličkog pokreta u hrvatskom narodu. Bio je zato neumorni propovjednik i pohodio je biskupskim pohodom i dijeljenjem potvrde u svom životu, gotovo sva mjesta biskupije.

Bacio je oko na sredstva, kako će svoj naum polučiti. Zamislio je u hrvatski narod uvesti nove redove i bratovštine, a stare izdašno potpomagati, drugo mislio je da će ponajpače koristiti vjeri našega naroda ako podigne i stvori katoličku štampu i podigne prosvjetne organizacije, koje će u njegovom smislu poraditi. Naročitu pako pažnju odlučio je posvetiti uzgoju seljaka, mladeži i školstvu t. j. budućim generacijama hrvatskoga naroda. Odlučio je osnovati nove uzgojne zavode i snabdjeti ih dobrim uzgojiteljima i uzgojiteljicama. Znajući ipak, da mora poraditi i za opće kulturne potrebe hrvatskoga naroda, odlučio se je od početka, da postane velikim mecenom knjige i umjeća. Samo se pako po sebi razumije, da je kao pravi apostol Kristov, imao na umu da postane sve svima, pravi dobrotvor crkve i naroda, ubogih i sirota.

III. Za pučku i seljačku nastavu.

Vidjeli smo, da se je brinuo za školstvo, već kano kanonik zagrebački. A sad, kad je zasjeo biskupsku svoju stolicu već za dva tri mjeseca opet se brine. Juraj Haulik, u svom pismu od 9. aprila 1838. naložio je krajiškom svećenstvu, da podučava u katekizmu krajišku seljačku djecu, ondje, gdje još ne ima škola. On zahtijeva, da ondje gdje nema škola uče u crkvama, dapače i u župnom dvoru ili na drugom prikladnom mjestu. Ako bude mladež dobro poznavala milu volju Božju, neka dobro znadu, da će sami dušobrižnici u teškom rukovođenju svojega stada u vječnost, lakše i srećnije djelovati i da će, djelujući, svijesni, što su izvršili dužnost, izvrsno pripomagati, da se postignu dotični probici države i da se rodu ljudskomu naspori svakovrsna sreća. A da se također obazna plod marljivo upotrebljene trudbe, ima dušobrižničko svećenstvo nastojati, da se na izmaku svakoga poljeća pučavana mladež, ispita, uz sudjelovanje dotične vojničke oblasti o napretku u nauku vjere i uopće se po mogućnosti trsiti, da se osigura uspjeh i plemeniti cilj.

G. 1839. izdao je biskup Haulik na svećenstvo svoje biskupije znamenitu poslanicu o pučkoj nastavi, koja počinje ovim riječima: »Da su škole iliti učionice, koje se narodima razvijaju, od prevelike koristi, to nitko, koji njihovu narav, i na čovječanska srca upliv pozornije promotri, dvojiti ne će. Nitko velim, koji je od predsudnih misli čist i slobodan, o tomu posumnjati ne može. I što bi prudnije moglo biti od one vrste ustava, kojega je najpoglavitija svrha, djeci od svakoga i najprostijega stališa, temelje ili načela vjerozakona i ćudorednosti u njihov tanani još um i nježno srdašce uliti, njih od naravnog, da tako reknem, divljaštva izvukavši, na stanoviti stupanj uljudnosti podići, njih u prvih znanja počecima obavijestiti, bez kojih, nitko u društvu živući, biti ne može, ako na najveću svoju vlastitu i drugih, s kojima djeluje, tegobu biti ne želi. Zaista svaki, koji samo malo pozornije stvar ovu razmotri, uvidjeti mora: da ćedu ona djeca, koja se u temeljima svetog vjerozakona kristjanskoga, u najčistijim ćudorednosti pravilima kroz tečaj više godina i skoro svaki dan u učionama obučavaju, kojima se svete stvari opširnije razlažu i dublje ukljukivaju, da će, rekoh, ona djeca negda i bolji ljudi i bogoljubni kristjani biti, nego ona, koja se — izuzevši mali onaj, koji im se u crkvi daje, nauk katekетički, — sama sebi i naravi, kojom su na zlo prignjena, ostavljaju. Svaki, koji nije baš sasvim tup, mora dokučiti, da će oni mladići, koji su u prvim temeljima znanja čovječanskih obaviješteni, nekad i svoju djecu bolje i pravilnije othranjivati, da će od mnogih, često veoma škodljivih praznovjerstva, stanovito čisti biti, da će se za čistoću i pristojnost većma brinuti, da će gospodarstvo i svoje domaće poslove i brižljivije i sređenije obavljati i takim načinom za svoje vlastito i općinsko domovine blago i dobro mnogo više doprinijeti, nego oni, kojim naravskih sposobnosti izobraženost posve manjka,

i koji se na onaj uljudnosti stupanj, koji je bića na sliku i priliku božju stvorenoga dostojan, teško ili nikada uspet ne mogu. Što kad ovako razmatramo, čuditi se zaista moramo, da se jošte nalaze, ne samo među svjetovnima, nego također i među duhovnima, koji najpošteniji učiona ustav, ne ću reći neprijateljskim, nego zaista mrzlim i nemarnim okom gledaju.«

Tako počinje ova lijepa poslanica, u kojoj on, biskup, navodi, kao razlog tome nehaju, preveliku udobnost i strah, da bi obrazovani pučani i seljaci mogli postati buntovnici. Biskup oprovrgava te krive misli. Biskup je uvjeren, da su baš svećenici pozvani, da unaprede stvar seljačkoga i pučkoga odgoja. To je ne samo dužnost čovječnosti, već i djela milosrdnosti: neuke podučavati. Biskup se dakle pouzdano nada, da će ga njegov kler razumjeti i izvršiti njegove želje. Biskup misli, da se ne će trebati dugo čekati na otvaranje pučkih škola, bar u mnogima, većim i bolje naseljenim općinama, »samo ako pastir duša zbiljno hoće!« On misli, da bi za učitelje podobni bili organiste, bilježnici, ako im se dadne neka nagrada, i pribavi za školu, ovdje prazno selište, prikladna zemlja, ondje pripravnost župljana, ondje zgodno prazna kuća, onda darežljivost vlastelina. Dapače u župnim dvorovima, mogli bi se za prvi početak, otvoriti razredi škole. O tome ima već i dobrih primjera. Biskup obećaje u svakom pogledu pomoći.

A onda biskup svoju okružnicu svršava krasnim riječima: »I ovo jest, sinci preljubljeni, u ime onoga, za kojega poklisarstvo svete službe obnašamo, da u

unapređenju ovoga ustava ništa, što vaše sile podnesti mogu ne propustite. Ako poslušate glas naš, najprije priličan i prostran otvorit ćete si put na zadobit najobilnije duhovnim poslovima vašim shodne plodove, pripravit ćete si zemlju, u koju će se baciti sjemenje riječi božanstvene, niti će ona kasniti plod stostruko vama povratiti. Vidit ćete. kako se glupost običaja ukroćuje, kako se grdne opačine, koje čeljad polodjelsku obataljuju, umaljavaju; kako obrtnost dan na dan sve više napreduje. Najposlije opazit ćete, kako i posebne vaše i zemljaka vaših koristi i općinsko domovine blago velikim koračajima napred stupaju, i videći da to ponajviše uslijed vašega truda i znoja proizlazi, radovat će se i uzrasti će srce vaše, u čem će vas još bolje vaša savjest osvjedočiti i pokrjepiti, da ste također i u ovom svetom, na koji ste pozvani, poslu, dostojno postupali, našto vam mi naš očinski blagoslov preljubazno podjeljujemo. Dadosmo u Zagrebu, u gradu, navadnom prijestolju našem biskupskom, dana 9. siječnja (Jan) godišta upućenja Gospodinova 1839.«[1])

Haulik nije niti poslije u toj stvari mirovao, već je potkraj g. 1841. izdao opet okružnicu o podizanju narodnih škola. Uz to je zatražio, da mu župnici, odgovore na deset pitanja u roku od dva mjeseca, da vidi, što je poslije njegovog poziva od g. 1839. glede uvedenja škola učinjeno i je li kakova pomoć priskrbljena.

U arkivu varaždinske županije čuva se Haulikovo pismo, glede škole u Konščini. Ovo pismo pročitano

[1]) Gaj Lj. Danica Ilirska. Zagreb 1839. str. 78.

je u skupštini varaždinske županije, te je s oduševljenjem pozdravljeno, jer je pisano puno rodoljubnoga duha.

Čovjek danas ne može da shvati važnost ovih okružnica, ako se ne prenese u ono doba, kad su se seljaci branili protiv škola i kada su smatrali, da tim gube radnu snagu, da im djeca u školi ljenčare, dok bi mogla svinje i guske pasti.

Danas si ne možemo zamisliti, kako su i u t. zv. inteligenciji škole u ono doba imale protivnika. Tako je u Samoboru bio neki župnik, koji je bio silni protivnik narodnih škola. Tvrdio je svakome i proti vladi i njezinim zastupnicima, da je škola potrebna samo za gospodu. Za seljaka je gora, nego otrov, kuga ili vatra. Kad će »muž« znati čitati i pisati, pokazat će figu crkvenoj i državnoj vlasti. Onda ne će groznim bunama biti kraja niti konca.[1])

Uočimo li sve to, onda tek vidimo, kako je velike duše i dalekog vida bio biskup Haulik i u školskom pitanju. Sve do konca svoga života ustrajao je plemenitom postojanošću i žarkom ljubavlju u radu za narodnu prosvjetu i žrtvovao goleme svote u tu svrhu. U pravom smislu riječi bio je on prvoborac za seljačku prosvjetu već prije 100 godina.

IV. Haulik, namjesnik banske časti.

U vrijeme, kad je Haulik postao zagrebačkim biskupom bio je hrvatskim banom Franjo barun Vlašić (od g. 1832. do svoje smrti 16. svibnja

[1]) Trdina, Bahovi husari, str. 94.

1840.). On je bio odlučan branitelj hrvatskih prava na Slavoniju, za koju su se otimali Madžari, a bio je i borac protiv uvedenja madžarskog jezika u Hrvatsku (g. 1835.—1840.). Ali taj dobri i plemeniti ban već je u doba Haulikova dolaska tako poboljevao, da mu se je već g. 1838. morao dati namjesnik — locum tenens. A to je postao baš biskup Haulik. Neki povjesničari pišu, da je Haulik, tek poslije Vlašićeve smrti postao namjesnik banske časti, ali to ne stoji. On je u vrijeme Vlašićeve bolesti i nemoći tu svoju čast u obilnoj mjeri vršio. Banski namjesnik, kad je vršio svoju čast bio je veliki gospodin, kao i sam ban, a što je bio ban, to lijepo veli Šenoa: »Hrvatom ban je kralj.« I Haulik, još za života Vlašićevoga, a i poslije vršio je svoju bansku čast odlično i na korist hrvatskoga naroda. Kao najbolji patriota hrvatski, pun iskrenoga žara za hrvatsku stvar, živo je branio hrvatska prava, u ono crno i preteško doba, a branio je svagdje i na visokim mjestima. Naši historičari vrlo griješe što nikako ili odviše malo spominju Haulikove zasluge na političkom polju za vrijeme t. zv. ilirskog preporoda. Zapravo bi se među svijetlim preporoditeljima hrvatskim onoga doba moralo na prvim mjestima spominjati i njegovo ime. U ono presudno doba, po mom dubokom uvjerenju, morale bi ilirske težnje ili posve propasti ili bi uspijevale mnogo polaganije, da nisu imale zagovornika onakih, koji su ih branili svojim ugledom na samome dvoru. Ne umanjuju se zasluge niti Gaja niti drugih vođa, ako se prizna, da ovi preporoditelji bez moćne preporuke na dvoru ne bi mogli nikako, kao obični demokrate, ljudi iz puka, u ono doba aristokratskih

načela uspjeti, da nije bilo Haulika i nekih grofova. A da je Haulik u istinu bio čovjek na svom mjestu i pristao uz svoj narod, to dokazuju nepobitne činjenice. Njegova velika revnost ugrožavala mu je dapače često i život i mogla ga je stajati i biskupske stolice. Jedno su mu ugrožavali Madžari, a drugo su mu ugrožavali ne samo Madžari već i neki iz kamarile dvorske.

Haulik je bio dvaput pravi namjesnik banske časti — locum tenens, i to od g. 1838. i od g. 1845. dalje. Tko pozna ove godine, on zna da su bile sudbonosne za hrvatski narod i samo mudrome locum tenensu imade se zahvaliti, da su stvari pošle dobro po Hrvatsku u to doba.

O svojem vladanju i banovanju govori nam i sam Haulik u svom pismu ovako:

»Službu banskoga namjesnika vršio sam, doduše s prekidom, ali u svemu osam godina u zaista teškim prilikama. Uvijek sam se trsio i ovdje u zemlji i u burnim ugarskim saborima, da se borim za dobru stvar i za žestoko napadana prava Hrvatske prema svojim slabim silama. Moram iskreno priznati, da me je vršenje ove časti stojalo mnogo gorkih satova, dapače mnogo neprospavanih noći, a i ne malo troškova. Javni dnevnici najnovijih sabora podavavaju o tome dokaze.«[1])

[1]) Acta archivi Episcoptus almae ecclesiae Zagrabiensis VIII. Personalia Georgii Haulik. Martius 1856. 115.

Vrlo lijepo shvatio je politički rad Haulika, kao namjesnika banske časti naš povjesničar Tade Smičiklas, govoreći o razdoblju iza Hallera: »Banski namjesnik bio je čestiti biskup zagrebački Juraj Haulik. On je svezama svojima kod dvora mogao zaštićivati zemlju potrebnu svake pomoći, on je visokim političkim obrazovanjem nadmašio gotovo sve svoje savremenike u Hrvatskoj, on je kao pravedan svećenik poštovao plemenite prosvjetne svrhe i obranu narodnosti, za koju se je borila stranka ilirska...«[1])

Kad je biskup Haulik stupio u svoju čast, nije više bilo zasjedanja požunskoga zajedničkoga sabora, a niti hrvatskoga. Tek iza trogodišnje stanke sazvao je kralj Ferdinand opet požunski sabor. Prije toga trebalo je, da se sastane i hrvatski sabor. I to je učinjeno. Kako je ban barun Vlašić bio teško bolestan, otvorio je Haulik, kao namjesnik banske časti lijepim govorom[2]) taj sabor. Sabor je imao važnu zadaću, da izabere zgodne delegate, jer su baš sada počele nove madžarske navale na Hrvatsku. Trebalo je, da se dadu delegatima hrvatskim zgodne instrukcije. Gajeva kulturna nastojanja sad su već mogla utjecati i na političko držanje Hrvatske.

21. V. 1839. otvorio je dakle Haulik hrv.-dalmat.-slavonski sabor. Došli su biskupi: Ožegović, Smičiklas i Kuković. Grof Nikola Sečen, veliki župan

[1]) Smičiklas T. Povijest hrvatska II. str. 469.

[2]) Taj govor štampan je u »Nar. Novinama« god. 1840. str. 74. 75. 76. 104.

požeški i podmaršal Juraj Rukavina od Vidovgrada. Izabrani su za poklisare u državni sabor a) u veliku kaško kuću Andrija Marković, podban i prisjednik banskog stola; b) za stališku kuću: Aleksandar Dominić, prisjednik distriktualnog stola i Herman Bužan z. podžupan zagrebački. Za suplente a) u velikaškoj kući: grof August Oršić, veliki sudac varaždinske županije; b) u staleško kuću: Aleksandar Zdenčaj z. podžupan križevački i Metel Ožegović, veliki bilježnik varaždinski. Kaptol zagrebački izabrao je u ug. sabor kanonika Josipa Haramusteka.[1])

Dne 26. V. zaključen je hrv. sabor[2]). Zatim je velikodušno darovao Haulik za nabavu Rauchove kuće, koja je bila potrebna za povećanje državne kuće 3000 for. srebra, koji je novac još manjkao. Cijela kuća stajala je 20.000 for. sr. i 50 dukata.

Dne 27. svibnja 1839. odvezli se Haulik i Nikola Zdenčaj u Požun na sabor.[3]) U uputi koju je dao hrvatski sabor delegatima ušla je točka, da imadu zatražiti, da se u kraljev naslov uz Ugarsku, a poslije Češke uvijek unese još i »Dalmacija, Hrvatska i Slavonija«, i boriti se protiv uvedenja madžarskog jezika u hrvatske urede, te za sjedinjenje Dalmacije i Vojne Krajine s Hrvatskom.

Sabor zajednički 2. lipnja 1839. otvorio je sam kralj Ferdinand. Madžari su i opet navalili na Hrvate i predložili, da se madžarski jezik uvede u sve hrvatske škole i sve urede ne samo u civilnoj i u

[1]) Nar. N. 1839. str. 41.
[2]) dto br. 49.
[3]) dto. br. 44.

krajiškoj Hrvatskoj. Prvi je proti tome ustao Herman Bužan (16. VII. 1839.) koji je rekao, da Hrvati imadu pravo da proglase hrvatski jezik službenim. To je Madžare razbjesnilo, te su stvorili zaključak u kojem su izrekli da se najkasnije za deset godina ima i u Hrvatskoj i u Slavoniji madžarski uredovati. Čitav se hrvatski narod na to uzbunio, a hrvatski su nunciji uložili prostest.

Kako je branio Haulik hrvatska prava lijepo piše 29. studenoga 1839. Aleksandar Šnelec iz Požuna: »Kako je sjajno govorila Njegova ekscelencija (Haulik) za hrvatsku stvar (in rem Chroatarum) poznato će biti prečasnom gospodinu — uistinu su zahvalna gospoda Hrvati radi njegovog obranbenog govora.«[1])

Sam pako biskup Haulik u svom pismu od 20. prosinca 1839. pozdravlja bana i velikog župana i zahvaljuje im na revnosti za uščuvanje narodnosti, koju potpuno odobrava i kliče: O kad bi i virovitička i srijemska županija, taj primjer slijedile.[2])

Vakanović javlja 5. listopada 1839. kako je u Požunu Klobučarić govorio o »našoj osnovi da se uvede hrvatski jezik u poslove, kao službeni«. O tome govorio je s biskupima Haulikom i Kukovićem, Zdenčajem, Mikšićem, Dominićem i Bužanom. Niti biskup Haulik niti biskup Kuković nisu imali ništa proti tome, da hrvatski jezik postane službenim.«

Biskup je želio slogu i zato je sazvao 2. veljače 1840. bansku konferenciju, ali su se slavonske županije, naročito srijemska izjavile za madžarski jezik. »Ne znadu nevjerni Slavonci (infideles Slavonitae)

[1]) Arhiv Nadbiskupsk. Personalia Haulik. IV. 23. IX. 1839.
[2]) Ibid. Pismo od 20. XII. 1839.

što Pismo kaže: Svako nesložno kraljevsko će se raspasti. Ipak su većinom za Hrvatsku stvari dobro riješene, te je predana reprezentacija na visoko mjesto za obranu hrvatskih prava« napisao je biskup.

G. 1840. Na povratku u domovinu stupili su opet hrvatski poklisari pred sabor hrvatski s tužbama na Madžare. Kako je 16. svibnja 1840. umro ban Vlašić, zagrebački biskup Juraj Haulik otvorio je 10. kolovoza 1840. kao banske časti namjesnik taj sabor primivši izvještaj nuncija. Haulik reče javno, da su ozleđena mnoga prava Hrvatske, a što je spašeno imadu zahvaliti pravednosti kraljevoj. S pouzdanjem gledaju zato Hrvati u prijestolje i prose, neka im bude dopušteno uvesti svoj narodni jezik na pravoslovnoj akademiji i na gimnaziji kao obvezni predmet.[1]) Bijesno su navalili u taj čas protivnici Ilira na biskupa, koji je tako jasno pokazao da mu je do pravica hrvatskih.

U saboru g. 1840. Iliri su iznijeli predlog, da se pripomogne novo osnovano hrvatsko kazalište. Sabor je sastavio zakonski članak 27. koji glasi: »Pošto su sve jurisdikcije ovih kraljevina na poziv slavne županije zagrebačke rado očitovale svoju pripravnost, da se ovdje sada postojeće narodno kazalište potpomaže i uzdržava, pa da će ovaj narodni zavod po mogućnosti rado podupirati, te pošto su izrekle svoje mišljenje, da valja odustati od svake sile kod uzdržavanja toga patriotičkoga zavoda — idući ovom stopom, upravili su staleži i redovi stvar na dobrovoljne prinose.«

[1]) Deželić V. Grada za povijest književnosti VI. str. 279.

Na to je prvi namjesnik banske časti Haulik, predsjedatelj dao za uzdržavanje hrvatskog narodnog kazališta 1000 for. a njegov primjer slijedili su i ostali velikaši i zastupnici, da je u tren oka bilo sabrano 4500 for.[1])

U istom je saboru zaključeno, da se zamoli kralj, da dade biskupu Hauliku, kao namjesniku banske časti sva prava, što ih ima ban.

Historičar hrvatski Rudolf Horvat veli o tom banovanju biskupovom: »Hrvati bijahu s njime zadovoljni, jer je podupirao kulturno nastojanje ilirsko. No Madžari upravo radi toga zamrziše Haulika.«[2]) Ne ima nikakove sumnje, da se baš izvještajima i moćnom utjecaju tako ugledne i poznate na bečkom dvoru osobe, kakov je bio biskup Haulik, imade najviše pripisati, da je već mjeseca travnja 1841. stigla odredba kraljeva, da se što prije podnese osnova, prema kojoj bi se udesila u školskome kotaru zagrebačkom predavanja u materinskom hrvatskom jeziku.

Sabor je u čl. 24. prihvatio predstavku, koja se je u to stvari imala predati kralju. Ova glasovita rezolucija glasi: »U poslu, da se stolice narodnoga jezika podignu i uvedu u kr. akademiji zagrebačkoj i u svima gimnazijama, koje postoje u ovim kraljevinama, zaključili su staleži i redovi, da će Njegovu c. kr. Veličanstvu podnijeti preponiznu svoju prošnju, neka se u kr. akademiji i u svima gimna-

[1]) Kukuljević I. Jura regni II. str. 295.

[2]) Horvat Rud. Najnovije doba hrvatske povijesti. Zagreb 1905. str. 68.

zijama uvedu katedre narodnoga, od svih provincijalizama očišćenoga jezika, pa da se tako raširi upotrijebljavanje ovoga predloženoga narodnoga jezika i da se potpomogne kultura njegova.« U predstavci na kralja veli sabor: »Osokoljeni primjerima drugih naroda, a i primjerom Madžara, koji gorljivom brigom rade za što veći procvat narodnoga jezika, držimo, da je i naša dužnost, da što većma gojimo naš jezik, jer se time ističe tip narodnosti naše.[1])

14. kolovoza 1840. priredili su građani biskupu Hauliku, kao i saboru veliku serenadu. Petnaest mjeseci bio je Haulik izvan Zagreba. U svom uvodnom govoru rekao je, kako ga veseli, da se opet u domovini nalazi, te je istaknuo borbu za samostojna (municipalna) prava hrvatska, zahvaljujući se svima, koji su ih branili.

A kad je sabor svršio, opet je Haulik zaključio svojim govorom. Saborom ovim ponosili se Hrvati. »Mi rekosmo centralistima i Madžarima, što ih ide, rekosmo g. državnom ministru, da nas nikad ne će predobiti za sebe, dok ne bude pripravan dati našemu narodu, što mu pripada pred Bogom i svijetom...« Naročito je oduševio Hrvate zaključak, »o podignuću stolice hrvatskog jezika kod literarnih zavoda«.

Zagreb je orio oduševljenjem. Savremenik piše: »Uslijed saborskih zaključaka sjedini se mnoštvo domorodaca, te na slavu uzvišenih potpora narodnosti naše učini veliku serenadu ili večernju slav-

[1]) Acta congregationis regni g. 1840. str. 15. V. Kukuljević I. Jura regni. Pars. II. str. 292.

nost...« Ushit je bio golem i »teško da je ikada toliko srdaca tako žestoko za narodnost kucalo, kao onaj nikada nezaboravljen za narodnost našu dan. 14. VII. Uistinu ovo je bio prvi sabor, koji nam je krjepku nadu podao, da će sloga i uzajamnost, ljubav miloj domovini našoj razvijati se«... U petak 14. VIII. poslije kazališta sabralo se mnoštvo naroda u povorku, da bakljadom počasti svoje patriote. »Narodne Novine« pisale su: »Užgavši baklje stupaše cijela četa vatrenih domorodaca s visoko buktećim mašalama u ruci, u predvodu ovdašnje građanske bande preko Harmice (velika pijaca) pred dvor preuzvišenoga oca i zaštitnika domovine i narodnosti naše g. Đurđa Haulika, biskupa i namjesnika banske časti, gdje u najvećoj tišini u sredini kola od mašala banda udari i tako izigravši nekoliko domorodnih i inih lijepih komada pod gromovitim klicanjem, da ga Bog na mnoga ljeta poživi — krenula je povorka još pred stanove drugih istaknutih rodoljuba«.

Ako i jest bio zabavljen drugim poslovima, ipak je biskup bio vrlo marljiv u pohodima svojih župa već od prvih godina svoga biskupovanja. Svagdje je znao omiliti narodu i svagdje su ga sjajno dočekali. Svagdje je on dijelio milostinju i potrebnim crkvama misnička odijela, kaleže i slično. (Tako n. pr. g. 1841. u Mačkovcu.) Već u ono prvo doba narod ga je složno pozdravljao. G. 1841. od Kupe do Petrinje ljudi nesjedinjene grčko-istočne vjere postavljali su mu pred uličnim vratima kuća svojih vijence od cvijeća i zelene grane, dapače i slavoluke. Istina, da su te počasti išle više namjesniku banske časti, nego li biskupu rimokatoličkom, ali svakako je do-

kazom, kako je u ono doba cvala jošte bratska sloga u narodu našem, bez razlike vjere.

I narodu hrvatskom u Bosni posvetio je biskup osobitu pažnju. Kad je g. 1841. došao u župu Staru Gradišku, da dijeli potvrdu zamolio ga otac franjevac iz Berbira (t. j. iz Turske Gradiške), da blagoslovi njega i njegove župljane preko Save. Među ostalim upitao ga Haulik: gdje obavljate službu božju? Franjevac mu odvrati, da u svom stanu ima sobu za sv. misu i propovijed. U njoj se sabiru župljani. Ali potužio mu se da su mu misna odijela loša. Onda mu je biskup obećao, da će mu darovati misno ruho bijele i crne boje. Na protivnoj obali Save čekao je velik broj kršćana. Biskup, koji nije smio preći u drugu carevinu, bio je na jednoj strani Save, a tamo preko vode molili su kršćani, klečali i čekali biskupov blagoslov. Srcem punim dubokog ganuća podijelio je Haulik, za onda još ubogoj turskoj raji svoj apostolski i očinski blagoslov. Isto tako su uz čitavu među biskupa bosanski kršćani klečeći dočekivali i sklopljenima rukama za blagoslov molili, »koje žalosno pozorište duboko se dodirnu ovoga čovjekoljubivoga velikoga muža« — kaže dopisnik iz Nove Gradiške.[1])

U to doba o. g. 1840. utemeljio je biskup Haulik zakladu od 40.000 srebra, da se u Zagreb dovedu sestre milosrdnice sv. Vinka. Zadatak im je odredio, da preuzmu tri razreda početne djevojačke škole, da preuzmu njegu bolesnika, te da njeguju vanjske bolesnike. Ali o tom poslije.

[1]) Ilirske Narodne Novine 1841. 27. XI. str. 95.

V. Haulik, osnivač »Gospodarskog društva«.

Neki naši historici vele, da u »narodnoj čitaonici« g. 1841. niklo i gospodarsko društvo. Ali to ne odgovara istini. Oni historici pozivaju se na Smičiklasovu »Povijest hrvatsku« dio II. str. 448. i 449. i Spomen-knjigu »Matice Hrvatske« str. 5. Istina je samo u tom da je čitaonica 24. siječnja 1839. raspisala nagrade za četiri knjige gospodarskog sadržaja. Uistinu je Gospodarsko društvo, koje je sve do g. 1927. igralo u nas prevažnu ulogu osnovao biskup Juraj Haulik, kojemu je bio na umu gospodarski preporod hrvatskog naroda. To je već uostalom spomenuo A. Hudovski, koji veli da je G. D. nastalo 3. II. ponukom Haulikovom.[1])

Nema sumnje, da su na gospodarsko društvo mislili u ono doba i drugi rodoljubi, al od ideje do izvedbe još je daleki korak.

Prvu jasnu ideju, koliko nam je poznato, da se takovo društvo osnuje u Hrvata, podao je veliki mecena štajerski nadvojvoda Ivan, kojemu ima Štajerska zahvaliti i svoj prosvjetni zavod i muzej Johaneum. U korespondenciji biskupa Haulika nalazi se njemački spisak o gospodarskoj skupštini u podružnici Ptuj, 3. aprila 1840.[2])

Pisac veli sa šifrom S. K. (= S. Köröskeny) kako

[1]) Hudovski A. Zagreb. 1892. str. 46.

[2]) Acta archivi episcopatus a. ecclesiae Zagrab. Personalia G. Haulik Vol. VI. 1. Naslov je tomu spisu: »Ueber die Landwirtschafts-Sitzung in dem Filial Pettau am 3-ten April 1840. Berichtet im kurzen der alte Landwirth S. K. seinem alten Freunde und Landwirth N. Z. zu Agram.

je bio u društvu s nadvojvodom Ivanom, u toj sjednici i na velikom ručku i kaže, da je: »deset do dvadeset puta nukao nadvojvoda nas Hrvate, da utemeljimo hrvatsko gospodarsko društvo. Ja mu rekoh, da je biskup Haulik posve pripravan, da k tome doprinese mjesto za pokuse, prostorije i t. d. Kad je pako nazdravljena Hrvatska i Slavonija, nadodao je nadvojvoda glasno: da živi buduće hrv. slav. gospodarsko društvo! Zanimiva su neka mjesta iz tog dosele nepoznatog izvještaja, koja nam pokazuju misli nadvojvode Ivana.

»Što se naše narodnosti tiče odobrava posve naš postupak, pokazuje na to, da će se austrijska država prije ili poslije sa slavenskim zemljama samo povećati, Bosnom, Hercegovinom i t. d. Ilirski jezik da je najraširenij u Evropi (die illyrische Sprache sey ja die ausgedehnteste Sprache in Europa). Tako govori iz uvjerenja, ne možda iz politike, jer on nikada ne govori proti uvjerenju, a još manje u plemenitom i ljubežljivom saobraćaju.«

Na temelju tih izjava za cijelo se je stvar jače pokrenula i pošla sa mrtve točke, pogotovo, kada ju je biskup Haulik uzeo u svoje ruke.

Nadvojvoda Ivan, poznati promicatelj kulture u Štajerskoj umoljen od S. Köreskenyia da pošalje spise i upute, kako da se uvede i u Hrvatsku kulturu tla i osnuje gospodarsko društvo dao je za to u Sauritschu pribrati zbirku takovih spisa i poslao ih u Zagreb uz popratno pismo (20. V. 1841.). U tom pismu veli: O da se u susjednoj Hrvatskoj gospodarsko društvo osnuje. Promotrim li onu zemlju

lijepih, plodnih riječnih krajeva i visokih planina, njezine granice, njezine produkte, podneblje, koliko građe ima tamo. Što li je sve s tom zemljom jošte u rodbinstvu. Od alpinske visine Chimere i visokog Dormitora, od jezera Vračana, višeg nastavka Haemusa do Drine kakova li su to plemena, koji jezik zbore ovaj, koliko rodnih imena čuje se tu! Ne leži li tu, ako još možda i vrlo daleko, budućnost? Čitajmo stare povijesti. Što mi govorite o brizi oko jezika, veseli me veoma — neka se goji — ilirski je jezik najčišći; zar se on ne govori u vašoj domovini? Nešto je izvrsna, ako se po njemu stare uspomene, narodnost uzdrže — samo u tome ne treba biti popustljiv. — Jezik i narodnost ne smetaju, da se steknu korisne vještine, napredak u obrazovanju i znanost. Ono svoje (vlastito), pa izgledalo, kako mu drago neznatno važno je i djeluje na općenito velikim utjecajem. Mi imamo živih primjera ispred nas, što je to, kad se ne ljubi svoj jezik, kad se svoje (narodno) odijelo, običaje napusti te se postaje napokon hermafrodit (dvospolac) i mekom i mlitavom biva snaga, koja počiva na vlastitoj osebnosti (a koja posve dobro dozvoljava savremeno bistrenje). Mislim uvijek s najvećim veseljem na ona vremena, od godine 1801. do 1810., kad sam upoznao ratnika iz hrvatske krajine. Kakovi su to bili ljudi! Ljudi snage, ustrajnosti, radinosti, vjernosti, privrženosti u najnepovoljnijim prilikama! Kakova srca! koja su svoju nepromjenljivost pokazala u godinama 1813. i 1814. tako odlučno. Takove čete čvrsti su oslon za državu, s ovakovim ljudima, što li se sve ne dade izvesti, kad zadobijemo njihovo povjerenje strogom pravednošću i brižljivošću . . .«

Tko znade prilike onoga vremena mora se diviti ovim toplim i iskrenim riječima jednog hapsburškog nadvojvode, diviti se njegovome bistrome i proročkom pogledu u daleku budućnost, kojim predviđa ujedinjenje južnih Slavena. Kako se vidi imali su i Habsburzi pametnih članova, ali su ih tek rijetko slušali.

Za gospodarsko društvo piše, da će imati uspjeha, ako mu budu na čelu ljudi, koji su mu spomenuti, a koje on pozna. »Svakako bi bio biskup zagrebački čovjek, da stvar u život privede. On treba onda za početak da se nekolicina oko njega prikupi i da stvori središte, koje će početi raditi i koje će se baviti organizovanjem društva. Ovo pako društvo, neka se raširi isto tako kao u građanskom i u krajiškom dijelu.«[1])

U marnom radu, sastavku programa prošlo je još pol godine. Napokon je za 24. studenoga sazvao biskup Haulik prvu glavnu skupštinu gospodarskog društva. Predsjedao joj i otvorio ju sam biskup. Bilo je to u dvorani zagrebačke županije. Na tu skupštinu došlo je mnogo odlične gospode. Bio je tuj i zapovjedni gjeneral i podmaršal Laval Nugent, veliki župan zagrebačke županije Nikola Zdenčaj od Zahromićgrada. Haulik otvorio je skupštinu krasnim govorom, u kojem je upozorio na preveliku važnost poljskog gospodarstva. Spomenuo je, kako na niskom stepenu stoji naše gospodarstvo i podsjetio na razne načine, kako da se popravi. Njegov govor, kako savremenik kaže bio je »izrađen s mnogo vještine i izvanrednim poznavanjem predmeta«. Haulik proglasi, da je kralj odobrio društvena pravila. Nato su pravila pročitana. Iza toga izabran je biskup jednoglasno predsjednikom. U odbor su izabrani: zapovjednik gjeneral Laval Nugent, veliki župan Nikola Zdenčaj, kao podpredsjednici. Odbornicima Matija Belobrk, kanonik zagrebački, grof Aleksandar Drašković, Tadija Ferić od Hudibitka (ujedno i cenzor); Mirko Haraminčić, Ludovik Jelačić, Stjepan Köröskenyi, Ignjat Kršnjavi (ujedno blagajnik); Antun Šuflay. Tajnici: pruski kapetan Karlo Mayer vitez Klinggräf i Dragutin Rakovac, advokat i hrvatski književnik preporoditelj. Poslije toga izjavio je biskup Haulik, da poklanja prostrano, potrebno zemljište za pokušalište gospodarskom društvu.

U državnoj kući, u sobama, koje su ustupljene društvu nalazila se djela i časopisi gospodarske struke. Najveći dio tih knjiga darovao je sam Haulik. On je darovao društvu i mnogo oruđa i gospodarskih sprava. Sve to je izloženo društvenim članovima, kojih je već onda bilo oko dvije stotine. Kako se vidi samo Hauliku i njegovom radu i njegovim darovima ima se zahvaliti, da se je društvo moglo nesamo osnovati, već da su mu potvrđena pravila i da je moglo tako brzo početi s radom i to uspješnim.

O tom biskupovom djelu doskora se pročulo i izvan granice naše domovine. Značajan je članak, što ga je donio praški gospodarski list:

[1]) Acta archiv. Episcop. Zagrab. Personalia Haulik VI. Pismo nadvojvode Ivana datirano je u Nordernbergu 20. svibnja 1841.

»Kao što svuda, tako i u Hrvatskoj probudila se je u novije vrijeme volja i želja za boljim stanjem; — muž jedan koji se visokom svojom čašću i još većom svojom duševnom vrijednošću odlikuje, nakanio je, da probuđeni taj bolji duh do potpunoga života potakne, da se tako korisno i spasonosno za svu zemlju razvije. Ovaj u svakom obziru izvrsni domorodni muž je nj. preuzvišenost gosp. biskup zagrebački, Juraj Haulik, poslije bana prvi i najviši dostojanstvenik u Hrvatskoj. On je bio, koji je prije nekoliko godina hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo utemeljio, neštedeći nikakovih žrtava, kojima bi na sreću cijele domovine ovaj se institut tako ukorijenit mogao, da spasonosnim plodom urodi. Kao predsjednik društva toga sakupio on oko sebe znamenit broj članova iz svih strana domovine, koji se od godine do godine umnožavaju, čim se i društvo sve dalje i dalje razgranjuje, budući da se po svim gotovo kotarima podružnice podižu. Dva tajnika vode poslove; prvi je mnogo zaslužni gospodin Klinggräf, negda gorljivi suzačetnik gospodarskoga društva u Marienwerderu u Pruskoj, koji se sada u novoj domovini svima silama trudi, da se lijepe osnove i namjere Nj. Preuzvišenosti obistine. On izdaje mjesečni list gospodarskoga društva u njemačkom, drugi tajnik u hrvatskom jeziku. Zaista sreća je za zemlju, gdje toliki ugledni muževi s tako čistom i krjepkom voljom za zadaću sebi uzmu, da će obrađivanje i izobraživanje zemlje držati i promicati, i gdje na tu svrhu ne troše samo lijepih riječi, nego polag sila svojih i djelom k tomu doprinose. Nj. preuzvišenost

biskup na sve je načine svrhe gospodarskoga društva podupirao, svuda je u pomoć priticao, gdje je što manjkalo. Imenito je crkveni ovaj poglavar društvu pripomogao onim, u čem takovi mlađani zavodi bez glavnica po običaju svagda oskudicu imadu, — pripomogo mu je — novcem! Njegove novčane pomoći ispunile su, što je manjkalo, i tako društvo je sada u stanju potrebit za se presonal hraniti, ugledno biblioteku i zbirku od tvorila sebi nabavljati, najbolje gospodarske i druge znanstvene dnevnike kupovati i mjesečni list o svom trošku izdavati. No nije to sve što je preuzv. g. biskup za ovo društvo učinio; još je on učinio više. Darovao je društvu blizu grada znamenit komad oranice zemlje za praktična pokušenja. I na vlastitim svojim imanjima lijep izgled daje, kako se poljska gospodarstva poboljšavati i oplemenjivat moraju.«

Odmah s početka začelo je društvo izdavati: »Mjesečni list hrvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva«. Ovaj list poče od g. 1852. izlaziti svakoga tjedna kao »Gospodarski List«. Od godine 1872. izlazio je i pučki časopis: »Seoski Gospodar«. Društvo je izdavalo i drugih poučnih spisa. G. 1878. sagradilo je društvo na trgu kralja Aleksandra vlastitu dvokatnu kuću. Društvo je već g. 1892. brojilo 52 podružnice i 8.549 članova. Nastojanjem društva oživotvoren je g. 1860. u Križevcima gospodarski školski zavod, g. 1884. zemaljska uzorna pivnica, a 1886. potkivačka škola u Zagrebu. Iz svojega pokušališta pošiljalo je u narod plemenite loze i voćke. Potporom zemlje razvilo je stočarstvo u našoj domovini i odlikovalo se u svim granama gospodarstva.

22. veljače 1841. zamolio je Haulik plemstvo. Nije

to učinio iz slavičnosti jer u svom životu nije bio tašt. Sam navodi razlog: »Mogu dobrom savješću ustvrditi, da sam čvrsto odlučio, prihode moje biskupije u smislu pobožnih zaklada i kanonskih ustanova to jest za javne svrhe i za dobro crkve i domovine upotrijebiti. Ovo sam načelo dosada slijedio, i ja ću mu i dalje s pomoću Božjom ostati vjeran. Prema tome moji se rođaci ne mogu nadati, da će od mene ili po meni dobiti kakove akvizicije. Ali jer me je Božja Providnost i naklonost moga apostolskoga kralja postavila na položaj civilne eksistence i u ovu duhovnu čast, i jer uredna ljubav naprama bližnjemu, brigu za one, koji su svezani prirodnima vezama blizu, nalaže: vjerujem, da sam sâm u savjesti obvezan i za moje najbliže rođake nešto učiniti. Naročito iz tog razloga, odlučio sam, da mi se osobno i mojim najbližima rođacima naime mojem bratu Emeriku Hauliku, i sinu mojega drugoga pokojnoga brata (plemstvo) podijeli... Moj pomenuti brat Mirko je privatni rentni meštar u Novim Zamkima, a po dobroti pokojnog bana baruna Vlašića, prisjednik zagrebačke županije. On je oženjen ima mnoge kćeri, ali samo jednoga sina, koji je još dječak, ali koji pokazuje dobra svojstva. Moj drugi brat Kaspar Haulik bio je doktor medicine i jedva što je svoje nauke zbilja velikom marljivošću svršio i oženio se s kćerkom profesora i bivšeg rektora peštanske univerze dra. Reisingera, zateče ga smrt (od kapi) u trećem mjesecu braka. Njegova udova bila je u blagoslovenom stanju, bila je sretno, te je od smrtne opasnosti, koja je i njoj prijetila, spasena i dala je na svijet dječaka. Kaspar

Haulik, koji je još dječak, ipak izgleda da ima sretna svojstva...«[1])

Biskup se je obratio u toj stvari kralju latinskom molbom. Tako i državnom kancelaru, dok je nadvojvodu Ljudevita i državnog savjetnika Purkharda zamolio njemačkim pismom za preporuku u toj stvari opširnim obrazloženjem.

Ipak je trajalo gotovo tri godine dok je dobio od kralja za sebe i svoju braću plemićki list s predikatom Varaljski.

Grbovnica od 30. III. 1841. glasi za Jurja Haulika i brata mu Emerika te sinovca Jurja.[2]) U to je vrijeme biskup teško obolio. Kad je prizdravio novine javljaju »radosnu vijest«: da je biskup tešku pogibeljnu boljeticu, vrućicu s glavoboljom sretno prebolio pak nadovezuje: Duboka općenita žalost, koja je, čim kobni glas o tolikoj pogibelji puče, sva srca obuzela kao i neiskazana radost pri sretnom izbavljenju života, zaista su očevidni i najbolji dokazi o ljubavi i štovanju stanovnika ove kraljevine prema svomu duhovnomu arhipastiru i pokrajine naše[3]) poglavaru.

VI. I opet pučke škole.

1840. izdao je biskup i opet okružno pismo glede podizanja narodnih učionica. U uvodu govori o koristi opće naobrazbe i veli da se to može postići jedino školama. Škodi vjeri i domovini onaj, koji

[1]) Acta archivi episcopatus. Zagrab. Personalia G. Haulik
[2]) Lib. Reg. LXVIII. 33. Sv. Bojničić, Adel v. Croatien sc. 60.
[3]) Ilirske Nar. Novine 1841. 12. srpnja 1841.

u neznanstvu i gluposti spava. Raduje ga da je na kanoničkim vizitama uvidio tačno stanje kršćanskoga nauka u omladine, koja polazi škole. Moli župnike, da ne žale troška niti truda, da se utemelji što više škola. I to što prije, jer su nas susjedne zemlje i države u tom silno natkrilile. Moli župnike, da mu odgovore na deset pitanja. 1. Što je poslije izdanoga poziva god. 1839. glede uvedenja učinonica učinjeno, je li, i kakova je pomoć priskrbljena? — 2. Da li se školnik ili pjevač u župi nalazi, kakovu imade stalnu plaću ili se možda samo dragovoljnim prinosima župljana i dobrotvora uzdržava? — 3. Ima li općina bilježnika, kakove bi poboljšice tražio, ako bi htio pristati, da djecu uči? — 4. Imadu li pomenuti besplatan stan i kakav? — 5. Ima li crkvena ili općinska kuća, gdje bi se djeca za vrijeme, dok se školski dom ne sagradi, mogla podučavati, ili bi to možda u stanu školnikovom ili bilježnikovom s malenim popravkom moglo da bude? — 6. Je li župna kuća tako prostrana, da bi se jedna soba donekle učenicima bez ikakve neprilike mogla ustupiti? — 7. Jesu li pozvani župljani, da nose učiteljsku plaću, šta su obećali, da li je učinjen pismeni ugovor? — 8. Bi li se u tu svrhu moglo pribaviti kakovo zemljište? — 9. Jesu li gospoda kolatori i drugi, koji u župi imadu posredovanja pristojno pozvani, da pomognu uzdržavati učitelje — i zgradu sagraditi — i što su izjavili? — 10. Koji bi način, glede ma kakovih okolnosti, po mišljenju župnika za osnutak škola bio najpodesniji?[1])

[1]) Ilir. Nar. Nov. 1842. br. 13.

Početkom slijedeće godine i opet se vraća biskup nastavi. 22. januara 1842. u svom otpisu piše: Veoma sam se obveselio, kada sam nedavno u svetom poslu kanoničke ophode saznao, da se u skladu s naredbom od 31. listopada 1838. izdanom gledom na držanje kateheza u našoj biskupiji, nježan dio stada Gospodnjega u dobrano mnogim župama s mnogostrukim dobitkom poučava, upravlja i vježba u putu Gospodnjih zapovijesti. Ali sam se i vrlo zabrinuo, kad sam u nekim mjestima saznao, da su neka djeca začepila svoje uši pred opomenama svoga pastira, druga da su kao ovčice bez pastira raspršene dojako jedva jedvice osjetila utjehe navedene pouke zato, što rjeđe dolaze da crpu spasonosni nauk. Osim onih običnih izgovora, da djeca ne mogu dolaziti na propisane kateketske pouke ljeti radi paše, a zimi radi nedostatka opravica, koje bi ih štitile proti cičoj zimi, naročito radi vrlo udaljenih područnih sela od matica, opazio sam, da sami dušobrižnici navode kao uzrok ovoga manje povoljnoga uspjeha moje naredbe u nekim župama, što nije određeno, da se te pouke drže ujutru, kada puk običava i mora dolaziti da zadovolji crkvenoj zapovijedi o slušanju žrtve presv. mise, već poslije podne, kada vjernici, povrativši se pred podne kući, mogu veoma rijetko drugom doći u župsku crkvu. S obzirom na onaj izgovor, što se uzima iz n u ž d e paše, dovoljno razabirem, da je stvar dosta teška, potpuno sam pak uvjeren, da ona nije takova, da se ne bi mogla velikim svojim dijelom ukloniti ili znatno smanjiti opetovanim, punim pastirske brižljivosti opominjanjem župnoga ureda, koja bi imala naročito na to smjerati, da roditelji ne smatraju besmrtne duše

svoje djece vrijednima manje pažnje od one, kojom paze na svoja goveda i u ono malo vremena, u koje moraju djeca polaziti crkvu, da bi crpila spasonosnu nauku, da ih radije sami ili odrasliji zamjenjuju u pasenju goveda ili dogovorom sa susjedima ustanove izmjenično red uzajamnoga pasenja blaga, što, mislim, da se može to lakše zbiti, što se radi samo o nedeljama i svetkovinama, kad uostalom seljaci i ne rade javne i gospodarske poslove. Oskudica oprava, ako i jest uzrokom katkada opravdan izgovor za zimske mjesece, ipak se za ljetno, a većim dijelom za proljetno i jesensko vrijeme ne može prihvatiti, budući da se od siromaka ne može više željeti, nego to dopušta njegov stalež i budući da je dosta doći donekle čist u kuću nebeskoga Oca, koji ne gleda na njegovanje odijela, nego na čistoću srca i uresa kreposti.

Što se napokon tiče teškoće, koja se uzima iz poslijepodnevnog vremena, može se ona to manje s temeljem navoditi, što je naročitije u samoj prvobitnoj naredbi o ovim katehetskim poukama, bilo ostavljeno mjesto prigovoru s ove strane, koliko naime dušobrižnici, obilujući većom revnošću za puk, prema stvarnim i mjesnim prilikama razaberu, ne bi li se mogao nauk držati radije prije nego li poslije podne. Ta i sam je Spasitelj i Učitelj, Hrist Gospodin, na kopnu i na moru, na trgu i raskršću, sad javno i očito, sam mnoge sad pojedine ili u manjem broju sabrane običavao učiti i ostavio nam primjere, da riječ božja nije sputana, nego da se ima na onome mjestu i u ono vrijeme dijeliti, kada može donijeti najviše plodova za spasenje. Toga radi ovim se opet razjašnjava vašim gospodstvima:

Vrijeme popodnevnoga obučavanja ima se smatrati i dalje pravilom, ali ne tako opredijeljenim, da se ne bi moglo od njega odstupiti, kada je očita nada, da bi se moglo s većom koristi obučavati prije podne. Radi toga normu katehetskog obučavanja, opredijeljenu pomenutom naredbom ovim obnavljajući ujedno p. n. vašim gospodstvima opet i opet preporučujem, da nježnu mladež kao najplemenitiji dio sebi povjerenoga stada sa svom ljubavlju prigrljujete i sa svom pastirskom brižljivošću njegujete, da se trsite svim marom u doba i nedoba, uvijek ipak blago k sebi ju zvati, da nastojite službu katehetskoga obučavanja vršiti nepopustljivom revnošću s onom strpljivošću i ljubavlju, koja mora osvojiti njihove duše, za kojih vremenitom i vječnom srećom težite. A ako biste pored svih pastirskih sredstava opazili zlobnu bilo nehajnost bilo drzovitost nekih, zamolite pomoć vlasteoskih ili prema prilikama i javnih oblasti, ali uvijek u m j e r e n o i o b z i r n o, pa ako vam se možda ova zakrati, saopćite meni i mome konzistoriju, da se može pružiti prikladan utok.[1])

Da je narod u biskupu gledao pravog rodoljuba i pristašu narodnog preporoda, dokazuje i ovaj događaj: Dne 23. aprila 1842. stigao je Haulik u đurđičku župu, susjednu križevačkom gradu. Župnik Martin Fugaj i čitavi narod dočekao ga sjajno to više, što je onda biskup proslavio svoj imendan u tada đurđičkoj crkvi sv. Jurja. Križevci su poslali svoju glazbu. U predvečerje goda svirala je glazba pred župnikovom kućom. Njoj se je pridružio i

[1]) Kat. List 1915. str. 427.

»zbor djevica horvatskih, koje u prostoti, iskrenosti i pobožnosti svojoj narodnim pjevom šiljahu molbe svoje k prestolju previšnjega, tako da su se čas glasovi muzike, čas pjesme u kolo uhvaćenih djevica po mjestancu našem ugodno razlijegale«. Tako veli dopisnik iz đurđičke župe. Drugi dan odslužio je biskup sv. misu i pregledao crkvene ustanove. Iza toga dočekali ga u župnom dvoru general od divizije Trebersburg, pukovnik Petras, major Halavanja i mnogi drugi časnici, koji su došli iz Bjelovara. Pod objedom je svirala glazba. U to je stigla deputacija župne općine, da biskupu čestita. Za sve govorio je stražmeštar Juraj Crljenjak. U deputaciji bilo je osoba obojega spola oženjenih, udatih, muževa i žena — i neoženjenih i neudatih, mladića i djevica, svih čisto i svečano odjevenih. Njihov vođ podiže za tim čašu i u »zdravje spomenute gospode primjernim govorom u ilirskom jeziku i najposlije pun vatrene ljubavi prama domaćini zaključi rječmi: »B o g ž i v i s v e H o r v a t e, i s a v n a š i l i r s k i n a r o d« — i kakovo se je »živio« po svem odbori i za cijelim stolom na ove riječi zaorilo, toga ja opisati ne mogu«. Poslije nastade »čedno kolo« s pjesmama djevojačkim pred kućom. Poslije objeda odvezao se biskup u župu Carevdar.

1842. imenovao je 19. lipnja Haulik iz Karlovih Vari župnikom u Pokupskom Pavla Š t o o s a. Neki su govorili, da je to bilo po vlastitoj želji Štoosovoj, a drugi, što nije htio biti poslušan svome biskupu. Ovaj da je naložio svećenstvu, da nosi dugu kosu, a Štoos je kosu ostrigao.

VII. Haulik, branitelj hrvatskih pravica.

God. 1842. pojavila se napokon ilirska stranka, kao takova prvi put javno. Prvi sukob između hrvatsko-madžarske i ilirske stranke dogodi se prigodom obnove hrvatskih časnika županije zagrebačke. Iliri došli u surkama i crvenkapicama na tu reštauraciju i silom protjeraše protivnike. Kad su Turopoljce i Svetoivance istjerali, pravom bitkom, Iliri digoše Gaja na ramena i nošahu ga po skupštini uz najveće slavlje. Bez ikakove opozicije budu izabrani sami Iliri. Svi su pripisivali pobjedu Gaju. Ali ta pobjeda skupo je Gaja stajala. Učestale su denuncijacije. Osobito neki madžarski profesor iz Zagreba, optuživao ga, da si daje pjevati kraljevsku himnu od omladine, mjesto: »Bog poživi našeg kralja«, da pjeva: »Bog poživi našeg Gaja«. Gaj da želi postati kraljem nove Velike Ilirije, pod koju da žele podjarmiti i Ugarsku. Ugarska da će biti podnožje velikog slavenskog giganta.

Te denuncijacije imale su i svoje posljedice. Veliki župan Nikola Zdenčaj bude sa službe svrgnut, a Josip Šišković, veliki župan virovitički poslan u Zagreb, da proti Gaju i njegovim pristašama vodi istragu.

Dakako, da su i Haulika oklevetali, kao Gajeva pristašu, kao čovjeka, koji je kao prijatelj Ilira nepodesan za banskoga namjesnika.[1]) Još najblaže, što su mu rekli, bilo je, da je preslab. G. 1842. u svibnju bio je na dvoru. Bio je kod samoga kralja

[1]) Deželić V. Pisma pisana Lj. Gaju. Izd. Jugosl. Akademije 1909. str. XXXVIII.

Ferdinanda, koji ga je dobrostivo primio, a pohodio je i moćnog kancelara Meternicha. Govorio je i s C. Kolovratom i dr. On piše o tim svojim koracima vrlo zadovoljno i veli: Nisam propustio ništa govoriti niti raditi, što sam mislio, da je za dobrobit domovine (Hrvatske).[1])

Biskup je pisao i 27. lipnja 1842. iz Karlovih Vari, kako ga žalosti turopoljsko pleme, koje radi proti svome narodu. Turopoljci nasjedaju ekzaltiranim korifejima, koji zlorabe prostodušnost njihovu. Ako nesloga i dalje potraje, zlorabit će je neprijatelji Hrvata. Ne možemo se dobru nadati, ako ne pomogne Providnost, koja znade iz zla dobro načiniti, i koje se prst vidi možda i u najnovijem imenovanju bana.[2])

Neprijateljima hrvatskog naroda pošlo je naime za rukom, te su Haulika, kao hrvatskog patriotu zbacili s banskog namjesništva. Dvor je popustio huškačima i denuncijantima madžarskim i hrvatskim je banom imenovan 16. lipnja 1842. grof Franjo Haller. Naši nisu isprvice znali, kaki je to čovjek, već su ga dapače dočekali s neobičnim slavljem.

Kad je ban Haller, njegov nasljednik 18. listopada 1842. svečanim načinom instaliran, morao ga je Haulik kao komesar po starom običaju instalirati i pozdraviti. On ga je pozdravio dugim i sjajnim govorom, koji je u jezgri sadržavao misli: neka

[1]) Acta episc. Zagrab. Personalia Haulik 1842. IV.

[2]) Acta archivi episcop. Zagrab. Personalia Georgii Haulik. IV.

bude pod Hallerovom vladom Hrvatska sretna i blagoslovljena. On reče:

»... Jedno je još, što u ovom, kako za Tebe preuzvišeni gospodine grofe bane, tako i za nas svih svečanom času života, mučanjem mimoići ne mogu; osobito kad vidim, da je to i u očima i na čelu svih ovdje nazočnih upisano, i kad znadem, da je to isto i u unutarnjosti srdaca nenazočnih sahranjeno. Kad si, to jest, u izvrsnom krasnom i mudrosti punom govoru tvom, ona domovine naše prava, koja se obično municipalna zovu, i narodni ustroj Hrvatske napomenuo, iz jednodušnog klikovanja opazio si, kakovu si živu žilu srca dotaknuo. To su ona ista municipalna prava kraljevine Dalmatinske, Hrvatske i Slavonije, koja sâm tebi, kao uvjenčanome već banu našemu ne toliko preporučio, buduć da onome koj rado čini ne treba potaknuća, koliko napomenuo, i nježnim onim pouzdanjem, koje prama tebi nosimo, kao zavjet podnijeti scijeniim. Vlastito je to naravi čovječanskoj i posve prirođeno, da umni ljudi domaća svoja uređenja, akoprem ona stupanj savršenstva još postigla nisu, upravo zato, jer su njihova, jer su domaća, obima rukama grle i da vole sve što imadu izgubiti, nego li podnositi, da im se tako reći, domaći bogovi otmu; na isti gotovo način na koji dijete vlastite svoje akoprem ostavljene i dok se gladom bore matere grudi grli i odvraća se od tuđih, ako mu ih baš i u zlato i u svilu preodjevena i svakim raskošjem i bogatstvom urešena gospođa pruža. To

je uzrok, što je gospodar svega svijeta, narod rimski, vlasti svojoj podvrženim narodima dopustio, da se vlastitim svojim naređenjima i zakonima služiti mogu. To je i uzrok, što, akoprem je na koncu prošloga vijeka bilo i mudraca, ako inače ime to zaslužuju, i takovih, koji javna uređenja i prava naroda svojim savjetima i pismima protresuju, i misle, da će rod čovječanski samo onda pravu sreću postići, ako im se svima jedna i ista pravila i isti zakoni dadu; — to je rekoh uzrok, što ipak svi mudri i našega vijeka zakonotvorci ovo načelo očito već odbacuju; i što se u tom svi sudaraju, da se ćudi ljudske jednim i istim pravilom i zakonom isto tako podvrći ne mogu, kao što se niti tjelesa na jednu podobu sazdati ne dadu. Kraljevine ove Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, akoprem pod sretnom ugarskom krunom sjedinjena, svoja su ipak municipalna prava, narodni svoj život, izvrsnom zaista pradjedova mudrošću i hrabrošću do dana današnjega sačuvale; i ista ta prava sada vijernim rukama željkovanoga svoga bana predaju da ih on dalje čuva i brani. Zlo bi dosele ja dužnost svoju obavio, kad na ovaj dan, na ovom mjestu, obranu tih naših municipalnih prava ne bi tvojima, preuzvišeni grofe bane, trudovima, tvojoj milosti, pomnji i dobrohotnosti zavjetovao. U toliko pako to naročitije činim, u koliko nitko tajiti ne će moći, da je ovih osobito posljednjih vremena, bilo proti pomenutima pravicama našima neprijateljskih, zlobnih napora. Činim to u toliko ozbiljnije i pouzdanije, što za cijelo znadem, da je

to i blaga volja prejasnoga vladaoca, apoštolskoga našega kralja, kojemu nikada ništa svetijega nije bilo, nego da blagomu žezlu njegovi pokorni puci, da i pojedini podložnika njegovih prava, koja su zakonito stekli, uživaju, i da se u porabi zakona svojih ne smućuju. On u očinskom svom srcu ne samo što tako misli, nego je i sve ovo kod nastupa na kraljevsko prijestolje svečanom prisegom blagoizvolio potvrditi. Domorodna ova prava, ako budu osigurana, proričem, da će osigurano biti sve ostalo, bit će osigurana općenita sreća, osigurana i ista sloga. Bit će sretno i prijatno tvoje upravljanje. Za velikoga muža, koji teži za besmrtnošću ne ima druge slave: da si usrećio svoje, usrećio potomke!«[1]) Dakako da su Madžari i dalje bjesnili proti biskupu i najvolili bi ga se bili riješiti za uvijek.

Kako su Madžari bili nezadovoljni s biskupom Haulikom nabolje svjedoči i to, što je pisac P. Hirlapa, spominjući da je u onom diplomatskom objedu u čast banu Halleru, što ga je priredio biskup, sjedio dr. Gaj s visokim gostima za prvim stolom. Taj dopisnik nadovezuje na to: »Ja bih rekao, da nam o tome više nit sumnjati nije treba, da je već skrajnje vrijeme bilo, da se ispuni bansko dostojanstvo, jer bi domala stvari već veoma daleko doprle bile!«[2])

30. III. 1843. dobio je Haulik plemićki list i naslov Varaljski za sebe, za brata Emerika i sina svojeg drugog brata Kaspara Jurja. Grb je posve istovjetan

[1]) Acta arch. eccl. Zagr. P. Haulik Vol. IV. Sravni: Ilirske Narodne Novine 16. XI. br. 92. stra. 365.

[2]) Ilirske Narodne Novine 1842. 29. oktobra, br. 87. str. 345.

s grbom izdanim god. 1593. trenčinskoj plemićkoj porodici Dubniczay od Dubnice.[1])

VIII. Teške borbe za narod

Godina 1843. bila je vrlo važna za hrvatsku povijest. Ove je godine kralj Ferdinand 11. siječnja potpisao odluku, kojom se zabranjuje ime ilirsko, jer da se pod njim sije među podanicima sjeme ogorčenja i cijepanja. »Danica Ilirska« pretvorila se je 21. siječnja opet u »Danicu Hrvatsku, Slavonsku i Dalmatinsku«, dok su »Ilirske Narodne Novine« dobile naslov, koji još i danas imadu »Narodne Novine«. Ove godine skuplja se naš hrvatski svijet oko Ivana Kukuljevića, koji je 2. svibnja 1843. u hrvatskom saboru prvi progovorio hrvatski iza mnogo vijekova. Već ovaj put predložio je Ivan Kukuljević, da se umjesto latinskoga mrtvoga jezika, učini hrvatski službenim. Al ovo još nije prodrlo, jer i ako predlog Kukuljevićev plemići zanosno pozdraviše, ipak izjaviše stališi, da je preuranjen. Ove godine 1843. pošlo je za rukom banu Halleru i Madžarima, da je vlada proglasila nevaljalom restauraciju od 31. svibnja 1842. u kojoj su stekli Iliri prvu pobjedu. Ove je godine iza kako je prošlo trogodište, kralj Ferdinand opet sazvao požunski sabor za 14. maja 1843. u kojem su Hrvati imali žestoke borbe.

9. lipnja 1843. piše Haulik, da u parlamentu najviše trpe oni, koji nisu s Madžarima, dvaput više, koji su svećenici, a trostruko Hrvati. Josipović je

[1]) Liber reg. LXVIII. 331

sve bezobrazniji (impertinentniji). Spominje, da Madžari traže, da se Međimurje otcijepi od biskupije zagrebačke i moli, da mu se pošalju što prije spisi o tome pitanju. Misli da bi Birling, naš historik mogao dati brzo sve historičke podatke, koje treba za obranu Hrvatske.[1])

14. VII. gotovo očajava radi konfuznih prilika, glede Hrvatske.[2])

27. prosinca se tuži u pismu, da junak (heros) Josipović biva sve bezobrazniji.

Dne 11. srpnja 1843. govorio je Haulik u parlamentu zajedničkom u obrambu katoličke vjere, kad je trajala debata o adresi. Staleži kane unesti u zakon, da se djeca katoličke majke i protestantskoga muža moraju odgojiti u protestantskoj vjeri. Katolički vjerski princip odlučuje, da katolički otac i majka ne smiju u nijednoj drugoj vjeri dijete odgojiti, nego u katoličkoj.

»Govornik je istaknuo, kako bi taj zakon izazvao žalosne posljedice i pobija mišljenje, da se katolicizam ne slaže s mirom i blagostanjem naroda. Katolička crkva nije institut od juče ili prekojuče. Ona broji 1800 godina i sve zemlje svijeta su njezina domaja. Tako stara institucija dokazala je da se slaže s civilizacijom. Ona se slaže sa svim formama vlada i ustava. Da, tamo eksistira pravo blagostanje, gdje katolička crkva najvećma cvate.

[1]) Acta ep. Zagr. Personalia G. Haulik. Pismo Haulikovo iz Požuna.

[2]) »Res nostrae Croaticae adeo confusae jam sint, ut equidem modum vix perspiciam eas in debitum ordinem reducendi«. U pismu iz Požuna 14. VII. 1843.

»Da je Evropa na današnjem stepenu humaniteta, profinjenosti i obrazovanja, imade najviše zahvaliti dobrotvornoj savršenosti kršćanske vjere, a osobito katoličke crkve, i ondje gdje se je mislilo da je potlačena i uništena. Jer ona se diže nanovo! Prije nekoga vremena je časni veliki župan liptavske županije spomenuo, da u Francuskoj religija i bogobojazan više cvatu nego li ikad prije. I tako je u onoj golemoj varoši, koja se sama običaje nazivati centralnom tačkom evropske civilizacije, ne posve bez razloga. U Parizu su crkve pune i to ne od fukare, već od cvijeta naroda. Ona pariška univerza ili sveučilište mladosti, koja je još nedavno bila spremna na svako slobodarstvo, i koja se je svim razvratnostima bacala u ruke, traži sada većinom utjehu u pobožnosti, religioznim društvima, i u vršenju kršćanskih krjeposti . . .«

»U istinu, ova crkva može se prispodobiti hridini, koja stoji usrijed mora, koju vrtlozi valova bučno kruže. Bure bjesne i magla ju gusta katkad prekrije, da bi katkad lakomisleni putnici mogli misliti, da je propala u dubinu mora. Ali kad se bure smire, i more upokoji, kad blage zrake sunca odagnaju magle, stoji onako, kako je stajala prije stoljeća, i stajat će, dok bude mora. Borba je uvijek bila sudbina crkve. Na to je privikla. To joj je prorokovao njezin božanski Osnivač. Ona uz to nije bez utjehe, jer ovaj osnivač joj je obećao »da je ne će ostaviti, i da će s njom biti do konca svijeta«.«

Kakova je mržnja nastala u Madžara i njihovih pristaša proti biskupu Hauliku, možemo si misliti. Njihov bijes nije poznavao niti konca niti kraja. Dragutin Rakovac u svom dnevniku zabilježio nam

je zanimivu vijest 24. listopada 1843.: »Danas čujemo, da je u Požunu nekakav rođak Raisnerov htio, da ubije biskupa zagrebačkoga Haulika.[1]) 29. listopada 1843. raznio se glas po Madžaronima, da je biskup Haulik dao Gaja slikati.[2]) Taj glas imao je svoj razlog u tome, što je slikar Heinrich slikao Gaja u biskupovom gradu, gdje je imao svoj atelier. Svakako je zanimivo, kako su na sve načine nastojali Madžaroni biskupa oklevetati i ocrniti, samo da ga sruše.

God. 1843. 10. studenoga piše Rakovac u svom dnevniku: »Danas sam čitao u općinskih novinah obranu Ilira, prvi pametni članak, datiran iz Požuna, samo mi se ne dopada, što je tamo Ilirizam, pomiješan s katolicizmom (Slijepi ljudi!)«

Rakovac u svom dnevniku 19. I. 1844. piše, da je Josipović, komeš Turopoljski u Požunu, kad se je pretresalo pitanje o restauriranju i ekscesima, govor čitao i proti biskupu Hauliku ružno govorio.[3])

Haulik se je morao braniti u zajedničkom saboru u veljači 1844. posebnim govorom, kao da je on potajnim spletkama skrivio rezultat hrvatskih izbora u tužnim događajima restauracije. Kažu da je on svim svećenicima svoje biskupije pisao, da se sa Ilirima združe, da je za Ilire korteširao i tisuće i tisuće u tu svrhu trošio. Haulik to tumači, što su izopačili jedno njegovo pismo, u kojem je zahtijevao da župnici pripaze, da plemići svoje glasove sramotno ne prodaju i da se mirno vladaju.

[1]) Laszowski E. i V. Deželić st.: Dnevnik Dragutina Rakovca. Zagreb 1922.

[2]) Isti. str. 20.

[3]) Isti. str. 37.

»Da sam s druge strane prava hrvatske zemlje, gdje mi je božja providnost krug djelovanja označila, uzdržati želio i to pravednim i zakonitim načinom, to ne tajim. To sam činio, to ću činiti u buduće. Mislim bo, da je dužnost svakoga poštenoga čovjeka, stanju i zvanju svome, koliko mognu više zadovoljavati. To sam dužan činiti bio već i s toga budući da, kao poglavica, nisam sam sebe lišavati mogao pouzdanja svojih vjernika. Znao sam, da crkvena vlast doduše upravlja dušama, al da bez ljubavi i pouzdanja duše s uspjehom upravljati nije moguće. Ako ima takovih ljudi, kojima nije do toga stalo, što ih domovina mrzi, dobro neka im bude. No duhovni poglavica i to još građanski dostojanstvenik toga činiti niti može, niti smije. Ako ima takovih hrvatskih sinova, koji misle, da onda pokazuju najvećma svoju naklonost naprama madžarskom jeziku, kada razdražuju na sve strane srca, kad sjeme nepouzdanja i omraze, punim šakama siju, kada dozrijevanje gorkog ploda strasti i ogorčenosti promiču nesmotrenim svojima koracima, neka ih — ja im u tom poslu drugom ne želim biti!« Na to ističe Haulik, da je uvjeren te je Hrvatskoj spas u savezu s Madžarima, ali samo putem sloge i ljubavi, putem pravednosti, štovanja i neoskvrnutoga čuvanja zamjenitih prava.

»I po ovom putu hodio sam ja svagda, hodim sada, a hodit ću i ubuduće, dok me noge nosile budu. I ovo je onaj ključ, kojim do svih čina političkoga života, do svih tajna mojih, ako takovih ima, doprijeti može svatko, kome oči nijesu zaslijepile strasti, u kome strasti nisu zagušile ljubav k istini.[1])

IX. Maksimir—Jurjevac.

U ovo burno doba, kad se biskup bori, da uzdrži živu glavu, ipak u svom divnom kršćanskom optimizmu, nastavlja on svoj životni program, ali ne zaboravlja niti na svoj mili grad Zagreb te mu sve divnijim stvara perivoj Maksimir, kojega drže na visini najljepših parkova u Evropi. Čitav život on radi na njegovu razvoju. Danas još uvijek divan, nije više ni slika ni prilika prijašnjega sjaja. U biskupovoj korespondenciji uščuvalo nam se bezbroj pisama, koja nam svjedoče, koliku je brigu posvetio tome parku i kako ga tako reći zanima svako drvo i svaka novo nabavljena biljka, po gotovo egzotična.

Češki putopisac piše[2]) i govori o divnom parku Maksimiru, osnovanom po biskupu Vrhovcu, ali na najviši stepen ljepote dovedenu po biskupu Hauliku.

»U ovom, a i još mnogom drugom obziru znamenit je i vrijedan, da se napomene, park, u opširnijem smislu riječi ove, koga je on (Haulik) posve blizu grada zaveo i povekšao. Nijedan putnik neka ne propusti, pohoditi ovu krasnu zanimivu i nauka punu šumicu, koju je tako reći biskup ondje stvorio. Zabavna ova šumica leži tik ceste, koja iz

[1]) N. N. 1844. br. 19.
[2]) Nar. Nov. 1845. br. 21.

Zagreba u Varaždin vodi. Sam Zagreb leži ne daleko od Save stranom u ravnici, stranom na obližnjem brežuljku, koji je početak gora, koje se iza grada uzdižu. Tako i ova cesta ide po ravnici, koja se s desna k Savi proteže, dočim se s lijeva podižu šumama zastrte gore. Ne daleko od grada vidi se s desna usamljena krčma, Maksimir zvana, i ovdje počinje pomenuti park, koji se otprije također Maksimir zvao, nu sad se zove Jurjevac. — Park zauzima otprilike 1000 jutara prostora, koje njiva, koje livada, koje šuma. Biskupov stan (Meierhof) sa 350 jutara oranice nalazi se u istom parku. (Sad se opisuje obradba oranica)... Nu Preuzv. g. biskup dao je i lijep primjer nesamo, što se obradbe polja tiče, nego i u sađenju i gojenju voćaka, u pčelarstvu i svilarstvu. Voćke se u Hrvatskoj i onako mnogo sade. Po brižljivosti nj. Preuzvišenosti, moći će sad ljudi i dobrih vrsta od voćaka dobivati. Hrvatska je kao stvorena za pčelarstvo i svilarstvo, nu kako se vodi jedno i drugo? — U parku ovom imade pčelinjak jedan sa 200 košnica, oko kojih posve po načinu baruna Ehrenfelsa nastoji jedan bivši pčelar istoga pokojnoga sada baruna. — Baš kad sam ja ovaj park pohodio gradili su u njem osobitu zgradu, gdje će se svilene bube polag pravila hraniti. Ova zgrada stajat će u sredini jurve posađenih dudova, koji, kao što sam vidio, lijepo uspijevaju... U maloj švajcariji u parku ima do 20 komada osobito lijepih krava izvorno simentalske fele... Veći dio parka, osobito šuma, što k njemu spada, stoji s lijeva od lijepe, široke, glavne ceste, koja se u dobrom stanju uzdržava. Nu po brižljivosti preuzv. g. biskupa napravljena je od grada ća do parka lijepa

jedna, veoma udobna staza, koja će do nekoliko godina još udobnija biti, kad ju već posađena drva hladom svojim sasvim zastirala budu.

Lijepa, velika, stara, hrastova šuma za čudo je krasno priređena i pretvorena. Umjetnošću je priroda još mnogo ljepša, mnogo prijaznija postala. Udobne ceste i staze prosijecaju je na sve strane; sad vidiš livade, sad šumice, sad cvijetnjake, Potočić teče kroz nju, a ima još više manjih i većih jezera, koja veličanstveni ovaj prizor još umnožavaju. Zvjerinjak za jelene, srne i vepre, fazanerija oživljuju ovu šumu, koja, budući joj se granice upravo ne vide, čini se da se proteže dokud oko dopire i rekao bi čovjek, da i obližnje krasne šumama i livadama zastrte okolice, lijepe selima uriješene doline i malo podalje gore, da i ovo sve k parku spada. Nebi moguće bilo prikladnijega mjesta za park izabrati. Ne bi moguće bilo parka na ljepšem mjestu osnovati. Jer sva okolina velik je i krasan park od prirode! Plemenitim ukusom je preuzv. g. biskup u svom Jurjevcu samo prirodi u pomoć priskočio, dočim je amo i tamo umjetnošću samo uzveličao krasotu prirode. Sasvim na kraju od parka stoji na malenom brežuljku »tihi stan« kao što se vidi vas od drva sagrađen. Razi zemlje stanuje jedan nadzornik. Dvostruke stube vode izvana na drvenu galeriju, koja se proteže unaokolo oko toga stana i u prijaznu sobu s trojim vratima, otkuda se oku prikazuju veličanstveni prizori. Vidi se otuda glavna cesta iz Zagreba u Varaždin, vidi se veliki dio njiva i polja, zatim zgrada za svilene bube, dudova, veliki pčelinjak, lijepi voćnjak, zatim prekrasna hrastova šuma i to sve unutar granica

parka! Pa ako se na drugu stranu okreneš, ugledat ćeš divni park od prirode pred sobom: dražesnu dolinu zastrtu livadama, visoke, daleke gore s jednom razvalinom, pod ovima u dolini manastir, sela, kuće i t. d. Sigurno su se u ovom tihom stanu zametnule za opće dobro domovine već mnoge blagotvorne osnove na tihom, koje su se doznale tekar, kad ih je preuzv. začetnik u život priveo! Sigurno je blagoslov božji nad tim »tihim stanom«.

Odovuda da pređemo sada u stan (Meierhof). Nedaleko od švajcarije nahodi se prosta, smjerna, »ljetna kuća« iz koje kad izađemo stupit ćemo odmah u prijazne, dražesne cvjetnjake, koji najugodnije mirise na sve strane rasprostiru. U ljetnoj ovoj kući imade tri sobe, a u jednoj lijepo uređen oltarić — sve se ovo odlikuje ukusnom priprostošću. Kako li mirno i slatko od trudova svojih otpočiva usrijed krasnih ovih djela začetnik njihov, koji je sve ovo za korist i zabavu svojih sugrađana zametnuo i stvorio. Kako mu blagotvorno, kako milo mora biti, kad pomisli: Sve što ovdje činim, biva iz čovjekoljublja, iz dobrohotnosti prama svojim sugrađanima, da im prigode dadem, da štogod naučiti, a pri tom se i krasnoj naravi radovati mogu! Ovdje je blizu mali ribnjak, po kojem lepršaju golubovi, turske guske, koracaju rode itd. Ima tu gnjetela (fazana) svake vrsti. Među zvjerinjakom i fazanerijom nahodi se »švajcarska kuća«, u kojoj lovac (lugar) stanuje; nu gornja soba ove kuće na posve osobit je način urešena i zanimiva je kao i znamenita. Tavanice su zastrte sa starinskim prsnicama, koje je preuzv. biskup ća iz Klosterneuburga kod Beča dobavio. Zidovi su svi daskama obijeni i

provideni atulama (Gesimse), po kojima su kipovi razređeni. Prozori, od stakla razne boje, sadržavaju u srednjem odsjeku na sve tri strane od sobe krasnih kao: gorskih slika, kao gorskih okolica iz Helvecije, Tirolske, Štajerske itd., među ostalima i tako zvani »Brandhof« nj. c. k. visosti erchercega Ivana. Proprašene ove staklene slike od razne boje pogledati, osobito milo godi oku i srcu! Nedaleko otud stoji »kula« na koju, ako se popneš zaista ne će ti žao biti, jer će ti se malen trud potpuno naplatiti, onim dražesnim prizorom, koji će ti se ondje oku ukazati. Lijepi perivoji i cvjetnjaci, zeleni buseni i šume od gorostasnih hrastova vode k bistrom, sada znatno uvećanom ribnjaku. Vas je ovaj park u veličanstvenom stilu ustrojen. Ne ima ništa, što bi pretjerano, što bi suvišno bilo...« Pisac hvali još, da su Zagrepčani tako čestiti, da premda park zapravo ne ima nikakovih čuvara ipak ga ne oštećuju. Mnogo je pjesnika opjevalo maksimirske ljepote naročito Trnski, a na narodnu, stari kanonik Marić o pedesetgodišnjici nadbiskupova misništva ovako:

Kod Zagreba leži lug zeleni,
U kojemu prije malo ljeta,
Samo gladni kotiše se vuci,
I plazeći legoše se gadi.
Ne bijaše ni danju sigurno,
Onud poći, kamo li po noći.
Zagreb znade i sva domovina,
Što se stvori iz zelena luga,
On po njemu iskrči grmove,
I prosječe staze i lugove;

I našara slike milolike,
I pogradi bijele dvorove.
On izvede žuborne potoke,
Te iskruži prostrana jezera,
Naplodi ih ribam svakojakim,
on odluči drvlje po fajini
Ovdje hrasti, tamo bukovina,
Ovdje ceri, tamo brezovina,
Ovdje bori, tamo vite jele,
Ovdje lipe, a tamo topole,
Jablan ovdje, a javor je ondje.
On posadi cvijeće svakojako:
Kraj potoka konjic i ljubicu,
Kod dvorova zumbul i ružicu,
Po nizina sitna dragoljuba,
Kod odmora karamfil i lalu...

G. 1853. izišla je krasna knjiga (album) o parku: »Park Jurjaves«. Dvanaest litografija i jedna karta. Izradio slikar I. Zasche. Knjiga je u velikom folio-formatu. Slikara Zaschea doveo je Haulik u Hrvatsku. On je u Zagrebu slikao dosta.

Zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac (1752—1827), već je u prvo vrijeme svoga biskupovanja, videći da Zagrepčani ne imaju pravoga šetališta, uredio iz proste velike hrastove šume kraj Zagreba krasan perivoj.[1]) Taj perivoj poslije je biskup Aleks. Alagović povećao i poljepšao, a u raskošni i prekrasni park pretvorio ga Haulik. Haulik je učinio iz Maksimira, koji je dobio ime po svom

[1]) Deželić Velimir st. Maksimilijan Vrhovac (1752—1827). Zagreb 1904. 8. str. 116.

početniku, toliko, da ga je upravo učinio novim parkom. Zato su mnogi savremenici prozvali taj park njemu u slavu — Jurjaves, ali taj naziv nije prodro.

Adolf Hudovski, gradski senator, savremenik Haulikov, veli o tome parku: Kardinal Juraj Haulik povećavao i ukrašavao ga je svojim prokušanim ukusom kroz decenije. Zato se i zove istočni dio parka Jurjevac.[1]) On opisuje taj park ovako: »Žarko hrvatsko sunce nakitilo je taj perivoj bujnom vegetacijom, a vješta ruka vrtlara dodala je veličajnoj tvorbi prirode ubave cvjetnjake i ljepotu kulture u obilju. Marna ruka radnika ugladila je puteve, iskopala ribnjake, presjekla matice žubornim potokom, ponamjestila mostove i klupe. U zvjerinjaku prikupljeni su jeleni i košute, na prikladnim mjestima namještene su umotvorine kipara, a na ponajljepšim točkama ima krasnih zgrada. Tu nalazimo glorijetu, iz koje možemo viditi najljepše dijelove parka. Tu je švicarska kuća sa slikarijama na staklu prozora. Tu je crkvica sv. Jurja u gotskom slogu na šumovitom brežuljku. Tu je mirna koliba, iz koje gledamo zagrebačku goru i milovidne poljane, obrubljene šumom. Tu ima ombrala, kioska i hramova na točkama, gdje nam ponajbolje godi boraviti, a na okrajku parka dolazimo do nadbiskupskog ljetnika s vrtom, u kojem ima nebrojenih miomirisnih ruža. kada im proljetna toplina razvija pupoljke...«

U moje dječačko doba bile su na pojedinim mjestima učvršćene ploče s napisima iz rimskih klasičnih pjesnika, osobito Horacija. I tu je pokazao

[2]) Hudovski Adolf. Zagreb i okolica. Zagreb 1892. str. 87.

kardinal Haulik svoju veliku ljubav naprama poeziji. Spominjem se danas mjesta u parku s napisom: »Hic mihi praeter omnes angulos ridet«.

Već iz ovih opisa vidimo, da i danas još divni park nije slika ni prilika onoga, što je nekoč bio. Sreća je da je prešao u vlasništvo grada, ali niti sam grad ne može ga više obnoviti kakav je bio, jer je i smanjen i opustošen.

G. 1867. nabavio je Haulik za ulaz u svoj park kip sv. Jurja u borbi s aždajom, krasnu radnju glasovitoga kipara Antuna Dominika Fernkorna (r. 1813. † 16. XI. 1878). Ovaj je kip izrađen g. 1862. za münchensku izložbu, te je tamo dobio najviše odlikovanja. Duplikat tog kipa nalazi se u Beču u palači Montenuovo. Taj krasni kip darovao je nasljednik Haulikov Mihalović gradu Zagrebu, a za sada stoji na trgu kralja Aleksandra I.

O kapeli sv. Jurja, koju je kardinal također sagradio u svom parku, govorim na drugom mjestu.

G. 1845. Haulik kad je crkvenu vizitu obavio usput je darivao crkve i škole s više tisuća forinti. Na turskoj granici u Dvoru selu dao je 500 for. srebra za zidanje jedne kapele, koja će ujedno biti spomenikom pobjede u posljednjem turskom ratu održane. Zatim je dao za popravak ruševne glasovite gotske crkve u Zrinju, jednom od slavnih spomenika Zrinskih i Frankopana — 500 for. U Međumurju, u Vidovcu gdje je požar 51 kuću uništio dade na pomoć nesretnika 400 for. srebra; najposlije za tarac lijepe kotorske crkve 50 for. sr.

X. Ban Haller i Haulik.

G. 1845. bila je za narodnu stvar vrlo važna. Sad su već Madžari Hrvatsku htjeli da posve podjarme. Ban Haller spremao se, da obavi restauraciju zagrebačke županije u korist madžarona, te je uz pomoć ugarskog namjesništva iz listine birača izbacio dovoljan broj pristaša narodne stranke, a namislio je za izbore upotrijebiti i vojsku. Restauracija bila je sazvana za 28. srpnja. Izbor se je dovršio tek 29. srpnja. To je onaj glasoviti dan kad su pale srpanjske žrtve, kad je Haller dao pucati u narod iza izbora. Na Markovu trgu pade za čas 13 mrtvih i 27 ranjenih hrvatskih rodoljuba. Ubijena su 2 odvjetnika, 2 đaka, 4 plemića i 5 građana. Narodni mučenici otpraćeni su na groblje, a na mrtvačkim je škrinjama pisalo: »Danas meni, sutra tebi!«, a na posljednjoj: »O Bože! Krv naša čeka tvoju osvetu!«

Grof Kulmer iz Križevaca 12. VIII. 1845. priopćio je biskupu važnu tajnu, da mu je grof Aponny pod pečatom šutnje priopćio. Vijesti, koje su o 29. srpnju primljene da su pobudile u najvišim krugovima najveće saučešće. One zahtijevaju od vlade najveću pažnju i rad, jer više još, nego li bi taj već sam po sebi žalosni događaj, mogu njegove posljedice biti žalosnije, kao što se ima već i u tom nesretnom konfliktu na Markovom trgu tražiti ne pojedinačko zasebno zlo, već kao posljedica drugih zala. Grof Apponyi u svom pismu među inim tuži se na političku nedjelatnost biskupa zagrebačkog. Kulmer to javlja Hauliku i misli, da bi bilo podesno, da sam ode u Beč.

Biskup je odgovorio barunu, da ga čudi, kako se o njemu tako protuslovne vjiesti šire. Dosele su ga prekoravali baš protivno da previše on i njegovo svećenstvo rade u političkim stvarima. Odatle samo i jesu nastali bijesni napadaji na njegovu osobu u saborima u obim kućama. Ovamo su smjerale i opetovane privatne primjedbe i pisma palatinova i mnogih velikih lica, dà veoma velike gospode u Beču. To mi je i još prije nekoliko dana usmeno rekao neki vrlo odlučni moderator. Kako li je sad najednom okrivljen radi protivne griješke, to ne može shvatiti: »Onda sam tako slobodan da pitam, kako i gdje bi se zapravo ova od mene zahtijevana veća djelatnost ispoljiti morala. U pomenutom bečkom pismu veli se: oba gospodina morala bi svoj najveći utjecaj sporazumno upotrijebiti. To je vrlo pravo i vrlo mudro, ali ja i opet pitam, je li to moguće uz različito mišljenje koje postoji između bana i mene. Ili koji od nas svoja načela drugome za volju da napusti? Ja to od svoje strane niti mogu, niti ne ću učiniti. S druge strane utvrđuje me u misli ona primjedba bečkog pisma, da ja kao biskup ne smijem posve prekinuti i u otvorenu se opoziciju protiv njega postaviti. To bih pako morao nužno učiniti, da sada pođem u Beč.« Zato ne će poslušati savjet. Ta u Beču poznaju dobro njegove nazore i načela. On ih je opetovano mnogo puta očitovao onoj visokoj i vrlo visokoj gospodi, pak i u svoje doba prigodom sadanje reprezentacije zagrebačke županije ili bolje turopoljskog »konvektikela«. Da dođe u Beč stupio bi kao tužitelj bana, što ne bi smio. Na pretnju, da bi se mogla dogoditi

promjena s njegovom osobom veli biskup: »Mislim, da nije tako lako legitimno investiranog biskupa bez njegove privolje samo tako dalje poslati. Nekadanji rosnavski biskup Andrassy, ostao je biskupom i iza kako su mu oduzeli imanja. Uostalom ako li dadnem dovoljan razlog svojim prestupkom tom ekstremnom koraku, i ako li se ustinu prijetnja na koji god način ispuni na meni, to ne bih ništa s većom čežnjom želio, nego da taj triumf turopoljske stranke zemlji donese zlatne plodove, a poslije mene, da dođe čovjek, koji će s Hrvatskom bolje i iskrenije misliti i koji će si njezino duhovno i fizičko blagostanje više privinut k srcu, nego što sam ja učinio.«

Ove zlatne riječi velikoga biskupa pokazuju, kako je čvrsto stojao na braniku hrvatske domovine. Pokazuju, kako je on na visokim mjestima branio hrvatska prava, a ujedno, kako se nije bojao ništa onda, kad su mu prijetili, da će ga radi hrvatskog mišljenja skinuti s biskupske časti.

U mjesecu rujnu (23.) 1845. sastao se prvi put iza krvavih događaja hrvatski sabor, koji je zamolio kralja: 1. neka se čitava Hrvatska i Slavonija odcijepi od nadbiskupije u Kaloči, da tako bude hrvatska crkva neodvisna od ugarske hierarhije; 2. neka se zagrebačkoj nadbiskupiji dade častan naslov nadbiskupija; 3. neka se akademija pretvori u sveučilište; 4. neka se na akademiji i na gimnazijama osnuju profesorske stolice za hrvatski jezik kao obligatan predmet; 5. neka se u Zagrebu obnovi kr. hrvatsko

namjesničko vijeće; 6. neka se ustroji u kr. dvorskoj ugarskoj kancelariji posebni hrvatski odsjek. Najvažniji bio je zaključak, da se Hrvatskoj povrati samostalna vlada. Sve su to bili vrlo važni zahtjevi, a nas u ovaj čas zanima najviše predlog o zagrebačkoj nadbiskupiji, jer se odnosi baš na biskupa Haulika.

Bila je stoljetna želja hrvatskog naroda, da zagrebačka biskupija postane samostalnom od ugarske hierarhije i da postane nadbiskupija. Ali ta želja nije se nikako ispunila, a sad je opet jače izbila i nije više prestajala, dok riječ ne postade djelom.

U svom pismu Lj. Gaju piše Dragutin Galac 27. rujna 1845.: »Sabor kraljevine napreduje bolje, nego li sam mislio — premda još prave energije nema. Josipović sa svojom strankom poklopljeni su vrlo, što je stiglo: da Turopoljci nikakova upliva u državnom spravištu imati ne mogu. On kune bana, biskupa (Haulika) i sav dvor i vladu. Protiva biskupu je jučer t. j. 25. o. mj. javno u saborskoj sjednici kazao: Eto gledajte, biskupa danas nije ovdje, jer ga srce boli, što je svojijem novcima svu gospodu u Beču podmazao, te tako ovu lijepu rezoluciju isposlovao, koja na štetu kraljevine i na ukinuće plemićkih pravica smjerá i t. d.«[1])

Hrvatski sabor razišao se je 14. listopada 1845. Tada više nije bilo opstanka banu Halleru u Hrvatskoj. Sabor je najsjajnije odgovorio tiraniji

[1]) Deželić V. Pisma Lj. Gaju. Izd. Jugosl. akademija. Zagreb 1909. str. XXXVIII.

bana Hallera i taj, bojeći se narodne osvete pobježe iz Zagreba i položi bansku čast.

XI. Haulik opet banuje.

I opet postaje namjesnikom banske časti na sreću hrvatskog naroda biskup Juraj Haulik.

I opet su se događale za njegove vlade važne po hrvatski narod stvari. Madžari su podigli kuku i motiku, da podjarme Hrvate, tako da je godina 1846. prošla u najžešćoj političkoj borbi. Ipak se je narod digao i u kulturnom pogledu. Osnovan je na dionice »Narodni dom«, koji je imao primiti u sebe »narodnu čitaonicu«, »gospodarsko društvo«, »Maticu Ilirsku« i muzej.

28. ožujka 1846. prvi put se je prikazivala u Zagrebu prva hrvatska opera Lisinskova »Ljubav i zloba«. Napokon je stigla dozvola, da se na zagrebačkoj akademiji osnuje profesorska stolica za hrvatski jezik. Prvim profesorom 16. lipnja 1846. imenovan je Vjekoslav Babukić. Što su Hrvati od g. 1791. željeli, to se ispunilo. Napokon su kraljevskom odlukom potvrđeni narodna čitaonica, »Matica« i novo učeno društvo: Hrvatsko-slavonsko književno društvo.

23. prosinca 1845. podnio je magistrat zagrebački iz svoje sjednice reprezentaciju kralju. Spomenuvši da se je bansko dostojanstvo ispraznilo, kaže da je doduše namjesnikom postao Juraj Haulik zagrebački biskup, čim bi se mogli svi državljani upokojiti, jer zasluge i umni darovi biskupovi, neoskvrnjena vjernost spram vladara i čista nje-

gova ljubav k domovini, poznati su svima. Ali »slava, poštenje i općenito dobro traži, da se u buduće po milosti i previšnjoj vlasti kraljevskoj ovim kraljevinama takav ban dade, koji će kadar biti uzvišenoga ovoga u našim kraljevinama dostojanstva gotovo propalu važnost i malo ne izumrlu uzoritost u prijašnju slavu i cvjetanje povratiti, koji će moći, među građanima iste domovine nepovjerenje, koje se javlja i otud nastajući nesklad srdaca iz korjena sretno iščupati... Za to se moli neka bi se banom imenovao koji od nadvojvoda doma austrijskoga.« »Jer tko bi sve s banskim dostojanstvom po smislu zakona sjedinjene časti, među koje po pravu spada i vrhovno zapovjedništvo nad vojskom i krajinom ovih kraljevina skopčati s njim opet mogao.« Ban-nadvojvoda čuvao bi svetinje zakona i municipalna prava i uvjerio bi kralja o vjernosti Hrvata. C. kr. princip, koji bi plemenom i dostojanstvom sve druge nadilazio, bio bi nepartajičan.

Dakako da se ta molba nije ispunila i biskup je dalje vladao. 1846. 12. I. započele su sjednice banskog stola pod predsjedništvom biskupa Haulika. U ono doba Hrvatska još nije imala svoje preparandije. Ljudevit Vukotinović u svom djelcu »Nešto o školah pučkih« (Zagreb 1844.) piše: »Ne imademo nikakovih preparandija, nikakovih učionica za školnike. Tko hoće, da školnik bude, površno se nešto iz kršćanskoga nauka i nešto iz računstva nauči, zatim ga direkcija ponešto ispitiva i on dobije dopuštenje školnikom postati.« Tek g. 1846. stalo se je ozbiljnije raditi, da se osnuje učiteljska preparandija, kao škola za buduće učitelje.

Na molbu staleža dozvolio je napokon kralj Ferdinand V. da se u Zagrebu osnuju dvogodišnji tečajevi preparandije. To je riješenje priopćeno biskupu Hauliku, vrhovnoj upravi nauka i gradskom zagrebačkom poglavarstvu. Ovome se potonjem nalaže, da do konca rujna 1847. priredi prostorije; jer će ta škola biti otvorena 1. listopada. Može se mirne duše reći, da je prva hrvatska preparandija u potpunom smislu te riječi djelo biskupa Haulika.

To priznaje i Antun Cuvaj, pisac povijesti hrv. školstva riječima: »Za tako brzo ustrojenje novoga ovoga zavoda imamo najviše zahvaliti biskupu Hauliku, koji se je obvezao do svoje smrti sam plaćati jednoga između tri profesora, koji su za taj zavod određeni, s godišnjih 500 for. Od ta tri profesora bila su dva svjetovnjaka i jedan svećenik. Potonjega je plaćao i za imenovanje predlagao biskup Haulik. On je g. 1847. predao kaptolu svotu od 26.000 for. kao zakladu iz koje će se dvanaestorici đaka davati godišnja pripomoć po 80 for. te plaća jednome učitelju preparandije u iznosu od 500 for. Preparandija se ipak otvorila tek s predavanjima 16. studenoga 1849. u zgradi grčko-katoličkog sjemeništa u Gospodskoj ulici. Prvi učitelji bili su Šušković, Partaš i Šojka.

G. 1846. osnovao je biskup Haulik i predao svome kaptolu vjekovitu zakladu od 18.000 for. u srebru, koja se ima tako upotrijebiti, da se polovica kamata svake godine troši za nagrade školskoj djeci svih župa Hrvatske i Banata, koje stoje pod patronatom zagrebačkoga biskupa. Tako je otpalo na svaku školu 20 do 30 for., za koje se

imadu nabaviti knjige i odjeća i razdijeliti među siromašne đake obojega spola, koji se po sudu mjesnoga župnika i učitelja odlikuju dobrim vladanjem i napretkom.[1])

XII. Haulik uvodi družbu milosrdnica.

U to doba učinio je biskup narodu svome veliko djelo. Ogromnom svotom od preko 150.000 forinti, koja je poslije dosegla i 200.000 forinti, utemeljio je u Zagrebu zavod milosrdnih sestara sv. Vinka Pavlova. Kako mu je od prvog početka biskupovanja bila temeljna misao za odgoj i nastavu djece, namislio je da milosrdnicama povjeri srca mladeži. Tu želju izrazio je biskup u ispravi od 14. rujna 1844., koja je pohranjena u samostanskom arkivu. Isprva je mislio, da će mu bečki nadbiskup predati nekoliko milosrdnica u tu svrhu. Ali dobio je negativan odgovor. Zato se je 20. travnja 1845. obratio briksenskom knezu-biskupu, ne bi li mu poslao dvije do tri sestre, da s njima osnuje ovu duhovnu zadrugu. Briksenski se je knez-biskup rado odazvao i obećao poslati 6—7 milosrdnica. Crkvu i samostan započeo je biskup graditi već g. 1841. u donjem gradu, u današnjoj Frankopanskoj ulici. Jošte nije gradnja bila niti dogotovljena i već je 6. rujna 1845. došlo prvih šest sestara milosrdnica u Zagreb. Bile su to: s. Augustina Müller, s. Ivana Krössbacher, s. Karolina Frühbeck, s. Augusta Artinger, s. Veronika Kranović i s. Filiberta Elzensohn. Biskup je onoga dana izvan Zagreba dijelio sv. potvrdu. Sestre su odmah počele raditi. Kad je

[1]) Novine horv. slav. dalm. 1846. br. 30. od 15. IV.

napokon zgrada dovršena, obavio je sam Haulik svečani blagoslov samostana 14. travnja 1846. na uskrsni utorak. Veliku procesiju vodio je sam Haulik u svečanom odijelu od prvostolne crkve do novoga samostana. Išli su s procesijom u svečanim odijelima niži i viši svećenici i redovnici iz grada i okolice, gradski magistrat, građanske čete sa svojim glazbama, sva školska mladež ženskoga i muškoga spola i mnogo puka. U samostanu su bile dvije prodike. Jedna njemačka, koju je preuzv. g. biskup u crkvi držao, a druga u narodnom hrvatskom jeziku, govorena po preč. g. kanoniku Josipu Vračanu, na dvorištu samostana.

U povorci za ophoda bila je i sva zagrebačka školska omladina, a male samostanske učenice stupale su kraj svojih sestara učiteljica. Tih je malih već onda bilo na broju do 270 prema prvome izvještaju od g. 1845—6. Uza to bilo je još 150 učenica za ručni rad i 40 djevojčica, koje su polazile tek nedjeljnu školu.

U svom govoru na taj dan reče kardinal slovo, u kojem je nanizao misli, koje su ga potakle, da uvede u Zagreb časne sestre. U prvoj polovici 17. stoljeća probudio je Bog, da pomogne općoj nevolji, koja je tada vladala, jednoga od najvećih dobrotvora čovječanstva sv. Vinka Pavlova. On je pribrao riječima i činom lijepi broj muškaraca i žena za djela milosrđa. Od ovih se je među ostalima razvila družba s. milosrdnica, koja je iz Francuske prešla i u druge krajeve. Svrha je redu djelotvorna ljubav naprama bližnjemu. Između raznih načina,

[1]) Novine horv. slav. dalm. 1846. br. 30. od 15. IV.

kojima ta družba vrši tu svoju ljubav najobičnije su: da se brinu za njegu bolesnih i odgoj djece. U bolničarskoj službi još se nisu mogle istaknuti — reče biskup — ali ipak već dvore pojedine bolesnike. U nastavi su pak već još prije svog svečanog uvoda odgojile 200 djece. Spomenu kardinal: Da odgoj omladine najvećma djeluje na ljudsko blagostanje, o tom ne može nitko sumnjati, koji je samo jedamput ozbiljno promišljao o ljudskoj naravi. Otkuda dolazi većinom, moji dragi kršćani, ova tvrdoglavost, lakoumnost, ovo nezgrapno prvotno nijekanje uzvišenih istina religije, ili ovo surovo nepoznavanje u znanju Spasa, koje tako često susrećemo? Otkud četa grijeha i zala, koju za sobom vuku ona zaslijepljenost i podivljalost? Otkud drugud, nego radi zapuštenog ili naopakog (rđavog) odgoja. Može li tko, koji ima oči da vidi, uši da čuje, samo i trenutak, da o tome posumnja? Kako li je dakle velika zasluga onih, koji učiniše zadaćom svojega života odgojivati mladež na temeljima jedino spasonosne vjere... Milosrdnice obećaju služiti bijednima. »Pojmite li, dragi kršćani, heroizam (junaštvo) tog obećanja? Zašto si zavide ponajvećma djeca ovog svijeta? Koju sreću love bez daha, nego li da budu uzvišeni nad druge, i da ih drugi dvore. Što pako više preziru, što smatraju za najveću nesreću, nego da moraju drugima služiti? I gle, milosrdnica se obvezuje, da će neprestance drugima služiti i to ne možda velikima, bogatima, moćnima ove zemlje; ne, upravo i poglavito siromacima, zapuštenima na tijelu i duši, onima, koji su često strašnim bolestima zaraženi, nečisti, nevoljni, ostavljeni. Ona se obvezuje, da će se čitavi život baviti

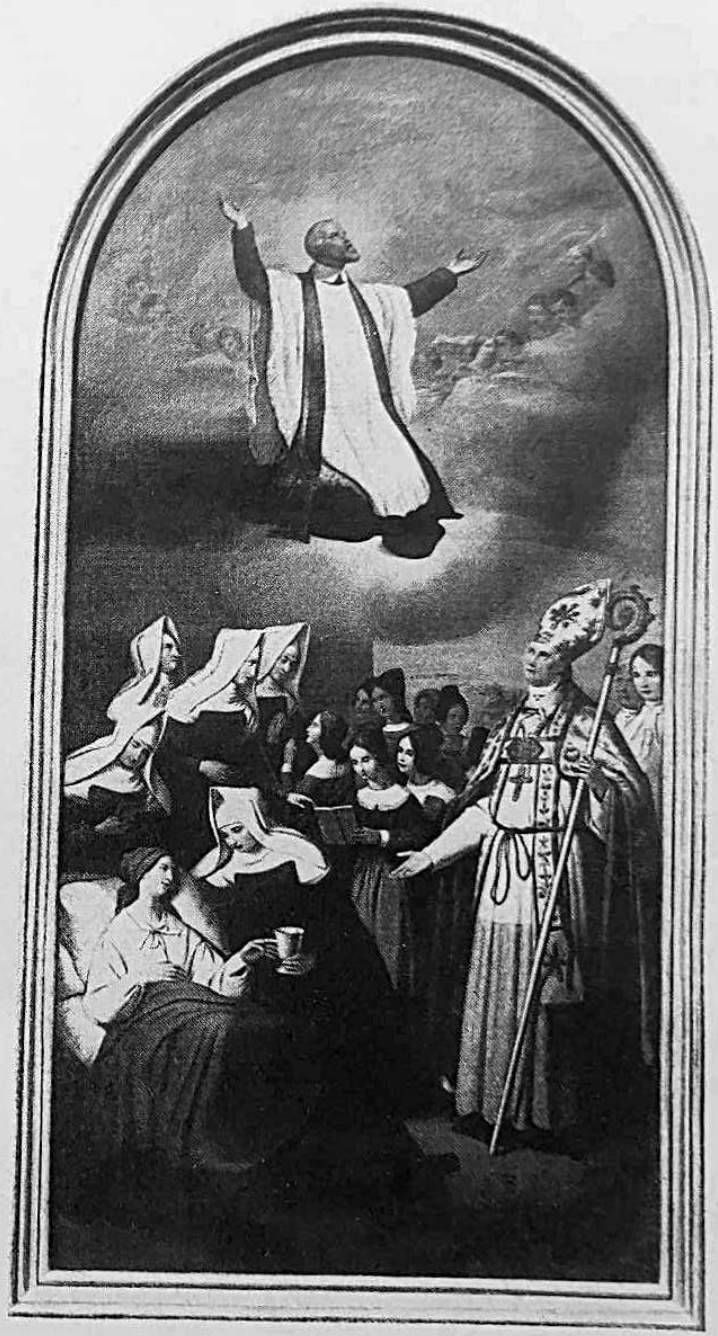

BISKUP HAULIK
PRIKAZUJE BOGU SESTRE MILOSRDNICE SV. VINKA
Slika na glavnom oltaru u crkvi sv. Vinka. Opis slike na str. 231.

sa siromašnom djecom, koja su često od najmanje dobi razmažena ili iskvarena. O to je mnogo, dragi kršćani, to je mnogo, bezuvjetno i od svih dubokih poznavalaca ljudi priznato mnogo više, nego li što su najsjajnija djela kojega junaka, više nego većina onoga, što vrijedi u očima svijeta za veliko i uzvišeno! To je biljka, koja i ako ne sjaje raskošnim bojama, ipak miriše najskritijim mirisom i u sebi krije najbolje lijekove za čovječju nevolju. Ali ona se nije nikad ukorijenila, ova divna biljka na drugome tlu, nego na tlu žive vjere, koju je oplodila krv Spasitelja. Samo religija, i to samo kršćanska, da, samo katolička religija, znala je u čovječansku dušu udahnuti onu silu, koja je nužda tolikoj požrtvovnosti. Samo kršćansko-katolička vjera, divna, sveta, stvorila je u svijetu takove redove, kojih se članovi zavjetuju stotine, da i tisuće, na takova čudesa ljubavi naprama bližnjemu, pak su svom zavjetu podobni ostati vjerni do smrti!«[1])

Teško, da je kada tko krasnijim riječima ocrtao s tako malo, a tako jezgrovitih riječi naše časne sestre. Tako je mogao govoriti samo onaj, koji je i sam u svom srcu osjećao veliku bol čovječanstva i koji je u svojem životu, kako je čitav Zagreb znao, dan na dan upravo rasipavao novce na sirotinju.

On je još nastavio:

»Dok kćeri svijeta svoje dragocjene krevete samo onda napuštaju, kad im više ne godi valjati se u njima, da pohrle do stolića za kićenje, da se postave u novo ruho; ostavlja bijedna milosrdnica svoj

[1]) Haulik G. Selectiores encyclicae. 1850. I. 405 i dalje.

log već u 4 sata u jutro, i u dugoj zimskoj noći, i bacivši se na koljena pred Raspetim, da mu zahvali za noćni počinak, i da ponovi svoje dobre odluke, hrli u bolničku sobu, da obavi najprostije, često najogavnije bolničarske poslove; ili da rublje skinuto s bolesnika ili mrtvaca pere u koritu, u kojoj hladnoj komori: Ide da uzete svlači i oblači, i da druge mrske, često opasne životu poslove radi. Dok se one druge čitave noći podavaju veselju plesa i igara, probdiju ove svoje noći u hropinjanju onih, koji umiru. One si skraćuju dnevne satove u društvima: ova proživi svoje dane u školi i muči se s bijednim često opakim dječacima, koji joj otimlju čitavu ustrpljivost...«

Svjetske dame sažaljuju te uboge milosrdnice, ali biskup im dovikuje riječi Kristove: Ne plačite nad nama, kćeri Jeruzalemske, plačite nad sobom! Nije sve zlato, što se sjaje, mislite li da ne znam, kako vaše radosti često svršavaju gorkim bolovima. Pa onda, što je taj život tu dolje? San, ili bolje da kažem sa sv. Jakobom: para, koja se pojavi za čas i više se ne vraća...

Haulik je taj dan blagoslovio Gospoda, a jednom reče, kad je spominjao tu svečanost: »Taj dan smatram za najsretniji moga života.[1])

Crkva sv. Vinka Paulskoga, koju je dao Haulik sagraditi građena je u eklektičnom stilu XIX. stoljeća. Povjesničar Srkulj[2]) piše o njoj: »Izvana je jednostavna, ali iznutra je ukrasuje vanredno fina intarzija u drvu, u kojoj su izrađeni i oltari, propovijedaonica, ispovjedaonica i klupe, a upravo remekdjelo intarzije je precizno izrađeno svetohranište. Sva ta lijepa i skupocjena intarzija izrađena je u lepoglavskoj kaznionici (kojom su upravljale sestre) pod vodstvom umjetnika stolara Peruzzija. Vrijedan je spomena i sat na tornju crkve, djelo glasovitoga Jägera iz Innsbrucka. Sat je tako konstruiran, da istodobno pokazuje na 18 mjesta. U crkvi je pohranjena rijetka dragocjenost — relikvija sv. Vinka mučenika. Tijelo sv. mučenika iskopano je u katakombama sv. Cirijaka u Rimu, a umjetno obliveno voskom. Zaslugom Isusovca Vinka Bazilea donio je tijelo mučenikovo kardinal Haulik iz Rima i poklonio ga samostanskoj crkvi...«

Na glavnom oltaru nalazi se slika sv. Vinka Paulskoga, koju je izradio čuveni bečki umjetnik Huber. Na toj slici nalazi se i biskup Haulik, kako predaje sv. Vinku nacrte i osnove zagrebačkog samostana milosrdnica. Križni put potiče od bečkog slikara Kautznera.

O sedamdesetpetgodišnjici ženske preparandije zahvalile su mu jošte milosrdnice za taj dan. Sestra, koja je pisala povijest te škole, govori o Hauliku ovo: U doba, kad su prve zrake mladog Ilirizma zarumenile na hrvatskom obzorju i prosvjetnim idejama naviještale Hrvatu ljepše dane skore budućnosti, vidimo, gdje desnica Božja dovodi u bijeli naš Zagreb u naponu snage muža i stavlja ga za vođu — natpastira duša. Vođa taj i pastir — biskup je zagrebački dr. Juraj Haulik, sin slovačke Trnave. Od dana, kad ga je hrvatsko ogrijalo sunce, — Hrvatsku je majkom svojom zvao. On se njojzi zavjerio, da će joj dati cijelu dušu i apostolsko srce

[1]) Balija Laura s. Povijest ženske učiteljske škole č. s. milosrdnica u Zagrebu. Zagreb 1924. str. 10.

[2]) Srkulj, Zagreb 1093—1928. str. 81.

svoje. Zavjerio se, da će orati zapustjele njive — i sijati po njima sjeme prosvjete. Zavjerio se, da će narod upoznati s knjigom, — a maloj i neukoj djeci do školskih vrata utrti putove, te se očinski brinuti za one, koji će malima mrviti krepku hranu znanja i srca im mlada vezati uz Boga. Zavjerio se sve ovo za to, što je dobro i predobro znao, koliko je bilo u to doba škola i kakovim su materijalom one raspolagale . . .«

Bilo bi preopširno, da ovdje reknem sve, o onome, što se je poslije razvilo i što se još razvija ne samo u našoj hrvatskoj domovini, već i na čitavom Balkanu, kao posljedica »najsretnijega Haulikova dana«. Ipak letimice moram nešto spomenuti. Već tri godine zatim osnovale su milosrdnice pod vodstvom Haulika: »Djevojačko učilište«, u kojem su se domaće kćeri osposobljavale za nastavnice, u prvom redu bile su kandidatkinje same sestre, ali već slijedeće godine i druge Zagrepčanke. G. 1850. osnovana je dječačka škola. G. 1859. otvoren je internat za djevojke. Još za života Haulikova osnovao je superior Hoepperger škole u Požegi, Oriovcu, Daruvaru, Ivancu kod Varaždina, u Gradecu, Velikom Bukovcu i u Zlataru. U tih dvadeset godina, što je postojalo samostansko učiteljstvo, dalo je 200 mladih učiteljica. G. 1859. odijelila se je družba sv. Vinka od Tirolske, pak je s. Ivana Krössbacher postala vrhovna nadstojnica za hrvatsku provinciju.

Do godine 1924. primila je učiteljska škola sestara sv. Vinka 4.242 učiteljske pripravnice. Od tih položilo je ispit za učiteljsko osposobljenje 809 kandidatkinja, a ispit zrelosti 2.240. Prema tome dala je ta škola domovini 3.049 svršenih učiteljica za na-

rodne osnovne škole i 401 učiteljicu za zabavište. Apsolutni broj sve omladine, što su ih uopće ovih godina zidovi samostanski obuhvatili iznosi 75.295.

Sestra Laura Balija veli za tim:

»No drvo, što ga je na ovome mjestu zasadila ruka Haulikova, razgranilo se i pružilo širom Balkana 94 ogranka — filijale, — da se u svježini i hladu njegovu razvijaju djeca, krijepe bolesnici, starci i nemoćnici. Od tih 94 filijala — 86 je na području Jugoslavije (SHS) i to tako, da se na 38 mjesta sestre posvećuju radu prosvjetnome, a na 48 pak humanitarnom radu. Od 8 filijala izvan Jugoslavije — četiri su prosvjetne, a 4 humanitarne stanice«. Svoju povijest svršava marna sestra:

»Bilo sve ovo na vječnu spomen velikome nadbiskupu«.

XIII. Haulik i prvostolna crkva.

U broju 84. g. 1843. »Narodnih Novina« govori se o velikom zvonu prvostolne crkve, koje još i danas svojim veličanstvenim glasom tutnji nad glavnim hrvatskim gradom Zagrebom. »Prije dvije godine u oči sv. Ladislava kralja dogodi se, da je glavno zvono stolne crkve zagrebačke puklo, tako da je bilo od potrebe dati ga prelijevati. Preuzvišeni gosp. biskup zagrebački Juraj Haulik odredio je za istu svrhu 1000 for. u srebru, uslijed šta se je zvono odmah ovdašnjem zvonolijevcu Henriku Degenu predalo, da ga prelije. Ovaj je djelo sretno svršio, a dana 12. listopada na dan sv. Maksimilijana bilo je isto zvono iz zvonoljevnice od osam cvijećem i vrpcama urešenih volova na kolima,

isključivo za ovu svrhu napravljenim, praćeno od mnogobrojnoga puka uz svečanu tutnjavu sviju zvonova k stolnoj crkvi dovezeno i 18. listopada sretno u zvonik dignuto, otkuda će domala pobožni puk u dom božji početi dozivati. Zvono ovo i zato je već znamenito, što je prvo djelo ove vrsti u Hrvatskoj. Nit ćemo se srditi njime, jer ne samo, što je u lijepom razmjerju zvono ka kruni, nego i napisi, kipovi i ukusni uresi, kojih na njem ima, vrlo su lijepo izvedeni, i uopće cijelo se djelo razmjerjem, snažnošću i točnošću tako odlikuje i neumorni trud i vještinu svoga majstora, tako očito pokazuje, da mu zaista nije treba druge preporuke. Što se samoga zvona tiče, ima na njem a) slika presv. Trojstva; b) slika raspetoga Spasitelja, pod njim pako sv. majke Božje Marije i Marije Magdalene; c) slika sv. Josipa s djetetom Isusom na ruci; i d) slika sv. Stjepana, ugarskoga kralja. Napisi se slijedeći čitaju: Sanctus Deus, Sanctus Fortis, Sanctus Immortalis, Miserere nobis. Ecce Crucem Domini. Fugite Partes Adversae. Adoramus Te Christe, Et Benedicanus Tibi, Quia Per Crucem Tuam Redemisti mundum. — Malo niže s jedne strane: Sanctissimae Trinitatis Gloriae, Crucifixi Dni. Salvatoris Laudi. Honorique B. V. Matris Mariae, Et Sponsi Hujus S. Joseph, Ac Divi Regis Stephani — Campanam Hunc Munificentia Exllmi. Illustrissimi etc. Rdssmi Dni Praesulis Georgii Haulik Et Dos. Cath. Ecclae. Sponsae Ejus Dicavit. — I sa druge strane: Quam Illmo Ac. Rdssmis Dnis. Jos. Schrott Praep. Majore Et Eppo. Belgrad, Jos. Horvath Lectore, Fran Xav. Koritich Cantore, Et Fran. Seraph. Tuskan Custode, Capituli Existentibus, Fundit Henricus Degen. Zagreb. Die XXX Mart. Anno MDCCCXXXIII. Važe pak isto zvono 115 centi 23 funta; visoko je zajedno s krunom 6 cipela, 10 palaca; u promjeru ima 6 cipela i dolnji njegov okrug čini 21 cipelu. Odatle, da je ne samo mnogo teže, već i znamenito prostranije, nego što bijaše njegov predšasnik. Nam ovdje drugo ne zaostaje, nego na koncu ovoga opisa s pjesnikom zavapiti:

Simo, simo!
Svi drugovi u kolo stanimo,
Da krsteći zvon naš posvetimo!
Slogom braćo, njega nazovimo;
Nek sakuplja ljubeće općine,
Da se slože, svesrdno sjedine.[1])

G. 1847. digao je biskup Haulik u prvostolnoj crkvi glavni oltar. Pridržavši biskup Haulik od staroga oltara (g. 1832. Alagovićem postavljenog) samo njegov crni mramorni stol i svetohranište, a odstranivši od njega sav neukus, stavio je na nj' u slogu crkve novi oltarni nakit, koji je izrezao u Münchenu vješti kiporezac Sickinger, a priličio je bogatoj gotskoj zgradi urešenoj tornjićima i fialama, te urešen kipovima iz muke Isusove, koji su stajali u posebnim uložnicama i to na desnoj strani svetohraništa bijaše Isus u vrtu Getsemanovom, i bičevanje Isusovo, a na lijevoj, kako Isusu, koji nosi križ, podaje Veronika ubrus, te kako Isus ustaje iz groba. Nad ovim prizorima iz muke Isusove i to obaška u uložnicama pod baldakinima bijahu kipovi svetih otaca, i to s desna: sv.

[1]) N. N. 1843. br. 84.

Ambrozija i Grgura, i s lijeva sv. Jeronima i Augustina. Nad samim svetohraništem dizao se je gotski zabat, a njemu na vršku stajao je Isus, kao učitelj svijeta, držeći otvorenu knjigu, u kojoj bijahu urezana slova alfa i omega, a nešto niže pod njim s desne strane sv. Petar, a s lijeve sv. Pavao.

Na zidu u samoj apsidi svetišta i to među prozorima namjestio je biskup Haulik od drva krasno izvajane i bogato pozlaćene kipove pod gotskim baldakinima i to: Mojsije i Arona, Ilije i Davida, Stjepana prvomučenika i Lovre, Martina i Antuna Paduanca, te Terezije i Katarine. Isto je tako biskup dao načiniti novi biskupski stolac, rezan u gotskom stilu od münchenskoga kipara Sickingera, a prema njemu na južnoj strani kaptolski stolac i stolac za asistenciju.

I druge je još oltare svoje crkve biskup iskitio. Tako je u sredinu oltara sv. Trojstva u mramornom okviru stavljena g. 1847. slika presv. Trojstva, slikana na platnu od slikara Hemerleina. Sa strane tog oltara bili su kipovi mramorni sv. Atanasija, a s lijeva sv. Hrisostoma. Iza obnove Boleove, taj je oltar poklonjen župnoj crkvi u Varaždinske Toplice. Isti slikar Hemerlein načinio je na Haulikov trošak i sliku sv. Nikole na oltaru sv. Nikole.

Haulik je naručio za crkvu za cijenu od 26.000 for. sjajne orgulje. Izradio ih je glasoviti orguljar E. T. Walker iz Ludwigsburga u Wirtenbergu. Dogotovljene su orgulje g. 1855., a 1. studenoga 1855. prvi put se je njima kod svečane mise sviralo. Ovaj umotvor broji 2622 cijevi. Biskup je kupio za crkvu

i lustere[1]) i to tri velika gotska g. 1857. od mjedi. Osnovu i nacrt učinio im bečki profesor Roeszner, a izrađeni su od D. Hallenbucka. Riznici zagreb. prvostolne crkve kao je i krasni božji grob u formi ormarića od srebra i slonove kosti (XVIII st.) i najljepši r e l i k v i j a r.

Ali ne samo svojoj prvostolnoj crkvi, već i drugim crkvama bio je Juraj Haulik veliki dobrotvor. Njegov pretšasnik biskup Alagović počeo je u temeškom Banatu graditi župnu crkvu u Sandorhazi, a Haulik ju je dovršio i u ponutrici uresio. Župnu crkvu u Perjamosu znatno je povećao, a u koloniji od 186 kuća, koju je osnovao, a koja se po njemu kao svom dobrotvoru prozvala Haulikfalva, dao je sagraditi novu crkvu s kupulom. Ta je crkva dovršena 1866., a stojala je sa dotacijom župe 40.000 for. Za crkvu u Dvoru dao je 1.500 for., za crkve u Zrinju i Kotoribi 1.000 for., za votivnu crkvu u Beču 3.000 for., za baziliku sv. Pavla u Rimu kip Bezgrješno Začete, a za crkvu sv. Aleksandra M. P. u Rimu 4.500 for., za popravak brda Kalvarije kod sv. Ksavera u Zagrebu 3.000 for., za crkvu sv. Terezije u Požegi 1.000 for. Mnogo je trošio na crkve u svojoj biskupiji, ali i na one izvan nje, pa i u Bosni i Hercegovini i Albaniji. Nebrojene svote izdao je za misije.

XIV. Haulik i triumf hrvatskog jezika.

Ako je već prvo vladanje bansko našeg biskupa bilo označeno snažnim djelima, to je kako vidimo ovo drugo bilo još snažnije.

[1]) Tkalčić Ivan. Prvostolna crkva zagrebačka. Zagreb 1885.

Godina pako 1847. bit će u analima hrvatske povijesti zabilježena neprolaznim i besmrtnim zlatnim pismenima, dok bude i jednoga Hrvata.

U svom njemačkom pismu Gaju piše 18. listopada 1847. Galac: »Danas je otvorio nj. preuzv. namjesnik banske časti (Haulik) regnikolarnu kongregaciju s izvrsnim i stilom i sadržajem uistinu klasičkim govorom, u kojem je naglasio nepokolebivu vjernost i privrženost našega naroda vladajućoj kući, našu bratsku ljubav za pravo i miroljubivu Ugarsku, ali i žarku revnost za našu narodnost i samosvojna prava (municipalna) tako majstorski prikazao, zatim staleže na zakoniti red, umjerenost u raspravljanju i u svem, na savremeni i razboriti napredak tako prijazno i ljupko opomenuo, da su razdragani stališi (ganuti) jednoglasno zatražili, da se taj govor objelodani štampom, a što je i Nj. Preuzvišenost privoljela.«[1])

Kad se je hrvatski sabor 20. oktobra 1847. sastao, bio je jedne duše za ideje narodne hrvatske stranke. Madžaroni morali su uzmaknuti, jer su bili u ogromnoj manjini. Za delegate u zajednički sabor odabrani su u gornju kuću Herman Bužan, a u donju Metel Ožegović i Josip Bunjik. Druga saborska sjednica bila je 23. listopada i to je onaj historični i divni i slavni dan, kad je hrvatski jezik proglašen službenim, diplomatičnim i uredovnim. Dok je dosele latinski jezik bio službeni, dok su Madžari htjeli da nam narinu madžarski jezik, dotle su uporno radili naši patriote da prodru s hrvatskim, a da ta stvar nije tako lako

[1]) Deželić Vel. st. Grada str. 73.

išla, dokazuje nam povijest. Napokon su županije varaždinska, križevačka i mnoge naše oblasti izrazile pismene želje god. 1847., da se hrvatski jezik proglasi za uredovni. Saborski odbor kojemu je bio predsjednikom isluženi podkancelar barun Ljudevit Bedeković, a izvjestiteljem Ivan Kukuljević, iznesao je o tome predlog pred sabor. U saboru se više vatrenih govornika obredalo, a najvatrenije je govorio izvjestitelj Ivan Kukuljević.[1]) Napokon ustade saborski predsjednik i banske časti namjesnik biskup Haulik, osjećajući opću i svoju radost, i izreče ove znamenite, historične riječi, rad kojih samih bilo bi mu ime besmrtnim slovima upisano u povjesnici hrvatskog naroda, pridruživši se svima i izrekavši odluku svečano: »Sviju stališa i redova jednodušna želja jest, da se narodni jezik u sve poslove uvede«.[2])

Na te svečane riječi biskupove zaorili su i zagrmili dvoranom umebesni poklici, koji nisu htjeli da prestanu. Dvorana je grmila, cvijeće se sipalo u sabornicu iz galerija. »Živjeli zastupnici!« Lijepo reče o tome jedan naš književnik: »Pod padanjem cvijeća iz galerija, pod cvjetnim vijencima i kitama, što ih bacahu oduševljene gospođe na narodne poklisare i pod hrpama pjesama i klikom i usklikom, zagušen je glas protunarodne stranke i jezik naš za službeni proglašen, te tako načinjen konac domaćemu boju«. Uz vijence sipale se i pjesme prigodnice, među kojima jedna veli:

[1]) Deželić Đuro: Jubilej hrvatskoga jezika. Prosvjeta, Zagreb 1897. str. 550—552.

[2]) Narodne Novine 30. listopada 1847. u broju 87.

Na obzorju neba slavenskoga,
Vijek će imena vaša sjati
Vijek će narod Vas se spominjati.

Narodnom operom, bakljadom i mnogim suzama radosnicama proslavio je Zagreb taj veliki dan. »Slava saboru trojedne kraljevine!« — oglasivalo se med narodom. — »Danas je ogranulo žarko sunce slave i veličine našemu narodu! Što smo za temelj naše budućnosti i opstanka smatrali, što smo kao najveću želju u grudih gojili, to evo postigosmo i kod Boga stekosmo... Primite od nas, oci domovine iskrenu zahvalu! Hvalu i slavu podijelit će vam vila povjesnica. Ona će vam upisati u ljetopise slavna imena zlatnimi pismeni, te će divno sjati, dok bude sunca i mjeseca! Glas taj odjekivao je od jednoga kraja domovine do drugoga.«[1])

Kad je pako u studenom 1847. u zajedničkom saboru ugarsko-hrvatskom htio Košut pred sud staviti hrvatske nuncije Bunjika, Bužana i Ožegovića, onda ih je Haulik rijetkom hrabrošću i patriotizmom spasio od toga nasilja. Haulik je sve te hrvatske zastupnike na zajedničkom saboru pozvao u »bansko vijeće« da se posavjetuju, što im je činiti. I tu je zaključeno pod Haulikovim predsjedanjem, »da se državni zastupnici (nunciji) ne upuste ni u kakvo pretresivanje spomenutog predmeta, jer nikako ne spada na sabor ugarski. Mjesto toga neka proti nepravednomu postupku zastupničke kuće svečano prosvjeduju tako pred odborom kao i pred istim saborom«.[2])

[1]) Smičiklas T. Povijest hrvatska II. str. 471.

[2]) Nekoji spisi iz javnoga djelovanja Metela baruna Ožegovića. str. 31—32.

Na to su sa svih strana iz hrvatskih krajeva stizale Hauliku priznanice od županija i gradova. Ako ikada u toj strašnoj madžarsko-hrvatskoj borbi biskup se je pokazao kao rodoljub hrvatski. Velika mu je zasluga, što se usudio, kad je Košutov parlamenat učinio osnovu zakona za pomadžarivanje Ugarske i Hrvatske, kad je mađarski jezik proglašen službenim kod crkvenih i građanskih oblasti, sazvati bansko vijeće. Ovo je zaključilo, da će se posebnom predstavkom na kralja obratiti, neka »uskrati svoje odobrenje tako nepravednoj osnovi zakona«. I u glavnom se ima baš Hauliku zahvaliti, da osnova nije postala zakonski članak.

XV. Godina 1848. i reformni kler.

Došlo je doba revolucije, godina 1848. Kako se je u tom pokretu držalo hrvatsko svećenstvo u narodnom pogledu, svjedoči liberalni Slovenac:

»U Hrvatskoj se je pridružilo narodnom pokretu g. 1848. sve svećenstvo i sam konzervativni Haulik. Nikad se ne će potanko saznati, kakove su silne žrtve donosili one godine hrvatski župnici i kanonici na oltar domovine. Mnogi su dali sve, što su imali; njihov je ostao jedva stol, za kojim su ručali i krevet na kojem su počivali. Gotovina, zlatnina i srebrnina nestala je iz mnogih župa. Neka su se gospoda dapače zadužila, da pomognu svojom svotom.

Više mi je župnika potvrdilo, da još g. 1855. osjećaju udarce g. 1848. i da će proći još i deset godina, dok će se posve oporaviti.«

Ipak godine 1848. nije se više mogao istaknuti, kako bi htio. Onako, kaošto je dvadeset godina kasnije po nalogu kralja Franje Josipa I. morao izbivati iz Hrvatske veliki biskup đakovački Josip Juraj Strossmajer, tako su g. 1848. naložili i biskupu Hauliku, da se odstrani u onim sudbonosnim prilikama iz domovine. Pa kad je hrvatskim banom postao general Josip Jelačić, nije ga inštalirao biskup zagrebački Haulik, već patrijarh Rajačić. Radi toga je nastala zbunjenost kod vjernih katolika, te je trebalo izdati dokumenat javne vlasti za umirenje (K. L. 1864. str. 131.). Haulik se je tada po naročitoj želji bečkoga dvora nalazio izvan Hrvatske. Ali tim se nipošto ne može ustvrditi, da je Haulik bio protivnik banov i narodnog pokreta. Najboljim dokazom je, da tome nije tako, slavni dan 4. srpnja 1848., kad se je u saboru dogodio onaj veličanstveni prizor, kad je trebalo protiv Mađara poslati hrvatsku vojsku i na poklik bana Jelačića: Dajte mi sredstava za uzdržavanje vojske! sav sabor davao darove bilo u novcu bilo u zlatnini i srebrnini. Gospođe s galerije skidale su zlatne narukvice i nakite... Istoga je dana i biskup Haulik poslao banu 2000 forinti. Pa kad je trebalo opremiti vojsku protiv Mađara, i kad se je pokazalo, da su graničari slabo opremljeni, osobito da im manjkaju odijela, onda je Haulik u Zagrebu na svoj trošak dao priugotoviti 1000 vojničkih hlača.

Treba znati, da je u to doba ban Jelačić još uvijek stajao pod istragom i bio privremeno svrgnut, te je tek 4. srpnja 1848. car opozvao manifest naperen protiv Jelačića.

Na žalost u to burno doba, koje je zahtijevalo potpunu slogu i jedinstvo hrvatskoga naroda, upotrijebili su neki nezadovoljni elementi u katoličkom kleru, te su zahtijevali neke reforme, koje su daleko dirale u crkvenu disciplinu. Taj reformni pokret, kojemu su se pridružili neki istaknutiji Iliri kao bistrički opat Krizmanić i nekadanji biskupov tajnik Pavao Stoos, uzeo je priličnog maha, kad mu je pošla za rukom u 30 točaka t. zv. »Zahtijevanja naroda« staviti i zahtjeve:

»29. Odmah od sada sve domaće časti od najveće počemši, tako duhovničke, kao i svjetske, nesmije drugi imati i obnašati, nego samo sinovi trojedne kraljevine. 30. Ukinuće celibata i uvedenje narodnog jezika u crkvu polag starinskoga hrvatskoga prava i običaja.«

Ta zahtijevanja skupštine naroda hrvatskoga u narodnom domu 25. ožujka 1848. jednoglasno zaključena izaslana su po odboru kralju.

O reformnoj skupštini izišli su novinski članci u »Novinama dalm. hrv. slav. god. 1848. br. 25. IV. potpisan: Jedan iz kola mladih svetjenika«, potiče od reformatora; drugi, koji s ovijem polemizira anonimni, u »Agramer Zeitungu« od iste g. u br. od 9. V., zatim brošure:

1. Zapisnik skupštine, koju je držalo svećenstvo stubičkoga okružja u poslu vremenu shodnih promjena discipline crkvene itd.

2. Protres načelah i točkah, što ih skupština svetjenstva okružja stubičkoga u poslu vremenu shodnih promjena crkvene discipline predloži na svjetlo dan od njekojih biskupije zagrebačke sveće=nika u Zagrebu. Tiskom Franje Župana, u Zagrebu god. 1848.

3. Epicrisis eorum, quae ad reformandam disciplinam ecclesiasticam districtus Stubicensis sacerdotum congregatio die 25. maji 1848. servata proposuit, adornata a quibusdam dioecesis Zagrabiensis sacerdotibus. Zagrabiae, typis nation. Typographiae Dni Ljud. Gaj.

4. O poboljšanju ćudorednosti svećenstva od Pavla Stoosa, podjašprišta i župnika pokupskoga. U Zagrebu, tiskom tiskarnice Ljudevita Gaja 1848.

Proti toj knjizi:

5. Beleuchtung der Schrift: O Poboljšanju Ćudo=rednosti Svetjenstva« Od Pavla Stoosa, Podjašprista i Župnika Pokupskoga. U Zagrebu 1848. d. g. Von der Verbesserung der Sittlichkeit, der Geistlichkeit (Aufhebung des kirchlichen Cölibat) von einem Priester. Agram 1848. gedruckt bei Franz Suppan, k. k. priv. Buchdrucker und Buchbindler.

6. Ein Gespräch zwischen zwei Freunden, einem Laien und einem Priester, in Agram. Vom 27. Fe=bruar 1849. Betreffend zwei Gegenstände der jüng=sten Zeitungsberichte: II. den Todtengottesdienst für den Wojwoden Schuplikaz; III. die Angelegen=heiten des Herrn Stoos (Cölibat) Agram, Schnell=pressendruck vom Franz Suppan 1849.

7. Duhovničtvo rimo=katoličkog veroispovidanja okružja gradiškog na gospodina poklisara koj u ime

biskupie Zagrebačke rimo=katoličke Cerkve na sa=boru u Zagrebu 5. Lipnja t. g. otvorit se imajućem, zastupao bude. Cena 5 kr. sr. Dohodak na korist ovdašnjih sestarah miloserdnicah(!). U Zagrebu, Ti=skom Franje Župana 1848. g. str. 12.

Stoss je napisao i izdao knjižicu: »O poboljšanju ćudorednosti svetjenstva«, u kojoj je žestoko napao na celibat crkve katoličke, na tu prastaru uredbu čitave, univerzalne katoličke crkve. Stoosu se odmah prigovorilo, da je njegova knjiga prevršila mjeru čednosti. »Na važnu ovu i stvarnu uredbu crkve, nasrće se u njoj nedostojno i nečedno iz samoga sv. pisma, iz kojega se citati navode usprkos sve hermeutike, nasrće se na nju iz dogodovštine s dokazi, koji skoro potpuno ne=znanstvo iste dogodovštine prikazuju, koji poštenju čitavoga duhovničkoga stališa očevidnu krivicu čini i ružno ga pogrđuje«. U njoj se je Stoos ogriješio o crkvenu disciplinu. Kad je za tu knjižicu, koju Stoos crkvenoj oblasti nije niti na cenzuru dao, biskup Haulik doznao, nije ju mogao ignorirati. To manje, jer su mu svaki dan dolazile tužbe »od muževa iskrenim katoličkim duhom nadahnjenih«. Biskup je opazio »da se je najveći dio duhovnika vrlo u srcu smutio« nemogući da razumije, kako pisac takovih načela može još da bude župnikom, a kamo li podjašprištom. Nezadovoljstvo to bilo je javno, a našlo je oduška u jednodušnom mišljenju konzistorija, da se čast podjašprišta ima drugomu »treznih načela povjeriti«. To svoje mišljenje izre=kao je i biskupu, a ovaj je bio primoran, da stvar uzme u svoje ruke. Biskup ipak, kako je bio blaga i očinskoga srca, nije htio da odmah strogo postupa.

Veli savremenik: »Biskup naš, koga je u čitavoj biskupiji poznata krotkoća, uslijed koje voli sredstva ljubavi upotrijebiti, nego li strogosti, naumi prije svega upotrijebiti put ljubavi«. On je iz konzistorija od 16. lipnja 1848. pod br. 1192. pozvao Pavla S t o o s a, da izjavi duhovnom stolu, da li je on i zbilja pisac one knjižice, koja je ne bez temelja toliku pozornost pobudila. I ako je zbilja pisac, koji motivi su ga na to ganuli. Mislio je biskup, da će se Stoos pokoriti i škandal, koji je nastao popraviti. Ali Stoos odgovori u stihovima, u kojima se ne vidi da bi se pokorio i bludnju svoju priznao. Biskup Haulik i sada još nije htio, da upotrijebi strože mjere. Pozvao je Stoosa k sebi i očinski ga savjetovao, što da učini. Spomenuo mu biskup, da je veliki i slavni nadbiskup F e n e l o n svoju knjigu o kvijetizmu opozvao. Ta pokornost sv. Stolici ne samo da ga nije osramotila, već mu je stekla besmrtnu slavu. Napokon mu spomenu Haulik, da će ga, ne pokori li se »ma i prinuđen, polag dužnosti i vlasti svoje ukloniti sa časti podjašpriišta, jer podjašpriišti su namjesnici jašpriišta, a ove tridentski sabor zove: oči biskupove.« Stoosa nijesu ganule biskupove riječi i prošlo je više vremena, da nije ništa u toj stvari uradio. Biskup je još uvijek otezao. Već su mu s raznih strana stizali prigovori, što u tom pitanju ništa ne čini, »premda bi se to po strogosti svetih kanona bilo učiniti m o g l o, a rado i m o r a l o«. Biskup je na to Stoosa skinuo s časti podjašpriišta. Objektivni sud historije mora biskupu Hauliku priznati, da već blaže nije mogao postupati. Ta on je dozvolio, da pjesnik Stoos i dalje ostane župnikom. Ali u ono doba ustalo je proti biskupu

svećenstvo kotara pokupskoga, koje se je sastalo kod Homotarića, najstarijega župnika onoga kotara u Lasinji, i oni su poslali reprezentaciju k biskupu, da svrgnuće Stoosovo opozove. Oni se priznavaju posve solidarnima s knjižicom Stoosovom. Dakako da biskup nije mogao udovoljiti njihovoj želji. Sad se javlja u novinama svećenik od Kupe, koji javlja, kako se svećenici i svjetovnjaci tuže na tu nepravdu i »žestoko roptaju i na nekakove se demonstracije spremaju«. Taj oštri članak protiv biskupa završuje bombastičnim frazama o svećenicima, koji su potpisali reprezentaciju: »Ne znamo, što će sada g. biskup odlučiti: to jedno znamo, da će imena gori navedene gospode, zlatnimi pismeni u historiju zagrebačke biskupie upisana vjekoma sijati, zato što su se prvi usudili proti nepravdi rieč podići. Slava vam, gospodo, ne bojte se, da će muževno vaše postupanje bez ploda ostati: od vašega glasa zamnieti će sva domovina, on će ići od usta do usta, dok ne dodje do banovih usta, koji se je živom vjerom zavjerio, da će braniti pravdu«.

Borba je postajala sve ogorčenija. Izgledalo je, da će se Stoosov pokret uistinu pretvoriti u pravu protucrkvenu revoluciju i možda otpad i raskol. Otpornici su uporno tvrdili, da uz njih stoji veći dio hrvatskog klera, pa i zagrebački kanonici i čitavi Kaptol. Zato je Kaptol izdao »Očitovanje« u kojem se ograđuje protiv toga. Izašle su i mnoge brošure da opovrgnu Stoosove tvrdnje, a naročito je pisao o tome »Katolički List« u br. 10. i 11. god. 1849. Kakav je bio duh u jednom dijelu hrvatskoga svećenstva, vidi se, kad su mogli pomišljati, da će državna vlast, svjetovno i državno zakonodavstvo

dopustiti svećenicima, da se žene, te miješati se u stvari, koje spadaju potpuno u crkvenu disciplinu. »Katolički List« dovikuje nezadovoljnicima:

»Takovih svećenika, koji se općenitom sustavu njezinom (katoličke crkve) protive, u krilu svome ne može da trpi. Mogu takovi, ako vječnomu spasenju svome vremenite požude pretpostavljaju, a navlastito uslijed stečene 15. ožujka 1848. slobode preći na druga vjeroispovijedanja, da i na novi vjeronauk Ronge-a, gdje ih ne će više vlast biskupova gnjesti, niti ikakav zakon počitanja i poslušnosti prama crkvenomu poglavarstvu vezati, a povrh toga će im i prosto biti jednu ili — kad bi im se svidilo — i više žena uzeti.«

Trajalo je više godina, dok se je otpor smirio. Stoos je najsvečanije opozvao svoje bludnje 22. svibnja 1852. u svom »Izjašnjenju« i posve se pokorio, a na to je sutradan biskup puno ljubavi pismo napisao Stoosu i čestitao mu na tom koraku, predajući zaboravi sve napadaje, kojima su ga napadali. Biskup je Haulik završio svoje pismo uvjeravajući Stoosa o svojoj očinskoj blagohotnosti. A te riječi nisu bile bob u stijenu. Haulik je ustinu zaboravio sve nepravde, koje su mu učinjene i upravo svetačkom ljubavlju pokazao, da je Stoosu oprostio. On ga je iza nekog vremena dapače predložio za kanonika zagrebačkoga. Ali Bog je htio drugačije. Dekret o imenovanju za kanonika stigao je Stoosu prekasno, kad je već ležao na odru mrtav.

Ima i danas ljudi, koji Stoosovo ime navode, kao da je bio starokatolički evangelista. Ali to neodgovara historičkim činjenicama. U svom »Izjašnjenju« 22. svibnja 1852. veli doslovce:

»Povodom nedvojbenih dokaza, koje njeg. Preuzvišenost g. nadbiskup zagrebački, u časnih poslanicah svojih dne 3. i 18. travnja na me upravljenih glede djelca moga: »O poboljšanju ćudorednosti svetjenstva« u god. 1848. pisanog, očinskom blagošću navađa, jasno uviđam, da sam pisanjem rečenog djelca, stavljajući predmetu istoga za temelj ukinuće celibata svećeničkog, bezženstva (coelibata) i nehotice u ista načela i kanoti bitnost katoličke crkve, u njezine vlasti ugled i čast braće svećenika neugodno dirnuo i kako nisam mislio niti učiniti htio iste uvrijedio i ražalostio. Buduć je pako meni vrlo do toga stalo, da se o meni, barem glede volje i namjere moje krivo i kao o kakovom otpadniku crkve ne sudi; zato si držim za najsvetiju dužnost ovim svečano izjaviti, da sam ja uvijek bio i sad jesam privržen pravoj Isusovoj katoličkoj crkvi, te ako mi je ikada ispala koja budi riječ ili čitavi izraz nju napadajući, da ni jedno ni drugo nikad nije glede moje volje tamo smjeralo, da se ponizi, već da se uzvisi ista draga majka apostolsko-katolička crkva...«

Iza toga navodi Stoos veliki latinski citat iz Bosuetova djela o auktoritetu i vlasti svete rimske stolice i onda nastavlja: »Pred ovom u suglasju s odlukami karedonske sinode učinjenom opaskom sin kristijanstva, a tim većma katolički svećenik valja da stoji s otkritom glavom! Kojoj se ja sasvim pokoravam i svako privatno osvjedočenje svoje podlažem odlukam

crkvene vlasti, proti kojim, kako uviđam i pripoznajem, pišući spomenuto djelce sagriješio sam, ne doduše odlukom volje svoje, već više zamahom vatrenog pera i raspaljujućimi hipi burnog Evropi vremena, koja okolnost svakako zaslužuje, da se uvaži... tako ja sve, što u ovome dijelcu mojemu ne govori duh ljubavi i mira božjega, duh poštovanja i pokornosti prema vlasti, za ravnanje svete crkve od Boga postavljenoj — opozivam«...

Ali to nije bio jedini opoziv. I g. 1858. ponavlja on to: »Zato isti spis moj glede ukinuća »celibata« u svoj sniženosti spram slatkom imenu Isusa i spram ljuvenoj zaručnici njegovoj katoličkoj crkvi, ne samo opozivam već i osuđujem i uništujem u onom smislu, kako to želi i zahtijeva sveta katolička crkva...«

Stoos se je dakle posve pokorio, on je posve opozvao i osudio svoje djelo. Njegovo ime ne može biti napisano na zastavi otpadnika, već je triumf rimokatoličke crkve, ali i triumf krotkog, blagoga, opreznoga i finoga takta biskupa Jurja Haulika.

Slovenski savremenik piše o svećenstvu u Hrvatskoj, da je mnogo brige zadavalo u ono doba nadbiskupu, jer je zahtijevalo ukinuće celibata. On spominje i knjigu Stoosovu, ako joj i nije spomenuo autora, »da ne bi slovenski tercijari bacili na nj anateme«, pak dodaje: »Da takovu knjigu napiše kakov kranjski kapelan ili župnik, ugibali bi mu se drugovi pol sata daleko i niti jedan ne bi htio s njime govoriti, a kamo li, da se s njime druži. Poglavari bi ga pako progonili i u nj zadirkivali, bar tako, kako su nam Gregorčića (pjesnika), a po svoj prilici i gore. Na Hrvatskoj je pako pisac, koliko

je meni poznato, živio posve mirno kao da je napisao molitvenik. Nijedan mu se prijatelj nije iznevjerio... Biskupu Hauliku dakako, da ta knjiga nije godila, ali ga nije nipošto radi nje progonio, dapače, ako ga je i što ukorio, na posljetku mu je posvema oprostio i primio ga u svoju milost.«[1])

Biskup nije nikada klonuo duhom niti onda, kad su na nj navalile bolesti i razne nevolje. U Beču su stali protiv njega rovariti. Kad je govorio u prilog svome hrvatskome narodu bio je izvržen ruglu i nasrtanju, a Košut ga je proglasio veleizdajnikom i neprijateljem ugarskog naroda, izdajicom domovine. Zato je lišen svih banatskih dohodaka. Mnogo je trpio i od oskudice, što ju je nekih godina morao trpiti s nerodice. O tom lijepo veli Šušković: »Sve te i mnoge ine nezgode podnio je veliki otac naš kao Tobija ili blaženi Job muževnom baš kršćanskom jakošću, s potpunom predajom u nedokučive odluke providnosti božanke. Istina je, lijepu je doživio starost vrlo rijetkim umrlim dozvoljenu. Ali u tom dugom teku života svoga često, pod starije navlastito dneve, polazile su ga bolesti, kojih silu za vrijeme samo olakšati, ali posve odstraniti nikakova liječnička vještina podobna nije bila.«

XVI. Haulik osniva prve hrv. katoličke novine.

Možemo si pomisliti, kako je porazno morao djelovati na biskupa Haulika istup njegovoga svećenstva u g. 1848. On, koji je dosele s najvećom lju-

[1]) Trdina, o. c. Sravni što je o tome napisao Vladoje Dukat u Radu knj. 190.

bavlju pratio rad svojega svećenstva na političkom i kulturnom polju i koji je i te kako potpomagao taj rad žrtvujući svoje moralne i materijalne sile, sada je doživio potpuni slom. On je doduše bio odviše dobar poznavalac svoga doba, a da ne bi znao i za tanke i tajne misli svoga svećenstva, znao je i njegove želje i tegobe, ali je sve to mirno gledao, da će se sve to polagano ispraviti, i to sasvim polagano, jer ne ima skoka u prirodi. Nadao se je, da će svojim blagim i očinskim postupkom učvrstiti vezu svoga svećenstva sa svetom stolicom i da će njegovo svećenstvo obratiti toj svetoj stolici sa svojim tegobama preko njega. Kad tamo, on je u bistričkom sastanku opazio pravu bunu, dapače revoluciju velikoga opsega, revoluciju, koja se je drznula dirnuti u temelje katoličke crkve.

Što se je u njegovoj duši odigravalo, to sam Bog znade, ali svaki i priprosti čovjek mora uvidjeti, da je psihološki proces u njegovoj duši morao roditi njegovim nepovjerenjem prema vlastitom stadu. On je morao, kao nekoć Cesar, umirući doviknuti Stoosu svom ljubimcu: Et tu Brute mi fili (I ti Brute moj sinko). Ali u dubini svoga srca osim tog ogorčenja i žalosti, moralo se je roditi i čuvstvo čvrste odluke: Tako dalje ne ide! Način njegov i taktika u borbi, da se preporodi hrvatski narod u ljubavi za katoličku vjeru, doživio je slom, sada je trebalo naći novu taktiku, nove načine i n o v e l j u d e.

Lijepo veli o biskupu Hauliku mnogogodišnji urednik »Katoličkog Lista« Stjepan Korenić: Blage uspomene tadanji biskup Haulik, dobro poznavajući tadanje političke i društvene naše prilike, videći, kako se u različitoj svjetovnoj štampi i u nas opada

vjera i crkva, videći, kako je svećenstvo u nas bez onoga bojnog polja, na kome bi se imalo u struci duševno vježbati i inteligencijom svojom svjetovnoj štampi bok o bok postaviti, kako njegovu svećenstvu manjka onaj pravi kompas, koji bi mu iz šume bludnja, što ih tadanji svjetovni duh u svome novinstvu i različitim časopisima iznašaše, pokazivao pravu stazu, koji bi ga na zasjede, osnove i sredstva upozorio, kojima se protivnik izdašno služi u napadajima — videći sve to, osnuje on godine 1848. za svoju biskupiju glasilo s nazivom »K a t o l i č k i L i s t Z a g r e b a č k i«.[1])

I to je bilo jedno od najvećih djela Haulikovih. Veliki biskup shvatio je već u ono doba moć velevlasti štampe. »Katolički List« bio je dašto u prvom redu namijenjen svećenstvu, ali zatim i s v i m a o b r a z o v a n i m č i t a č i m a. »Katolički List« uzdržao se je do d a n a s i što je sve dobra učinio narodu, to će sjajnim pismenima bilježiti hrvatska crkvena povijest. S »Katoličkim Listom« spominjat će se i ime njegovog osnivača.

Velike je poteškoće imao pri tome svladati. Nije mu bilo lako naći urednika. Tek na ponovni poziv i molbe uz »svaku moguću moralnu i materijalnu potporu sa strane vrhovnog natpastira i uz obećanu pripomoć tadanjeg prof. u sjemeništu Stjepana Muzlera« preuze glavnu upravu lista tadanji kanonik prvostolnog kaptola zagrebačkog, a kasnije biskup banjsko bistrički, slavni patriota slovački S t j e p a n M o y s e s. Kad se je pročulo, da će 6. siječnja izaći prvi broj, čuo se u katoličkom logoru sa svih strana

[1]) K. L. 1899. str. 413.

oduševljeni glas i to ne samo iz zagrebačke biskupije, već iz Kranjske, Štajerske, Bosne, Dalmacije i Istre.[1]) Sve se veselilo, da će izaći »prve katoličke novine u središtu katoličtva na slavenskom jugu«.

Prvim urednikom lista bio je Stjepan Muzler, profesor i prefekat u sjemeništu, a suradnikom Stjepan Kostanc, spiritual u sjemeništu. Ova dvojica (zapravo sam Kostanc) bijahu ujedno i jedini pisci u prvo vrijeme, a poslije su pomagali klerici, kad su se pod jesen g. 1849. vratili u Zagreb.

A kako je taj list bio potreban, vidimo najbolje iz članka u br. 9. od 3. ožujka 1849., gdje jedan svećenik piše: »Pomozi Bože! Što mi činimo? Stidimo se evanđelja Boga svoga«. Taj župnik se spominje s tugom žalosnog vremena »u koje smo premnogo nas, koji smo u istoj crkvi bili, koji smo se slavnog prezimena svog (rimokatoličkog) i svega što je staro i katoličko stidili. Takova bijaše zlokobna moda i mode slijepi štovatelji iz nehajstva za dobru našu stvar daleko zabasasmo. Na noge braćo svećenici! Nebilo više među nama nehajstva za ono, što se neumrlog duha našeg tiče, nebilo vjerskog indiferentizma!« Dušmani su ustali protiv »Katoličkoga Lista«, jer im smeta katolicizam. »Tako je spisatelj ovoga članka ovih dana s vjerodostojnog izvora razumio, da nesretni svećenik neki na borbu proti »Kat. Listu« pozivlje«. Čudno! Opazio sam, da uvijek, kad se kakova akcija u katoličkoj crkvi pokreće, nečastivi baš razdor baca u svećenstvo i diže ih na navalu. Zanimivo je, kako se već u to prvo

[1]) K. L. 1899. str. 414.

doba katoličkog Haulikovog pokreta (1849.) govorilo, kako bi trebalo za štampu osnovati »Pijevo društvo, unapređivati znanje katekizma, osnovati župna društva za svećenstvo, da se drže i čitaju i strani katolički listovi, i t. d.

Koliko je vode proteklo Savom, dok su te neke lijepe ideje postale činom!

»Katolički List« morao je konstatirati, kakovo je naše novinstvo u posve protukatoličkim vodama. »Jugoslavenske Novine« povele su se za svojom njemačkom družicom i hrlom pripravnošću priopćuju u svojim polit. novinama svaku i najneznatniju nepolitičku vijest, kojom se katolička crkva i svećenstvo mrazi i ocrnjuje[1]).

Početkom g. 1850. preuzeo je uredništvo tadanji profesor u sjemeništu potonji kanonik Nikola Horvat. Taj revni urednik našao se u teškom položaju, jer su se svećenici slabo odazvali listu i nisu ga htjeli da pretplate. Novi urednik, kad je nastupio morao je početi sa tužaljkom: »Prava bi sramota bila po svećenstvo, da jedini ovaj organ već sada prestane, jedva što je živiti započeo«. Uz ovaj nehaj koji je smetao razvitku lista doskora se je pokazala veća opasnost i to od — prepotentnosti države. Apsolutizam, koji je zavladao u carevini iza revolucije stao se je miješati i u crkvene poslove. Obično se piše i govori, da je crkva potpomagala reakciju, ali kako je uistinu bilo, najboljim nam je dokazom to, da je »Katolički List« dospio u veliku nepriliku, kad je kanonik Ledinski žestoko napao

[1]) Katol. List 1850. str. 254.

na jozefinski sustav »kome se neke države još i danas rado utječu«. »Katolički List« zaplijenilo je državno odvjetništvo, a pisac članka Ledinski i urednik Horvat stavljeni su pod optužbu. Mislili su da će izgubiti i službe i kanonikat. Nakon rasprave osuđen je uistinu urednik na tri mjeseca, a Ledinski na šest mjeseci teške tamnice. Teškom mukom, zatajenjem konačne presude izbjegli su »krivci« tamnici, jer je međutim došla amnestija o kraljevskom vjenčanju. Ovako se je već u svom zametku imala boriti katolička hrvatska štampa. Koncem prosinca 1852. moralo se odgoditi izdavanje »Katoličkoga Lista« na neizvjesno vrijeme. Možemo misliti, kako su se ti događaji morali dojmiti velikoga biskupa, kad je vidio, kako mu umire malo čedo u povojima. Ono, što je u svojoj zanosnoj duši zamislio za obnovu i preporod hrvatskog katoličkog života, nije eto uspjelo, ali kako je bio čovjek čvrste volje nije klonuo, ako mu je i teško bilo prignuti glavu i ponizno reći: Fiat.

XVII. Obnova u Kristu.

Revolucija g. 1848. preobrazila je monarhiju habsburšku. Beč i Ugarska bili su ognjištem njenim. Knez Metternich, do onda svemožan, morao je bježati i potražiti utočište u Engleskoj. Košut je u Ugarskoj htio proglasiti republiku. I u drugim pokrajinama digli se ustanci. U Beču je doskora nastala anarhija, kojoj je učinio kraj knez Alfred v. Windischgrätz i hrvatski ban Jelačić. Car Ferdinand odrekao se krune 2. prosinca 1848. u korist svoga sinovca Franje Josipa I. Mladi car kušao je dati

4. ožujka novi ustav, ali taj je već 31. prosinca 1851. carskim patentom stavljen izvan kreposti. I sada nastade apsolutizam, spojen sa centralizacijom i germanizacijom kao u doba cara Josipa II. Političke su prilike djelovale i na crkvene. Dosadanji jozefinski sistem, koji je za cara Franje nešto bio ublažen, trebalo je posve srušiti. Katolicizam bio je dosele tobože od države zaštićivan, ali u nutrini sapet, mlak »policajno-državni katolicizam«. Zato je sada katolički episkopat digao svoj glas. Carski patent od 4. ožujka 1849. osjegurao je priznatim vjeroispovijesima njihova prava. Na poziv ministra nutarnjih poslova grofa Stadiona sastali se svi biskupi daleke carevine u Beču, da svoje želje i zahtjeve formuliraju. Od 30. travnja do 17. lipnja 1849. trajala su vijećanja. U sastanku bilo je 29 biskupa i 4 kanonika, kao zastupnici svojih ordinarija. Među biskupima nalazio se je i Haulik. Predsjedavao je sastanku kardinal Schwarzenberg, knez nadbiskup salcburški. Ovo je bio prvi sastanak takove vrste u monarhiji. Biskupi su istupili iz izoliranosti, da zajedno vijećaju o velikim crkvenim pitanjima. Početak k boljemu bio je učinjen[1]). Episkopat tražio je za crkvu potpunu slobodu za uzgoj i obuku od pučke škole do sveučilišta, naročito za uzgoj i obuku klera, slobodu naviještanja riječi božje, dijeljenja sv. sakramenata, slobodu u izvršivanju bogoslovnih čina i slobodu u kaznenim stvarima, koje spadaju u crkveno područje, kao i slobodnu upravu s vlastitim

[1]) Brück Heinrich i I. B. Kissling: Geschichte d. katol. Kirche im XIX. Jahrhundert. Münster i L. 1905. Br. III. str. 28 i dalje.

imutkom i namještanje i podjeljivanje viših crkvenih časti i beneficija, jednom riječju slobodu bez »Exequatur«. Burnih sedam nedjelja vijećao je episkopat o granicama crkvene i državne vlasti, te je izdao zajedničko biskupsko pismo.[1])

U svojoj domovini imao je izdržati nadbiskup žestoke bitke s liberalnim novinstvom. Na čelu protivnika katoličke crkve bio je u ono doba Vukotinović u »Slavenskom Jugu«. Vukotinović je pisao: »Isukrst je učio načela. Njegove su riječi lijepe i njegovi nauci sveti, ali ono sve, što je crkva katolička uredila i uvela Isukrst nije nikada učio niti propisivao«.

Tuži se savremenik katolik onoga doba: Usred Engleske, da niti u istoj religiozno fanatičnoj Njemačkoj nije od više vijekova toliko ruga prosuto vrh katoličkog duhovništva, koliko su ga samo ove godine u svijet proturili nekoji — reći ću — nezahvalni hrvatski sinovi proti onoj majci sv. crkvi, koja ih je svojim spasonosnim mlijekom kršćanske nauke zadojila.[2])

Upravni odbor županije zagr. izdao je naredbu, da se konfiscira okružnica biskupova.[3]) Urednik »Kat. Lista« kliče: »To je jedno zlo, a drugo još gore jest ovo: našlo se je nekoliko župnika toliko slabih, te su na nezakonito — da rečemo bezakono — zahtijevanje sudaca pismo biskupa svog izdali! Braćo! To su veležalosni znaci vremena. Taj put ne vodi k spasenju domovine!«

[1]) K. L. 1849. str. 412.
[2]) K. L. prilog 1849. br. 25.
[3]) K. L. 1849. br. 12.

Za vrijeme apsolutizma nije se politički mogao u našoj domovini nitko isticati. Ta biskup Strossmayer morao je od g. 1849. zamuknuti punih deset godina. Muk političkih ljudi i stranaka bio je najznačajnija karakteristika apsolutističkoga germanizatornoga sustava austrijske carevine[1]). Tako niti Haulik nije mogao da što politički poradi za svoj narod, a čini se da ga je i konkordat uvjerio, da je religija u monarhiji prilično zaštićena, a to mu je bilo ponajglavnije. On se je snašao u prilikama i ishodio je u crkvenom pogledu velike stvari. Za velike zasluge dobio je g. 1849. komanderski krst reda sv. Stjepana, početkom g. 1856. veliki krst reda Leopoldova, a 25. svibnja 1859. velekrst reda sv. Stjepana. Ručnim kraljevskim pismima počašćen je 4. svibnja 1861. i 2. srpnja 1865. kad je po vlastitoj želji prestao biti namjesnik banske časti (banski locumtenens).

21. III. 1849. poslao je ministar Thurn nadbiskupu kaločkom pismo u stvari, da se zagrebačka biskupija digne na nadbiskupiju. U tom pismu se kaže: Budući da je u smislu § 73. dne 7. ožujka 1849. izdanog ustava izrečena potpuna neovisnost Hrvatske i Slavonije od Ugarske postalo je potrebno: da se crkveni odnosi ovih pokrajina radi jedinstvenosti urede po teritorijskim granicama i uslijed toga biskupija zagrebačka, senjska i đakovačka odruže od metropolitske kaločke crkve. Premda kralj ima u tome neograničenu vlast ipak želi čuti mišljenje kaločkog metropolite...

Kad je biskup na Božić g. 1849. propovijedao po-

[1]) Smičiklas: Strossmayer, izd. Jugosl. ak. str. 40.

tužio se je kako je »kolo revolucije u nas mnogo iskvarilo. Duh vremena pokazuje i to da su i one bogu posvećene djevice, koje se uz najveću života dužnost i najstrože stradanje, dobrovoljno bez ikakove plaće i nagrade, jedino podučavanju i odgoju uboge dječice, kao ne manje i miloj službi u dvorbi siromaštva, nužde i bolestima podvrgnutih, posvetile, nemalo bile su uznemirivane i vrijeđane, one koje i u Turskoj i u Africi cijene.[1]) U svoje propovijedi znao je upletati i zgodne primjedbe. God. 1850. reče biskup u katedrali: »Spominjat ćete se, dragi moji, kako su dva odlična Turčina došla u katedralu u Zagrebu. Bili su kod svečane službe Božje. Kad su bili pri izlazu, upitaše ih: »Kako vam se sviđa služba Božja?« »Sve je lijepo« — rekli su, — »samo nam se jedno ne sviđa, da se mnogi ne ponašaju, kako bi se pristojalo u bogočašću i u nazočnosti Višnjega. Kod nas« — vele — »svi Boga mole bez razlike časti i staleža«.

G. 1850. poklonio je tri tisuće forinti zavodu Jelačića bana za nemoćne vojnike[1]). Godine 1851. uveo je da podigne vjerski život bratovštinu Srca Marijinog, g. 1854. Djetinjstva Isusova, a g. 1855. »Bratovštinu presv. Srca Isusova«.

Dne 10. januara 1851. pisao je biskup opet krajiškom svećenstvu, da se drže odredbe vrhovnog vojnog zapovjedništva, da odsele krajišnici, jednako i stanovnici povlaštenih krajiških općina, svoju djecu, upisanu za polazak katehetske obuke, na pojedine nedjeljne dane i zapovjedne blagdane šalju na kateheze, koje se imadu točno držati u župnim

[1]) Acta arch. ep. Zagr. Personalia Haulik V.

crkvama. Ako je i s ove strane izdala vojna vlast odlučnu naredbu, župnici će imati dovoljno načina, da one, koji su nemarni u polaženju kateheza, prinude na marljiv polazak, ipak neka nastoje da iznajprije umiljatim načinom, češćim opomenama s propovjedaonice i razlaganjima o koristi i potrebi tih pouka uza se privežu i djecu i njihove roditelje i da u njima uzbude duh vjere, kojom se ne iz straha nego radije iz ljubavi prema svojoj vlastitoj djeci naučili da pošiljaju djecu na kateheze, a upotrebu kazni ostavit će za preče slučajeve nužde. U tu svrhu će znatno pripomoći dijeljenje manjih darova: krunica, križića i svetih slika onoj djeci, koja marljivo polaze kateheze, pak je u to ime slobodno iz crkvene blagajne potrošiti 4 for. koliko ne bi bilo drugih sredstava[1]).

7. februara 1851. opet piše Haulik svom svećenstvu o katekizovanju. Tuj žali, što se zapuštaju popodnevne kateheze, dapače što se u nekim mjestima zapušta i popodnevno bogoslužje tako da i crkvena vrata ostaju popodne zatvorena u nedjelje i blagdane. Biskup ponovno nalaže, da svatko pokuša sve i upotrebi svu svoju brigu i u onom slučaju, kada vlastita razboritost svjetuje, da se redovite katehetske poduke prenesu na drugo vrijeme, te da barem iz bližnjih kuća djeca na popodnevno bogoslužje dođu i da tu dobiju, ako i kratku ali ipak neku pouku o spasonosnim zapovijestima vjere i ćudorednosti.[2])

11. ožujka 1851. u godini jubileja crkvenog u 4 s.

[1]) K. List 1915. str. 426.
[2]) Isti. 1915. 427.

popodne počeo je u katedrali zagr. biskup Haulik svoje korizmene propovijedi, koje je svaki utorak hrvatski govorio: »želeći ovo korizmeno i jubilejsko vrijeme s vjernim Zagrepčanima provesti u pobožnim duhovnim razmatranjima«. Koliko im od srca govori — veli »Kat. List« — i kako Zagrepčani rado poslušaju riječ svoga vrhovnoga pastira, to se je vidjelo iz one množine svijeta svakoga stališa, koja se u nadobičajnom broju u hramu sabra, kao i iz okolnosti, što su mnogi, navlastito gospođe, još prije treće ure došli u crkvu, da si osiguraju prilično mjesto.[1])

Biskup Haulik prvi je uveo u zagreb. biskupiji duhovne vježbe za svećenstvo za duševnu obnovu 16., 17. i 18. rujna 1861. u sjemeništu u Zagrebu. Vodio ih je Alojzije Schlör, spiritual seminarija u Grazu i Büchinger, gradački kanonik. Radi tih ekzercicija dao je za vrijeme praznika svome sjemeništu posve drugo lice. Mnoge dvorane razdijeljene su u male ćelije s krevetima i posteljinom, mali stolovi, stolice itd. Jedna velika dvorana pretvorena je u kapelicu s pobožnim slikama, na čelu ukusni oltar, propovjedaonica i t. d. Sa svih strana biskupije sabralo se mnogo duhovnika (na broju 164). Na ekzercicijama je bio nadbiskup, 13 kanonika, 18 vice-arhiđakona, 56 župnika, 5 profesora, 4 redovnika, 8 prebendara, 4 župničkih namjesnika, 5 nemoćnika, 4 druga svećenika i 5 klerika. Nadbiskup je sa svima dnevni rad svršavao. On je i sam otvorio svojim govorom te vježbe, razlažući potrebu obnove duhovne. Riječi vodiča ekzercicija »učinile su duboki utisak na sve slušatelje««[1]). Na koncu vježbi dijelio je pričest sam nadbiskup, a svojim zaključnim govorom ganuo je nazočne do suza.

[1]) K. L. 1851. str. 86.

U korizmi g. 1862. propovijedao je i opet narodu hrvatskim jezikom sam biskup Haulik u prvostolnoj crkvi. Pod konac travnja prehladio se tom zgodom i dobio upalu pluća, i to tako opasno, da je primio i svetootajstva umirućih.

Potkraj ove godine istupio je iz redakcije »Katoličkog Lista« Nikola Horvat, a jer mu se nije našao nasljednik, nije čitave g. 1853. »Katolički List« uopće izlazio.

XVIII. Uzvišenje biskupije zagrebačke na nadbiskupiju.

Više od četiristo godina (a mnogi misle od 1227. godine) želili su Hrvati, da se zagrebačka biskupija uzdigne na čast nadbiskupije. Ovo se je htjelo ne samo iz strogo crkvenih razloga, već i iz narodnosnih i političkih. Zagrebačka biskupija bila je podređena nadbiskupu u Kaloči i tako madžarskoj vlasti. U doba, dok se još nisu zaoštrili narodnosni odnosi, to je još nekako išlo, ali već na početku 14. vijeka sve se je više javljala želja za ocjepljenjem od Kaloče. Naročito od vremena otkako se je razvio ilirski pokret sve se više pojavljivalo to pitanje, koje je pertraktirano i u saboru, a onda se javilo u zahtjevima naroda g. 1848. Napokon je pošlo za

[1]) K. L. 1851. str. 302.

rukom neumornom naporu i ugledu biskupa Haulika i bana Jelačića, te su od kralja ishodili ostvarenje te želje protiv koje su rovarili Madžari i u Beču i u Rimu, te je već po kralju 1850. postala metropolijom. Napokon je u Rimu u mjesecu prosincu g. 1852. sveti otac Pio IX. izdao bulu: U b i p r i m u m p l a c u i t, kojom ustanovljuje i određuje da se biskupija zagrebačka podigne na nadbiskupiju, a grad Zagreb, odnosno crkva Uzvisenja sv. Marije i Stjepana kralja da bude metropolitanskom crkvom nove nadbiskupije i njezinim sjedištem, a njezinom predstavniku nadbiskupu da pripada palij, križ i sve časti s tim naslovom vezane. Ujedno se u tu nadbiskupiju pridružuju one hrvatske biskupije, koje su dosele pripadale bilo kaločkoj bilo bačkoj bilo ostrogonskoj nadbiskupiji, a to je šest njih na broju, bosanska ili đakovačka i srijemska, senjsko-modruška ili krbavska i križevačka. Sv. Otac naglašuje razloge zašto se to čini i spominje, da je to stara želja Hrvata već od g. 1227. U buli se spominje broj katolika i teritorij nove nadbiskupije, broj župa, samostana i sjemeništa, orfanotrofija, dok se o gradu Zagrebu, sagrađenom na dva brežuljka, obzidanom gradskim zidinama, metropoli hrvatskoj, kaže da ima tisuću kuća i 13.000 stanovnika, te da je taj grad podoban da bude sjedištem nadbiskupije. Pa kad je tome tako, veli papa, rado primamo želju naroda i kralja, da se nova nadbiskupija ustanovi. I tako se je i u crkvenom pogledu odijelila Hrvatska od Madžarske, što je već 12. VIII. g. 1850. kralj odlučio, a sad se s najvišega crkvenog mjesta potvrdilo. Službene bečke novine »Wiener Lloyd« javile su već 10. siječnja 1853., da je stigla papinska bula, kojom se zagrebačka biskupija povisuje na nadbiskupiju. 8. veljače priopćuje službena »Wiener Zeitung« i papinsko pismo o tome, a 27. veljače položio je novi nadbiskup Haulik obično vjeroispovijedanje u ruke papinskog nuncija u Beču kardinala Mihalja Viale Prella. 8. svibnja bila je u Zagrebu instalacija Jurja Haulika za nadbiskupa u Zagrebu.

U »Narodnim Novinama« od 4. svibnja 1853. piše dopisnik o tome:

»Sedamstogodišnja biskupija zagrebačka postala je danas milošću njeg. c. kr. apostolskog veličanstva cara i odobrenjem sv. pape de facto ono, za čim je narod hrvatsko-slavonski već od davnoga vremena težio t. j. postala je nadbiskupijom i time u krajevima našim prizivnim duhovnim stolom. Važnost događaja toga, što ga okolnosti vremena i ina razmjerja još većma uzdižu, uvidit će svaki, kome je stalo do slave svoje domovine.

Jučer kao na dan, kad je imala njeg. jasnost gosp. kardinal i nuncius apostolski u Beču Viale P r e l a ovamo doći, da obavi znamenitu ovu svečanost, sabrali su se oko 6½ sati pred večer svi viši dostojanstvenici vojni i građanski pred nadbiskupovom rezidencijom, gdje je konak za njeg. jasnost kardinala spremljen bio. Tude bijaše također namještena jedna počasna satnija ovdašnje posadne pukovnije nadvojvode Sigismunda s barjakom i bandom. Javili smo već, da su dva kanonika imenito gg. Kralj i Ročić, njegovoj jasnosti tija do Poličana na susret pošla. Kod Crnomjeraca, gdje se područje ove varoške općine počinje, dočekaše njeg. jasnost preuzv. nadbiskup Haulik, presvijetli biskupi Smi-

čiklas i Štrosmajer, načelnik gradski s općinskim vijećem, mnogobrojni kanonici i poslanici s raznih krajeva kao i ina otmenija lica. Za to vrijeme učinjen je od nadbiskupova grada špalir, koji se je protegao preko Jelačićeva trga i duž cijele gornje i donje Ilice. Špalir su sačinjavali svećenici, školska mladež i cehovi. Svijetli ban dočekao je visokoga gosta u sobama konaka njegova. Poslije 7 sati oglase sva zvona svih crkvi, da se njegova jasnost gradu približuje. Mnogobrojne kočije dvo= četvero i šesteroprežne pratile su njegovu jasnost do grada. Njegova jasnost dovezla se je s preuzv. nadbiskupom u ovoga sjajnoj gala=kočiji i pozdravljala je ljubezno mnogobrojni skupljeni narod.

U večer istoga dana priređena bijaše u slavu visokoga gosta sjajna bakljada. Baklaši — samo građanstvo — zajedno s bandom ovdašnje posade krenuli su u 9 sati preko Kamenite i Duge ulice i Jelačićeva trga k konaku njeg. jasnosti, gdje je banda nekoliko izvrsnih komada odigrala. Gosp. kardinal pokazao se je na prozoru, te ga je žiteljstvo sa živio pozdravilo.

Danas (8. IV.) u 9 sati skupili su se u prvostolnoj crkvi sv. Stjepana opet svikoliki dostojanstvenici građanski i vojni, na kojih čelu svijetli ban barun Jelačić, da prisustvuju obnovljenju rijetke svečanosti. Iza kako je njeg. eminencija po mnogobrojnom svećenstvu u crkvu uvedena bila, započe funkcija njeg. jasnosti. G. kardinal uzevši mjesto pod nebom s desnoga kraja oltara, govorio je slovo, razloživ u njem svoju misiju. Zatim dao je pročitati bulu papinsku, kojom se biskupija zagrebačka povisuje na nadbiskupiju, a preuz. gosp. Hauliku po=

dijeljuje plašt nadbiskupski. Poslije pročitane bule, držao je preuzv. nadbiskup govor, iza kojega je gosp. nuncius odpjevao misu uz asistenciju biskupa križevačkoga i đakovačkoga. Po dovršenoj misi nastavio je kardinal novom nadbiskupu nadbiskupski plašt i predao mu nadbiskupski krst, kojim je ovaj zatim puk blagoslovio. Na to je ispjevano »Tebe Boga hvalimo« a svećenstvo je pošlo ad osculum manus novomu nadbiskupu. Nakon dovršenih obreda učinila su sva poslanstva naklon njeg. eminenciji.

U tri sata bijaše objed kod njeg. preuzvišenosti nadbiskupa, kod kojega je do 400 osoba prisustvovalo. Zdravice napite su u zdravlje njeg. Veličanstva cara, njeg. svetosti pape, nuncija, svijetlog bana i novoga nadbiskupa.

U večer bijaše cijela varoš svečano rasvijetljena. Dočim je banda ovdašnje posade svirajući obilazila ulice gradske i pred konakom njeg. jasnosti izvela nekoliko komada, bijaše u narodnom kazalištu u slavu uzvišenja preuzv. gosp. nadbiskupa po dobrovoljcima predstavljen komad »Gozba«, drama u 3 čina od L. Vukotinovića. Kazalište bješe dupkom napunjeno i izvanjsko njegovo pozorište sjajno rasvijetljeno. Svijetli ban g. barun Jelačić kod došašća svoga gromovitim je »živio« pozdravljen. Njeg. eminencije kardinala i njeg. preuz. nadbiskupa nije bilo u kazalištu. Oko 10 sati provezla se je njeg. jasnost s preuzv. g. nadbiskupom preko rasvijetljenih gradskih ulica i bijaše po mnogobrojnom žiteljstvu radosno pozdravljana«.

Tako zaključili smo dan, koji će u povjesnici naroda našega duboko zabilježen ostati«.

Medaljer Radnicky dobio je nalog da izradi jubilarnu kolajnu, a to je on i dostojno izveo.

Na jednoj strani ove kolajne izrezana je stolna crkva zagrebačka s napisom:

ECCLESIA CATHEDRALIS ZAGRABIENSIS

U segmenttu je grb nadbiskupov i ime medaljerevo. Na drugoj strani se nalazi napis:

DEO. O. M. AVSPICE
AVGUSTO FRANCISCO. IOSEPHO. I.
REGNOR. DALM. CROAT. ET. SLAVON.
PERVETVSTIS. VOTIS. BENIG. ANNVENTE
ECCLESIA. CATHEDR. ZAGRABIENSIS
AUTHORITATE. APOSTOLICA
PII. P. P. IX
IN METROPOLITANAM. EVECTA
ANNO. REP. SAL. MDCCCLIII
PRIMO. ARCHIEPISCOPO
GEORGIO, HAVLIK, DE VARALLA

Tako je Haulik postao prvim nadbiskupom zagrebačke nadbiskupije i prvi hrvatsko-slavonski metropolita. Hrvatski se je narod u crkvenom pogledu potpuno otresao madžarskoga utjecaja. Od kolike je to važnosti bilo, to se danas ni pomisliti neda. Tim se je naša crkva otela gospodstvu crkve ugarske i to je bio korak k samostalnosti Hrvatske.[1])

Javljajući »Kat. List«, da je na bansku vladu stigla i odluka o nadbiskupiji, dodaje:[2])

[1]) K. L. 1850. br. 45.

[2]) K. L. 1850. str. 280.

»Premda naš preuzv. crkveni pastir ne hlepi za častima i dostojanstvima, to nam se ipak ne može naino, nego da mu ovom prigodom čestitamo na uzvišenoj apostolskoj časti, tim većma što mu je Providnost Božja ovim činom kao nadoknadila one nemirne dane, što ih je proživio u ova burna zadnja vremena«.

»Kat. List«, jer je to korist domovine zahtijevala, ističe iskrenu zahvalu Hauliku za one trudove, koje je u tom poslu žrtvovao, a uz to se zahvaljuje i banu Jelačiću.

XIX. Katolički pokret.

7. rujna 1853. otvoren je u nadbiskupskom sjemeništu bogoslovnom i novo utemeljeni mudroslovni fakultet. Novi profesori ovoga zavoda postali su: Traut iz Tirolske, bivši nastojnik duvna milosrdnica u Zagrebu, Dojković, svećenik zagrebačke biskupije, zatim Heperger i Leiter također Tirolci. Nauci predavali se u latinskom jeziku kao i oni u fakultetu bogoslovnom. Govoreći o tom Gajeve novine dodaju: Čujemo također, da je preuzv. g. nadbiskup, kojemu valjano odgojenje budućih naučitelja na srcu leži, sjemenišni zavod sasvim po novu preustrojio i za tu svrhu iz vlastitih svojih dohodaka znatnu svotu novaca opredijelio.

Dne 30. oktobra 1853. je nadbiskup zagrebački Juraj Haulik de Váralya upravio prodirektoru nadbiskupskoga liceja dru Stjepanu Ledinskomu dopis, koji se nalazi u nadbiskupskom arhivu (XIII. B. v.

VI. 2.) a nosi naslov: »Lyceum archiepiscopale et Seminarium; nova coordinatio, leges et statuta«. U tom velikom dopisu nalaze se naučna osnova, novi sjemenišni propisi i dnevni red.

God. 1854. na uspomenu kraljevog vjenčanja opet je Haulik mislio, kako da i taj događaj ostane obilježen dobrim i plemenitim djelom. U onih šest graničarskih pukovnija, koje su ili posve ili djelomice spadale pod zagrebačku nadbiskupiju učinio je nadbiskup zakladu, iz koje se imade na dan vjenčanja nadariti sa 30 for. srebra u svemu 18 djevojaka. Izbor tih djevojaka stavljen je na volju dotičnih pukovnijskih zapovjednika. Kralj je tu zakladu odobrio i dopustio da se zove Jelisavin zavod. Nadbiskup je položio kod vojne uprave 10.800 for. u državnim zadužnicama.

Iste je godine izdao i okružnicu svećenstvu, da uznastoji proširiti i osnovati u nas bratovštinu svetoga djetinjstva, kojeg je svrha spasavati pogansku djecu, naročito u Kini, koju njihovi roditelji izlažu i prodaju.

1846. god. osnovalo se u Zagrebu, u sjemeništu, »Kolo mladih rodoljuba«, koje je uzelo zadaću da širi u puk knjige. Ono je izdalo do g. 1854. pet knjiga i to »Genovefu« 1846. i »Košaricu« (1849.) »Milutin«, »Janješce« i g. 1853. »Golupče«. Sve su to društvene pripovijesti. Ali nas najviše zanima, kako je biskup Haulik to djelovanje gledao. Odgovara nam »Katolički List« (g. 1854. str. 108.): »Ne treba nam niti napominjati ,da je ovdje glavni podupiratelj sam preuzv. g. nadbiskup, koji je tih knjiga na stotine među

školsku mladež prigodom dijeljenja sv. krizme razdijelio«.

Unatoč svima naporima nadbiskupovim ipak je kobna g. 1848. a i prijašnji jozefinizam u srcima t. zv. inteligencije cvao. »Katolički List« piše, kako se u nas razvija moderni frivolitet, a u kolovozu g. 1854. tuži se, kako se je pod svečanom službom božjom našlo gospode, koja su u stolnom hramu, gdje su se drugi molili, čitali novine. »No to nas — veli se dalje — nebi jošte toliko uvrijedilo, jer »muškarci su »silni dusi« koji se znadu prostačkih presuda otresti, al kad vidimo, gdje su i lijepe ručice u klecalima mjesto molitvenika bečki »Lloyd« i »Ostdeutsche Post« premetale, onda sa žalošću pomislimo: si hoc fit in viridi«[1]). A kakovi su bili premnogi svećenici? Da budem objektivan navodim citat slovenskoga liberalca, kako opisuje hrvatske svećenike onoga doba. »Našao sam svećenike i u drugim stvarima mnogo otvorenije i slobodoumnije, nego što sam očekivao. Raspravljali smo o dogmama i o vjerskim pitanjima s kritičnim primjedbama, koje bi pogotovo silne razljutile svakoga zelota i fanatika. Čuo sam od gospode razne male sumnje i dvojbe. Po koji put sam se namjerio dapače na racijonaliste, koji su se ipak čuvali, da ljudima dadu kaku napast. O tomu su bili svi uvjereni, da je kršćanska vjera među svima najbolja i najveće dobro, koje je primilo čovječanstvo od providnosti Božje. Isto tako nijedan nije sumnjao u to, da bi izgubila svoju vrijednost do vijeka nauka — ljubav do Boga i bližnjega. Inovjercima poka-

[1]) N. N. 1853. str. 255.

zuju hrvatski svećenici stvarnu ustrpljivost i malo je koji tvrdio, da se može samo rimokatolik spasiti. Znao sam za više svojih pobratima, da ih veže tijesno i toplo prijateljstvo sa pravoslavnim popovima. Često sam se čudio velikoj obrazovanosti, koju su dobili hrvatski svećenici marljivim i pozornim čitanjem. Poznavali su spise francuskih socijalista i komunista, »Savojskoga vikara«, »Razvaline palmirske«, Voltera, Rouseaua, Montesquieua, Byrona, Macchiavellia i sve bolje klasike svjetske književnosti«.[1])

G. 1854. izdao je korizmenu okružnicu, u kojoj govori, kako se je zagrebačka biskupija digla na nadbiskupiju na slavu hrvatskoga naroda, pa kako je tim nastalo novo doba (nova epoha). U drugom pako dijelu te okružnice spominje tamne strane svećenstva, a te su: neprijazan za crkvu duh, koji se u posljednje vrijeme pokazao i među nekim svećenicima, slaba revnost u ovršavanju svagdanje kanoničke službe, nehajnost glede sv. čistoće u svetinjama gospodnjim i prednjačenje dobrim primjerom puku glede posta i t. d. Tim je dakako dirnuo u osinje gnijezdo. Ne tuži se na taj duh sam Haulik, već o tom govori i »Katolički List« onih godina na mnogo mjesta. Samo da citiram.

»Onaj bo pravac, koga joj je Josip II. dati nastojao treptijaše mnogim birokratima pred očima, te su neprestano o tome radili, da ostavljeni im od Josipovih kanonista »jus circa sacra« protegnu malo po malo »in sacra«. Osobito pod zlosretnom Metter-

[1]) Trdina J. Bahovi husari str. 88—90.

nichovom vladom dotjeraše tako daleko, da katolička crkva nije smjela u poslu čisto crkvenom općiti sa svojom glavom, da nije smio vrhovni pastir svomu stadu progovoriti koliko riječi bez političke kontrole . . .«

»Jozefinizam i državna vlada do g. 1848. iskvarili su ne samo puk, već i svećenstvo, koje je izgubilo crkvenu svijest, te je potisnuto pod tlačenjem Jozefinizma u »vrtlog svjetovnog komešanja« bolovalo od nestašice slobodnog i samostalnog duha i pojedinačke mlitavosti, od nekog smrtnog i ubitačnog mekanizma i birokratizma. Svećenstvo je palo u zemski i svjetovni duh i u pohlepu za imetkom i većim dohotkom i za odlučnim častima i užicima[1]).

On je i pismeno i usmeno opominjao svoj kler na uzvišenost i svetost života i naročito je pozivao na umjerenost u jelu i pilu, te na svetu čistoću. Pomenuti Janez Trdina, savremenik, liberalac, koji je živio među Hrvatima u ono doba, veli, da su mu taj rad svećenici zamjerali, naročito što je općenito kudio proždrljivost i pijančevanje. On nam pripovijeda i slijedeći događaj:

»Dekan Havliček osvetio se je vrlo zlobno radi tog nezasluženog prikora. Kada je došao k njemu (valjda na potvrdu) dao je donesti posve siromašni od dva do tri jela objed i holbu vina. To je bilo upravo toliko, koliko je želio Haulik, da o podne uživaju svećenici njegove biskupije. Dekan i drugi su se strašno smijali, kad su vidjeli, da nadbiskup nije posve zadovoljan s Havličkovim objedom. Re-

[1]) K. L. 1851.

kao mu, dakako, nije ništa. Doma je pak kazao: Danas sam morao malo ne postiti. Nisam mislio, da su moji popovi tako lukavi i domišljati. Poslije, kažu, da svojim župnicima nije prigovarao da su neumjereni u jelu i pilu, i rodila se riječ: Mali Havlik je naučio velikoga Haulika pameti (dekan Havliček nadbiskupa Haulika[1]).

Ipak isti Trdina mora priznati, da je bio Haulik svetog života. Veli on u istoj knjizi i ovo o Hauliku: »Njegov domaći život pak su hvalili svi i prijatelji i neprijatelji njegovi. Ponašanje mu je bilo čisto kao zlato i služilo je lahko za uzor u čitavoj širokoj nadbiskupiji«.[2])

Velikom nizu onih djela, što je Haulik pothvatio, da digne srca hrvatskih sinova k prijestolju Božjemu nastojao je nadbiskup dodavati sve više djela u slavu Božju.

Među sredstvima za preporod biskupije izabrao je nadbiskup i misije. Godine 1855. uveo je, iza kako je svladao mnoge zapreke, Haulik prve pučke misije i to u gradu Zagrebu prvu nedjelju poslije Uskrsa. Propovijedali su Isusovci hrvatskim i njemačkim jezikom. Te misije ustanovljene su, jer se je protukršćanski duh stao širiti nesamo po gradovima, nego i po selima. Na misije su Isusovci poslali 5 članova i to dvojicu iz Dalmacije, da govore hrvatski, a trojicu Nijemaca za njemačke propovijedi. Hrvatski se je propovijedalo u prvostolnoj crkvi, a njemački u crkvi sv. Katarine. Dana

[1]) K. L. 1851. str. 25.
[2]) Trdina. Ibid. str. 86.

15. travnja bio je svečani uvod misijonara u crkvu. Hrvatske propovijednike o. V. Basileja i o. A. Ajalu uveo je u pol 8 sati sam nadbiskup Haulik u prvostolnu crkvu, te je zazvavši Duha Svetoga, s propovijedaonice kratkim govorom naveo razloge zašto je pozvao Isusovce na misije, a ti su, da to izvanredno sredstvo nehajne uzbudi, hladne i mlake ogrije, revne i pobožne u vjeri ojača, a duševno mrtve i prkosne, da učini neškodljivima. Njemački su propovjednici bili glasoviti o. Klinkowström, Schmude i Weiss. Crkve su bile dupkom pune i tako uspjele, da nisu misije kako je bilo određeno svršile 25. već 29. travnja na opću želju naroda. Misije posljednje prije ovih u Zagrebu imao je o. Mulih prije sedamdeset godina. Kako su ih Zagrepčani posve zaboravili, to su ih dapače smatrali kao sredstvo potajnih namjera, zato su im se mnogo protivili.

29. travnja bilo je u Zagrebu svečano proglašenje dogme bezgrješnog Začeća Bl. Dj. Marije. Dan prije (u subotu) bili su Vlaška ulica i Kaptol rasvijetljeni. U Vlaškoj ulici gotovo u svakoj kući na prozorima vidila se krasno iskićena slika Bogorodice. Svijet je vrvio po rasvjetljenom dijelu grada do kasno u noć.[1])

G. 1855. u zagrebačkoj su nadbiskupiji opet uvedena pastoralna vijećanja za znanstvene radnje, izmjenjivanje misli, priopćivanje korisnih opažanja i iskustva.

Ove je godine uvedena i »bratovština srca Isusova« za vjernike. Uvedene su uslijed misija

[1]) K. L. 1855. str. 142.

po subotama i nedjeljama večernje pobožnosti u stolnoj crkvi i crkvi sv. Katarine u Zagrebu.

Nastojanjem nadbiskupa Haulika osnovano je »čuvalište nejake djece« u samostanu ss. milosrdnica. Zato je poklonio, da se stan priredi i opskrbi potrebnim 3.500 for., a još k tome 6000 for. sr. kao zakladu za one sestre, koje će se nadziranjem dječice baviti. Milosrdnim sestrama predane su i državne kaznionice, ženska u Zagrebu i muška u Lepoglavi.

Ove je godine nadbiskup predao sjemeništu 6000 for. sr. u otštetnim zadužnicama, da se iz godišnjih kamata kupuju novomisnicima nužne bogoslovne knjige. On je još pomnožao zakladu nemoćnih duhovnika za 20.000 for., a sirotišta zagrebačkog za 20.000 i požeškog 20.000 for. Ove je godine prvostolni hram ukrasio velebnim orguljama.

Za novo djetićko kat. društvo njegovom inicijativom osnovano darovao je 6000 for. zaklade. Ovom je društvu svrha obrazovanje zagrebačkih katoličkih djetića gajenjem krjepkog religioznog i građanskog duha i života. Društvo je dobilo prvi svoj stan u unijatskom sjemeništu, a 17. I. 1856. imalo je prvu skupštinu. Prvi predstojnik bio je Fidelis Höpperger. Učiteljima su postavljeni među inima Vjekoslav Babukić, Matija Mesić, Petar Zoričić, Josip Lehpamer i t. d. Društvo je 2. veljače 1856. svečano otvoreno. Katolička djetićka društva počeo je osnivati svećenik njemački iz Kölna Adolf Kolping. Zanimivo je da je ovaj slavni Nijemac došao i u Zagreb g. 1856. da vidi novo društvo. Tu

je on na skupštini progovorio.[1]) Na toj je skupštini spomenuo, kako je i on bio deset godina kalfa i kako je upoznao sve stostruke pogibelji toga života. Kasnije, kad je postao svećenikom, pomišljao je, kako da se tome zlu doskoči i dođe mu na pamet, da bi valjalo ovim ljudima dati mjesto, gdje bi svoje vrijeme izvan radionice mogli provesti poštenom zabavom, a uz to imali prigodu da uznapreduju i u znanju. Tako je postalo novo djetićko društvo u Kölnu.

Kad je g. 1856. A. Pfanzert, mirodijar u Beču, ali rođen Zagrepčanin htio nadbiskupu pokazati osobito štovanje poklonio mu je jednu mumiju, koju je pred više godina kupio. Kako takove mumije zagrebački arheološki muzej u ono doba jošte nije imao zamolio je svog darovatelja, neka mumiju pošalje zagreb nar. muzeju[2]).

U Zagrebu se je stala živo osjećati potreba zavoda za čuvanje dječice siromašnih roditelja, koji su preko dana zaposleni u svojim teškim radovima. Očinsko srce nadbiskupa Haulika davno je opazilo tu potrebu, pak je za to g. 1855. poklonio zakladnu glavnicu s tom svrhom, da se osnuje zavod za čuvanje male djece. Dne 30. prosinca sastao se je odbor zagrebačkih gospođa pod predsjedništvom banice grofice Sofije Jelačić za osnutak takovog zavoda.[3]) Tako je osnovano pobudom nadbiskupa Haulika u samostanu s. milosrdnica sv. Vinka pjestovalište i čuvalište za malu djecu.

[1]) K. L. 1856. str. 160.
[2]) Isti 176.
[3]) Nar. Novine 1856. br. 10.

On je u tu svrhu žrtvovao za zakladu veliku za onda svotu od 6000 for. To pjestovalište vodio je gospojinski odbor, kojemu je na čelu bila, kao predsjednica grofica Sofija Jelačić, žena slavnoga hrvatskoga bana Josipa Jelačića.

Početkom prosinca javljaju se i opet nova velika djela Haulikova, velike zaklade za blagostanje nemoćnih svećenika i obaju nadbiskupskih sirotišta, zagrebačkog i požeškog. Zakladi nemoćnih svećenika dao je 20.000 for., a isto toliko za svako sirotište, dakle ukupno 60.000 for. Zatim za uređenje primjernog stana za čuvalište malenih uz samostan milosrdnica 3.500 for. Da se dotacija Orfanotrofija zagrebačkog i požeškog poveća, ostavi dne 15. prosinca 1855. svakomu 20.000 for. Vrlo se je povoljno izrazio o jednom i drugom zavodu veleći: »tum respectu promovendae litterariae culturae patriae nostrae juventutis, dum denique intuitu procurandae pro Seminario cleri junioris sucrescentiae magna sane est utilitas«, i to ga ponuka, da je povećao dotaciju pomenutim zavodima.

19. studenoga 1855. predsjedao je nadbiskup jesenskoj pastoralnoj skupštini prvostolnog okružja i otvorio ju svojim govorom, u kojem reče, da je temelj blagostanja čovječjeg čudorednost, a ove ne ima bez postojane i žive vjere u Spasitelja. U istoj je skupštini poveo riječ o nabožnim i u opće po kršćanskim pravilima osnovanim društvima, jer su to silne poluge, kojima se probuđuje i utvrđuje pravi duh u svim stališima naroda, a tim se dovodi

k procvatu katoličke crkve. Naročito istaknu zavode čuvalište malenih, te društvo zanatlija. On istaknu želju, da se nađe što više svećenika, koji bi za slavu božju i iz ljubavi prema općem dobru sudjelovali u tom društvu i besplatno predavali.[1]

XX. Konkordat.

Ova je godina 1855. znamenita radi konkordata.

Već od g. 1820. nastojalo se je, da se dođe do konkordata austrijske carevine sa svetom rimskom stolicom, ali trebalo je da dođe do burne godine 1848. i do teških nutarnjih prilika, da dođe do toga. Istom 18. augusta 1855. sklopljen je konkordat između pape Pija IX. i cara Franje Josipa I., da se što prije dođe do življega katoličkoga života u Austriji.

Davno se je uviđala potreba, da se u monarhiji srede odnošaji između crkve i države. To je naročito upoznao knez Filip Schwarzenberg, ministar predsjednik, a želio je to i car Franjo Josip I. Pa i kada je Schwarzenberg umro, 5. travnja 1852., njegov nasljednik grof Buol-Schauenstein brinuo se oko toga. Tako su prva prava vijećanja o tom pitanju počela u rujnu g. 1852. Na dan 14. rujna car je kabinetskim pismom predsjedniku carevinskog vijeća barunu Kübecku izrazio želju, da bez odvlake započnu pregovori sa sv. Stolicom. 15. siječnja po-

[1]) K. L. 1855. str. 383.

čeli su pregovori, ali tek 5. studenoga car Franjo Josip I. proglasio je posebnim patentom novi konkordat, koji je imao 36 članaka s dvadeset tumačenja o pojedinim točkama. U prvom članku garantirana su crkvi katoličkoj sva prava i sve prerogative, koje joj pripadaju po Božjem određenju i po kanonskim ustanovama. U drugom članku ukida se »placet«. Crkva tim konkordatom nije dobila Bog zna kakova prava, ali ipak je njim ukinut febronijanski sustav i jozefinsko zakonodavstvo u državi. Premda nije u konkordatu bilo ništa što bi vrijeđalo druge građane monarkije, doskora se uzvitlala proti njemu silna navala, putem liberalne, židovske i framazonske štampe. Većina napadača nije ni poznavala članaka konkordata. Mnogi nisu niti znali odgovoriti zapravo: »što je konkordat?« Biskup linački Rudigier uvjeravao je, da je jedan njegov protivnik mislio, da je konkordat živo biće, to jest prava pravcata punica careva. Polemika proti konkordatu imala je svrhu da uništi katoličku crkvu u austrijskoj monarkiji. Pa kad je Austrija stradala u francusko-talijanskom ratu g. 1859., onda su protivnici digli hajku, da je konkordat kriv tome porazu. Po kavanama, krčmama vikalo se na konkordat. Brošure s katoličke strane malo su imale uspjeha. I naš kardinal napisao je jednu knjižicu o konkordatu.

Mnogo se je u ono doba pisalo o tome konkordatu. Tako je pisao o tome kardinal nadbiskup bečki Rauscher, koji je i bio posrednikom kod sklapanja konkordata. Pisao je o konkordatu i biskup u St. Pöltenu Fessler. Mnogo se je uvažavala i mala brošura tadanjega ostrogonskoga kardinala i nadbiskupa Simora: Lex civilis matrimonialis ca-

tholicorum, a pogotovo djelo zagrebačkoga nadbiskupa Jurja Haulika. Poplavili su književno tržište i spiskovi protivnički o konkordatu. Tako: »Weg mit Konkordate!« i »Sturmpetition an den gesunden Menschenverstand«, koji je spis doživio vrlo mnogo naklada. Konkordat je bio dosta na brzu ruku složen, te nije zadovoljavao niti sv. oca niti državu posvema, te se je prepustilo tijeku vremena, da se detaljnije učine pojedine ustanove. Čitavi konkordat imao je služiti za temelj boljih odnošaja između crkve i države.

6. prosinca g. 1855. i 20. siječnja 1856. rasposlao je nadbiskup okružnice o sklopljenom konkordatu, u kojima ističe »da sva konkordatom crkvi i svećeničkom stališu dozvoljena prava, povlasti i preimućstva svagdje i u svako vrijeme tako upravljati treba, da nam se niti pomanjkanje čednosti i smjernosti, niti preuzetnost kakova, niti ikakov nespretan, nerazborit i bezrasudan čin prigovoriti ne može«... Naročito zahtijeva, da se ne bi uznemirivali inovjerci i da se ne bi povrijedio građanski mir. Konkordatom su svećenstvu dana veća prava, ali baš zato mora da se ono odlikuje krjepostima, da više štuje, s jednakim prijazno, a s nižima blago postupa. Onda će nestati gnjev i predsude protiv konkordata i uvidit će se, da se crkvena sloboda najbolje slaže s pravima i pojedinaca i cijelih stališa. Treba dokazati, da mladež povjerena odgoju svećenstva nije — kako tvrde protivnici — odgajana u tmini neznanstva, gluposti i praznovjerstvu. »Pokažimo činom, da mi nismo neprijatelji prave i čovječanstvu zbilja korisne obrazovanosti i prosvjete, nego samo one krive, koja svojim himbenim licem

ljude vara, potežući ih za sobom u jaz nesreće. Pokažimo, da iz mladeži našoj skrbi i našem pouzdanju izručene proizlaze građani zdravih načela, primjernoga svakome stališu znanja, bogoljubni i čovjekoljubni, čedni i ćudoredni, ukratko ljudi, koji se i za blagostanje domovine i za svoje vlastito brinu«.[1])

Ove su godine pozvani svi nadbiskupi i biskupi austrijske carevine u Beč, da u travnju vijećaju o potanjim ustanovama konkordata. Naš nadbiskup otputovao je već 1. travnja u Beč. Zanimivo je, da ga je jedan bečki dopisnik frankfurtskog dnevnika »Deutschland« opisao, kao da je njegova okružnica o konkordatu upravo protivna onim nazorima, koji se pokazuju u papinskim okružnicama lombardsko-metačkih biskupa i kao da je njegovo povišenje za kardinala demonstracija protiv ultramontanaca. Tu uvredu odbija »Katolički List« kao smiješnu[2]). Nadbiskup je sretno prispio u Beč 2. travnja. U Zagrebu se bilo raznijelo, da je na putu nastradao 6. travnja počela su biskupska vijećanja u Beču veličanstvenim načinom. Bilo je u svečanoj povorci, koja je na početku konferencije krenula iz nadbiskupske palače u katedralu, 60 biskupa, nadbiskupa i kardinala. Haulika su svagdje s najvećim odlikovanjima susretali. Svi su hvalili njegovu okružnicu, kojom je mnogo doprinjeo umirenju duhova.[3])

[1]) K. L. 1856. str. 13. i 46.
[2]) K. L. 1856. str. 117.
[3]) K. L. 1856. str. 103.

XXI. Haulik postaje kardinalom.

16. lipnja o ponoći stigao je u Beč telegram, da je sv. Otac u konzistoriju Jurja Haulika proglasio sv. rimske stolice kardinalom. Odmah poslije proglašenja poslan je iz Rima u Beč plemićki gardista markez de Gregorio, da odnese novome kardinalu prijavu o tome, grimiznu kapicu i čestitke rimskih kardinala. Donosilac pako kardinalskog krsta bio je prelat Monsinjor Felice Angelli, tajnik sv. Oca.

17. lipnja dovršena su biskupska vijećanja u Beču. Na posljednjoj sjednici bio je odabran kardinal Haulik, da progovori oprosno slovo i da se zahvali u ime episkopata cijele države kardinalu pronunciju i kardinalu nadbiskupu bečkom.[1])

U isto je vrijeme stala u zagreb. »Katol. Listu« izlaziti rasprava urednika Nikole Horvata: »Je li Dimitar I. biskup zaprebački jošte kao takav bio kardinal?« Ta je rasprava poslije i napose otisnuta u brošuri, te je dijeljena za inštalacije. U toj učenoj raspravi uspjelo je piscu dokazati, da je uistinu nadbiskup Juraj Haulik prvi kardinal zagrebački.

Pisac, koji je kasnije bio kanonikom zagrebačkim, završuje svoju raspravu riječima: »Tim načinom promisao Božja odluči, da onaj muž, u kom su postignućem osebne hrvatsko-slavenske crkvene države davno gojene želje naše domovine, i koji je prvi zagrebačku prvostolnu crkvu nadbiskupskim plaštem uresio — da je ovaj isti muž uvede na vrhunac slave, obasjavši joj lice dičnim tracima rumen-ruha! A pravo je i vri-

[1]) K. L. 1856. str. 200.

jedno, da je tolika čast crkvi zagrebačkoj u dio pala u ovom njenom glavo-redovniku, u kojem jednom stiču se sve krjeposti svih njegovih predšasnika... koji je osamnaest godina i u teška vremena upravljajući crkvenima a velikom stranom i građanskim poslovima blagošću srca, bistrinom uma, mudrom umjerenošću i premnogim dobročinstvima, koja je novoj svojoj domovini u svakom obziru velikodušno iskazao, sve žitelje otadžbine naše na duboko štovanje i vjekovitu zahvalnost sebi obvezao — kojega su razborito postupanje i izgledni čini učinili ljubimcem cijele carevine, pače komu stoga i preko granica njenih u dalekom inostranstvu ime slavno slovi![1])

Radi svega toga, kao što je sigurno, da je preuzoriti gospodin stožernik i sadanji naš prvostolnik kao prvi nadbiskup u ljetopisima crkve zagrebačke početnik novedobe; tako isto neima dvojbe, da će radi njegovih djela i zasluga najsjajniji list ovih ljetopisa vazda posvećen biti imenu njegovu![2])

U oprosnom govoru, koji je kardinal nadbiskup Haulik držao u posljednjoj sjednici biskupskoga sastanka u Beču, ponajprije baca svoj pogled na poslijetke upravo dovršene sinode i promotrivši ih u kratko, obećaje da će iz tog slijedit svako dobro. »Uvidit ćete, velju vam i svaki dan ćete se većma osvjedočiti, kako duhovni pastiri neprestano nasljedjuju primjer svoga blagog prvaka, koji je svoju izgubljenu ovcu potražio u strmim jarugama i ljubežljivo natovario na svoja ramena, kako ne će nikad postupat strogošću, već samo ondje gdje se iscrpi svaki pokus blagosti i spasenja neumrle duše zapovjedno zahtijeva ostrijih sredstava«. Isto tako tješi niže duhovništvo, neka se nebi bojalo radi svog budućeg stanja. U obziru na borbu proti klevetanju i laži naveo je kardinal Ciceronove riječi, a na koncu, gdje hvali visoke zasluge predsjedateljeve, spominje još jednoga mudraca, koji je živio prije kršćanskog vremena.

Napokon veli: »No i onima, koji stoje izvan katoličke istine, moći će posljedci naših vijećanja služiti dokazom, da katolička crkva, koja veoma dobro zna, da se svjetlost ne slaže sa tamom, istina vjerno čuva blago od vjere povjereno njezinim rukama i drži se svojih načela, te nikad se nebi sklonula, da pristane na bludnje ikakove vrsti, ipak u obziru onih stvari, koje se ne tiču bitnosti njezinoga nauka i ustanova, propušta i da je sklona pristati na sve, što se slaže s pravednosti; da nadalje ništa ne želi većma, nego da se oni, koji su na krivom putu, vrate u njeno materinsko krilo; da nema žrtve, koju ne bi prinijela spasonosnoj svrsi, no da ne će ni zbog takove svrhe da upotrijebi silovita i nedopuštena već samo ona sredstva, koja je od svoga božanskoga učitelja i apostola nasljedovala t. j. gledat će, da to čini podučavanjem, molitvama; da se napokon svoga prava stečenoga dobrim načinom, istina čvrsto drži, no da ne će podnipošto, da uvredi ni prava drugih; da se ona, koju je njezin božanski utemeljitelj podučio, da svakom dade, što je njegovo, uzdržaje od

[1]) Deželić Velimir st. Prvi zagrebački kardinal Haulik i njegovo ustoličenje. (Hrvatska Prosvjeta 1925. br. 18.).

[2]) K. L. 1856. str. 244.

svakog nasilja i što više da opsiže sve iskrenom ljubavlju, sjećajući se, da je cjelokupno čovječansko pleme odkupila dragocijena krv spasiteljeva i da nema plemena neumrlih, koje je bilo od čudnovatoga zakona općenite kršćanske ljubavi«.[1])

Svečana predaja kardinalskoga bireta bila je u Beču 23. jula. Dvorska župna crkva bila je nakićena kao kod najvećih svečanosti. Veliki žrtvenik s baldakinom od crvenog damasta, cvijećem i svijećama. Stijene s crvenim damastom obložene. Na evanđeoskoj strani velikog žrtvenika nalazilo se prijestolno nebo od zlatnog brokata, pod njim prijestolni stolac i klecalo, također zlatnim brokatom presvučeno, za kralja. Stepenice prijestolja bile su pokrivene crvenom kadifom. Ispod prijestolja, također na evanđeoskoj strani, nalazilo se crvenom kadifom presvučeno klecalo i isto tako od crvene kadife stolac za novoga kardinala. Iza njega drugo klecalo i stolica za papinskoga ablegata. Na strani epistole, usuprot klecalu novog kardinala, nalazilo se je klecalo za kardinala pronuncija Vialu Préla i kardinala kneza nadbiskupa bečkoga. Na desnom pobočnom oltaru stojala su dva s crvenom kadifom pokrivena zlatna pladnja, na jednom od tih bio je kardinalski biret, na drugom papinski breve, koji je ovlašćivao kralja da preda kardinalski biret novom kardinalu. Kardinal Haulik, ukrašen sjajnim redovima, vozio se u dvorskoj ekipaži pred kojom je bilo upregnuto šest konja s bogatom ormom. Malo iza 11 sati zaori intrada i kralj je došao s novim kardinalom u dvorskoj pratnji u crkvu.

[1]) Narodne Novine 1856. str. 599.

Novi kardinal kleknu na priređeno za nj klecalo. Za njim je pokleknuo papinski ablegat monsig. Valenziani, uditore papinske nuncijature na carskom dvoru u Beču. Nad ljubičastim talarom imao je crveni mantelone, kako ga nose tajni komornici papini. Monsig. Felici Angeli, papinski ablegat, koji je biret za kardinala Lewickog grčko-kat. nadbiskupa lavovskog donio, oba papinska plemićka gardista i kanonici Šatvar i Petrović iz Zagreba (kao zastupnici hrvatskog klera) bili su kod svečanosti u brodu crkve među dvorskom pratnjom. Doskora poče svečana služba božja, koju je služio dvorski župnik dr. Kutker uz brojnu asistenciju. Bio je uznosit pogled na sjaj carskoga prijestolja, zlatne blještave haljine svećenika, na sjajni grimiz kardinala, svijetle uniforme dvora, sve to obasjano zlatnim zrakama srpanjskoga sunca, koje su prijazno prosijavale kroz prozor. Divna muzika carske kapele dizala je pobožnost. Poslije pretvorbe poljubio je kralj česticu križa. Iza mise dao je kralj znak. Papinski ablegat Valenziani stupio je pred pokrajni žrtvenik, dignuo svileni rubac sa tanjura na kojem je bio breve. Onda je stupio naprijed pokleknuvši prije pred oltarom k stepenicama carskog prijestolja, tri puta se približujući, svaki put se poklonio. Došavši do stepenica prijestolja, progovorio je, stojeći pred prijestoljem, kralju kratak govor u latinskom jeziku, u kojem je spomenuo zasluge novoga kardinala sjajnim riječima i izjavio, da je sretan, što je imenovan donosiocem bireta. Kralj je slušao govor sjedeći na prijestolju. Svršivši govor predao je kralju breve.

Kralj dodirne breve rukom i reče: Legatur! Na to

pročita tajnik papinske nuncijature, stojeći na epistolskoj strani oltara, breve, koji na svršetku podjeljuje kralju i čitavoj njegovoj kući papinski blagoslov. Kad je breve pročitan, otkrio je papinski ablegat biret i predao ga na isti način kao breve kralju. Međutim je i novi kardinal na strani ablegata pristupio pred prijestolje, te je na njegovim stepenicama kleknuo. Kralj se je na to pokrio maršalskim šeširom i postavio je istodobno kardinalu biret na glavu. Iza toga su se i kralj i kardinal opet otkrili, a novi kardinal stupi u sredinu svećenstva pred glavni oltar, gdje je dvorski župnik zapjevao: Tedeum.

Iza toga je novi kardinal s biretom, stojeći podijelio pontifikalni blagoslov, koji su kralj i čitavo dvorjanstvo primili klečeći. Odmah se je kralj vratio iz crkve u svoje odaje.

Medjutim se je novi kardinal oblačio u grimiz i pošao je u pratnji ablegata, plemićkih gardista i obaju kanonika Šatvara i Petrovića u odaje kraljeve u svečanu audijenciju, da mu zahvali. Poslije te zahvale odvezoše ga opet ista kola u njegov stan u Deutsches Haus.

Bečko brojno pučanstvo klicalo je hrvatskom kardinalu.

Tako je svršila svečanost u Beču.

Zatim se je 26. VI. uputio novi kardinal u Hrvatsku, gdje je dočekan s najvećim slavljem. Već na granici Hrvatske pozdravili ga podarciđakon Filip Perok, Franjo Magdalenić sa župnicima. Pozdravljen je u Šemovcu. U Krapini, gdje digoše slavoluk, dočekan je sjajno uz prasak mužara, zvonjavu i pjesme te uz glazbu krapinske narodne straže. U Krapini

je objedovao kod župnika Bedenka. Budući da je kardinal opazio, kako narod usput klečeći njegov blagoslov želi, obukao se u Krapini u grimiz, te je blagoslovio papinskim blagoslovom u crkvi oduševljeni narod, koji je plakao od milinja. Svečani doček bio je u Sv. Križu, Oroslavlju, Bistri, kamo je pred kardinala došao ravnatelj pošte Klempaj. Dočekan je i u Stenjevcu i Vrapču. U svim pomenutim mjestima gruvali su mužari i zvonila zvona, a narod je oduševljeno klicao.

S velikim veseljem dočekali su novog kardinala u Zagrebu. On je došao u pratnji papinskog prelata monsig. Valenzianija i plemića gardista 29. srpnja u 6 sati na večer. Izaslanstvo svećenstva dovezlo se pred kardinala u utorak 29. srpnja do granice zagrebačkog teritorija. Na granici su ga gradskoj dočekali u Kustošiji, te ga je tu latinski pozdravio kanonik pojac A. Vakanović.

Kod Černomerca bio je podignut krasan slavoluk. Ovdje je kardinala dočekao prvostolni kaptol i svećenstvo, gradsko poglavarstvo sa zastupstvom. Na čelu grada Zagreba pozdravio je kardinala načelnik Kamauf kratkim, ali lijepim njemačkim govorom. Bilo je vrijeme apsolutizma. Na to krenu duga povorka kočija u Zagreb, koji je taj dan bio sav na nogama, te se je sav »svečanim načinom« preobrazio. »Na tutanj zvona — javljaju »Nar. Novine« — objavi oko 6½ sati po podne željno iščekivani čas i svako srce stade silnije tući žudeći vidjeti onog koji svojoj krijeposti i narodu našemu slavnu diku i čast pribavi«. Od Černomerca do nadbiskupskog dvora kroz grad iskićen sagovima i zastavama, maramama i cvijećem, te zelenilom, bio je

špalir omladine, školske djece i cehova sa zastavama. Kad se je kardinal u šesteroprežnoj sjajnoj kočiji dovezao do svoje palače, zaori gromki glas »Živio!« od svećenstva, činovništva i naroda. Djevojčice u bijelo odjevene, s obe strane stepenica, koje vode do nadbiskupskih odaja sipale su pred Haulika kitice cvijeća.

Poslije toga otišao je slavljenik u kućnu kapelicu. Tu se odjenuo u svečano odijelo, te je pošao praćen prelatom Valenzianom i tjelesnim papinskim gardistom de Gregoria, sa svim kanonicima i svećenstvom u prvostolni hram, gdje zagrebački kanonik i opat M. Vuković zapjeva: »Tebe Boga hvalimo«. Kardinal Haulik podijelio je na to blagoslov svome stadu, o kome veli isti izvjestitelj, da ga »bijaše u crkvi kao na gori lista«. Vratio se istom sjajnom procesijom u dvor. Izvjestitelj kaže: »Što se iste Nj. Preuzoritosti našeg natpastira tiče, tomu je iz lica neobična duševna radost sijevala, pošto ga stado njegovo tako ljubezno i milo zaželi i dočeka, kako treba«.

U velikoj dvorani nadbiskupskog dvora bio je zatim veliki koncerat, kardinalom Haulikom sjajno potpomaganog Glazbenog zavoda. Program toga koncerta bio je:

1. Grande Symphonie od L. Beethovena;
2. Vokalni zbor (pastirova nedjeljna pjesma) od Konrada Kreutzera;
3. Melancholie za violoncello;
4. Gloria in excelsis deo, od Franje Lochnera;
5. Variations Concertants za dvije violine, Violu, Cello, na himnu od Josipa Haydna;
6. Kantata od Franje Pokornoga.

Na večer bila je sjajna rasvjeta grada, koju je donekle omeo silan vihor, koji je taj dan bjesnio gradom. Ipak je u 8 sati na večer zbor pitomaca glazbenog društva došao pred dvor i otpjevao nekoliko pjesama. Zatim je oko 9 sati na večer bila velebna bakljada. Silan svijet nagrnuo je oko nadbiskupskog dvora i na Jelačićevom trgu. Bakljadu pratila je glazba pukovnije Culoz, a baklje su nosili sami »zahvalni građani«. Neko vrijeme slušao je kardinal glazbu i ovacije kroz zatvoren prozor, a onda se prozor otvorio i kardinal se pokaza narodu. Sad nije bilo gromornom klicanju niti konca ni kraja. Poslije je išla glazba, praćena nebrojenim narodom po rasvijetljenom gradu, Jelačićevim trgom, Ilicom, Mesničkom ulicom, trgom sv. Marka, trgom sv. Katarine i Dugom ulicom.[1])

Bilo je mnogo transparenata, a među njima se isticao onaj na sjemeništu, gdje je na srednjim prozorima na svakom prozoru bilo napisano jedno slovo, a sve skupa: Georgio Cardinali.

Kardinal se na to izvezao i provezao gradom s prelatom i tjelesnim stražarem pape. Kud je došao pratili ga gromoviti usklici: Živio! Najsrdačnije ga pozdravili u Gospodskoj ulici na Griču. Tek oko 11 sati vrati se kardinal u rezidenciju. Drugi dan čestitale su Hauliku brojne deputacije. Kaptol je vodio kanonik Vakanović.

Naročito se ističe katoličko svećenstvo, koje je vodio slavni pjesnik P a v a o Š t o s, podjašprišt kotara kupskog, sada već posve vraćen crkvenoj disciplini. On je izrekao vatreni i sjajni govor pun

[1]) Narodne Novine 1858. str. 177.

pjesničkog poleta »koji je sve prisutne duboko dirnuo ili bolje da rečemo elektrizirao. Nj. preuzoritost bila je očevidno ganuta od toli jasno pokazane privrženosti cjeloga svećenstva«. Smiješno je dakle da neki današnji pisci našega Štosa stavljaju u red nepokornih reformatora. Eto, i to, što ga je svećenstvo odabralo za svog vođu u tako važnom momentu, dokazuje, kako je Štos ozbiljno shvatio svoj opoziv.

U slavu Haulikovu spjevano je mnogo prigodnica latinskih, hrvatskih i njemačkih. Ističe se Terebelskova kantata, te ona Stjepana Novotnoga, našeg čuvenog pedagoga.

Ovaj hvalospjev na čelu Gajevih »Narodnih Novina« veli među ostalim:

Veseo ori glas: da med stožere
Vrijedne crkvi vrijedniji ti dopa,
Da i Tebe dično grimiz rijesi,
Grimiz rijesi, jer s v e s v i m a j e s i.

U njemačkom jeziku izdao je Terebelski malu spomenicu sa životopisom Haulikovim pod naslovom:

Ein Gedenkblatt an Seine Eminenz, den hochwürdigsten Herren Agramer Erzbischof und Kronkardinalen G e o r g H a u l i k v. V a r a l l y a, Grosskreuz des K. K. Oesterr. Leopoldordens etc. etc. Biografische Skizze. Beschreibung der feierlichkeiten bei der Barettaufsetzung in Wien. Program der feierlichkeiten in Agram. Agram, National — Buchdruckerei des dr. Ljudevit Gaj. 1856. 14 str.

Na koncu su štampane njemačke pjesme Terebelskoga i prof. gimnazije P. A. Riedela. Tu spomenicu sam u ovom svom prikazu izdašno iscrpio.

XXII. U vječnome gradu.

God. 1857. rano u proljeće odlučo je kardinal da ide u Rim, da se pomoli na grobu apoštola i tom zgodom primi od sv. oca pape kardinalski klobuk. Uz to je odlučio Haulik proputovati najkrasnijim krajevima Evrope.

»Kat. List« 21. veljače 1857. donosi na čelu pjesmu Josipa M a r i ć a: »Molitva za sretan put u Rim uzoritog i preuzvišenog gospodina stožernika i nadbiskupa zagrebačkog itd itd. Jurja Haulika Váraljskog«.[1])

Pjesma počinje:

Ti koji si na nebesi,
Svemogući Stvoritelju!
Usliši ovu vruću želju
Jer svim blagi otac jesi.
Naš vrhovni pastir sada
Na daleke kani pute
Da s uzdarjem stalnim u te
Vidi blago svetog grada...

Dana 28. februara 1857. nastupio je kardinal Haulik svoj put u R i m.[2]) Tutnjava zvona oglasila je stanovništvu odlazak velikoga pastira, za kojega se znalo da se prije tri mjeseca ne će vratiti. Dane i dane primao je kardinal ispred svoga odlaska pojedine odličnike i korporacije, koje su mu želile sretan put. — Među ostalima posjetio ga je ban Jelačić, gradsko zastupstvo, profesorski zbor pravoslovne akademije, čitavi prvostolni Kaptol, preben-

[1]) Katolički list 1857. br. 8.
[2]) Katolički list 1857. br. 9.

darski zbor, profesori i poglavari sjemeništa. Prije nego li je kardinal otputovao, oprostio se je od svećenstva opširnim pastirskim pismom, koje obuhvata malne četiri štampana arka. U tom pismu, oslanjajući se na svoje iskustvo, što si ga je stekao, prošavši do 300 župa svoje nadbiskupije, raspravlja o zaprekama, kojima treba pripisati, što naša vjera u ljudskim srcima ne rodi onim plodom, kojim bi morala roditi. Među glavne zapreke broji kardinal naročito: nemar odraslih u polasku crkvi po samim nedjeljama i blagdanima. Mladež se nedovoljno poučava u vjeri. Savjest nije dostatno raspoložena. Ne pristupa se s dovoljno pokajnosti k ispovijedi. Vjernici se ne pouzdavaju dovoljno u svoje svećenike. Nit prave molitve nema. Kardinal razgleda i uzroke tim zaprekama, a predlaže i lijekove. Na koncu govori o svom putu u Rim, te kako je davno osjećao želju, da pred noge sv. oca položi čuvstvo, poštovanje i zahvalnost čitave Hrvatske.

Putovao je iz Zagreba do Zidanog mosta preko Samobora. U Zidani most prispjelo se oko 4 sata po podne. Tu se moralo radi zaprjeke čekati do 10 sati. Tako je u petak vlak došao o ponoći u Ljubljanu. Drugi dan u 6 s. jutrom otputovali su u Trst, te su na Općinu stigli baš, kad je sunce zapadalo. Zapanjilo ih veličanstvo prirode, kako sunce tone u more. U nedjelju rano ujutro ukrcali se u parobrod »Venezia« za Mletke. Od zore do noći bio je dan vedar, čist, tih i topao. Mladi mjesec je oko 11 sati o podne sjao. Bio je to neobičan pojav. U Veneciji ostadoše jedno popodne i čitavu noć. Tu ih je dočekao rimski konzul kavalijer Bataglia, koji je izvješten iz Trsta o dolasku kardinalovu dočekao

kardinala i njegovu pratnju u pristaništu s gondolama. On je čitavi dan pratio sve i njemu se ima zahvaliti, te su u malo vremena prošli duždevu palaču, crkvu sv. Marka i šta su se uspeli na zvonik sv. Marka, da vide čitav grad s njegova vrhunca. Poslije se prevezoše gondolom kroz Canal grande. Na veče bili su u čarobno rasvijetljenom trgu sv. Marka. Pohodili su i crkvu dei Scalci. Kardinal Haulik pohodio je još iste večeri patrijarhu mletačkoga, vojnog zapovjednika, a kod vojvotkinje Berry, koja je upravo večerala, ostavio je svoju posjetnicu.

Kroz Padovu i Rovigo stigoše 2. ožujka u Feraru, gdje ih je vrlo ljubazno primio ondašnji kardinal i nadbiskup Vanicelli Casoni. 3. ožujka bili su u Bologni kod kardinala Viale Prelá. Tu ostadoše dva dana. Istom u petak nastavili su put preko Ancone i Loretta u Rim. Novine su javile i to (A. Allgemeinerica i za njom druge novine), da se je demonstriralo protiv Haulika. »Uistinu kad se je stožernik jošte boležljiv vozio na šetnju — bilo je pokladno vrijeme — neki dječaci među sobom, nahitavajući se snijegom, nekoliko sniježnih krugljica bacili i za njegovim kolima. To je odmah dopisnik »Allgemeinerice« iskitio, dodavši od svoje strane još i to, da su ljudi prozore na palači nadbiskupovoj polupali, o čem nit riječca nije istinita . . .«[1])

Dne 10. ožujka 1857. u 5 sati poslije podne stigao je kardinal Haulik u Rim. Nastanio se u kući S. Maria dell' Anima. Odmah je dao o svome dolasku izvjestiti kardinala Antonellija, državnoga tajnika.

[1]) Katolički list br. 89.

Kardinal Antonelli otporuči mu, da će mu Haulikov posjet biti mio u svako doba i svaku uru. Sutradan u 10 sati prije podne odvezao se je kardinal k državnom tajniku, praćen rimskim svećenikom Batelijem. Taj mu je dodijeljen kao »maestro di camera«. Dne 12. ožujka 1857. imao je kardinal Haulik posebnu audijenciju kod sv. oca, koji je izjavio da ga želi bez svih obreda i okolišanja što prije primiti.

Tom zgodom predstavljeni su sv. ocu i dva pratioca Haulikova, iza njegove audijencije, kanonik Petrović pozdravio je sv. oca kratkim, talijanskim slovom, što se je sv. ocu vrlo svidjelo. A i prvo pitanje, što je na njih upravio, bilo je: »Quo modo loqueris?« I kardinal Haulik već prije njih, premda je nakanio sv. oca latinski pozdraviti, videći, da sv. otac radije govori talijanski, govorio je s njim talijanski. Sve je začarala blagost i prijaznost Pija IX. Iz Vatikana uputili se u crkvu sv. Petra, a onda je kardinal Haulik posjetio s pratiocima austrijskoga poslanika grofa Colloreda u t. zv. mletačkoj palači.

Dne 15. ožujka primljen je u svečanu audijenciju kod sv. Oca, kardinal Haulik s kardinalom kölnskim Geisselom, koji je jedan dan kasnije došao u Rim, te se nastanio u istoj kući, gdje i Zagrepčani.

Kardinal Geissel kao stariji izgovorio je mali govor u francuskom jeziku, moleći za podjeljenje kardinalskog šešira. Sveti Otac odgovorio je također francuski, te se upustio u dulji razgovor s kardinalima.

U Palazzo di Venezia, koju je palaču opunovlašteni poslanik carevine austrijske grof Colloredo, upravo u tu svrhu dao urediti bogato i ukusno, prije

podne u ponedjeljak čestitali su Hauliku svi kardinali, rimski knezovi, velmože, i inostrani poslanici, od kojih je svakoga predstavio njegov maestro di camera ili gentiluomo.

Čestitali su kardinalu razni monsignori papinskog dvora, generali raznih duhovnih redova i družbi, te vojni i državni viši dostojanstvenici. Takove je posjetnike primao kardinal i u utorak i u srijedu prije podne. U veče pako dođoše gotovo svi kardinali, knezovi, plemstvo, poslanici, monsignori Rima, k tomu: više gospođa rimskog plemstva, a od inostranih Engleza, Francuza i Amerikanaca mnogo porodica u svečanom ruhu. Piše dopisnik: »Svih tih pohođenja bijaše tolika množina, da je jamačno prvu večer bilo do 1500 osoba kod nj. eminencije na podvorenju. Pred palačom lijepo rasvijetljenom oba večera u ponedjeljak i utorak naizmjence, svirala je banda švajcarske regimente i jedan rimski orkestar na razveseljenje mnogobrojno pred palačom skupljenoga puka. Mislim da se ne ću prevariti, ako rečem, da je bilo na trgu pred palačom zgrnulo se više možda od 10.000 ljudi. U srijedu u večer bijaše odmor; no za to bijaše u četvrtak tim više svečanosti i obreda«.

Taj dan u 10 sati urečen je javni konzistorij, da se u njem predadu obim novim kardinalima kardinalski klobuci.

Ali o tom neka govori sam svjedok toga puta tajnik kardinalov Franjo Gašparić:[1])

»Već oko 9 sati u jutro krenusmo u četirih sve-

[1]) Katolički list br. 100.

čanih kočijah iz Palazzo di Venezia put Vatikana. Mnogobrojni službenici kao i naša dva husara stupahu pješke nuz kola. Prispjevši u papinski vatikanski dvor pođosmo svi zajedno u Sikstinsku kapelu, kamo za malo vremena prispije sa svojom pratnjom i g. kardinal Geissel. Tu oba u 9½ položiše zakletvu, zatim nas upute u konklave, gdje se je imao držati consistorium publicum. Tu nadjosmo svu g. kardinale — izvan dvih novih — mnogo općinstva, pa i mnogo gospođa na posebnoj tribini, no sve bijahu u crnini i koprenom na glavi bez šešira. Čim je 10 sati izbilo, u mnogobrojnoj pratnji kamerijera, prelata, gardista i t. d. in Pontificalibus dođe sv. Otac, zauzev mjesto na pripravljenom prijestolju uposred dvaju kardinala. Kod ulaza sv. Oca sve ustade na noge, a g. kardinali, sjedeći polag dobe imenovanja ustaše također otkrivši glave i redom iđoše na cjelov ruke. Dočim je jedan između prelata čitao spise sv. Ivana Sarkanda, koji je u tom konzistoriju prvi put predložen za sveca, četiri kardinala otidu po nova dva kardinala u sikstinsku kapelicu i dovedu ih pred sv. oca, komu se nova cva dva kardinala tri puta duboko nakloniše i klekнuvši pred njega poljubiše mu najprije nogu, zatim ruku, našto ih sv. otac ogrli. — Dokle su nova dva kardinala ostala gg. kardinale redomice grliti, te zatim na svoje mjesto vratili se sjedit — čitani su nadalje gore spomenuti spisi — a novi kardinali pripraviše se za predaju galera. Razvezaše najme kapuc a cappa majori pristupiše k prestolju, te klekнuvši pred papu i namaknuvši kapuc na glavu, primiše klobuk uz riječi po sv. Ocu izgovorene: »Ad laudem Omnipotentis Dei et pro S. R. E. ornamento,

accipio Galerum rubrum, insigne singulare dignitatis cardinalatus, per quod designatur, quod usque ad sanguinis effusionem inclusive pro exaltatione S. Ecclesiae Dei, pace et quiete populi christiani, augmento et statu Romanae ecclesiae te intrepidum exhibere debeas — in nomine Patris † et Filii † et Spiritus † Sancti. Amen«. Po tom udalji se sv. Otac u svoje sobe, a novi kardinali u sikstinsku kapelu, gdje se otpjeva »Te Deum«. Kad je taj dovršen, pođosmo u drugu stranu Vatikana, gdje se obično drži tajni konzistorium, o kom, budući mu nisam mogao a niti smio prisustvovati, ne znam ništa drugo kazati, već da je ondje prekonizovano više novih biskupa . . .

Po dovršenom tajnom konzistoriju pođoše nova dva kardinala k sv. Ocu, da mu se na primitih klobucih zahvale, kojom prigodom pustili su i nas svećenike s pratnje gg. kardinala pred sv. Oca. Poslije objeda na isti dan u 4 sata nova dva kardinala uputiše se sa svojom pratnjom u crkvu al Gesù, gdje opet zajedno primiše čestitanja ostale gg. kardinala, poslanika, visokih velmoža i plemstva, a odanle u povorci od četrnaest bogato urešenih kočija u najsvečanijoj napravi s mnogobrojnim dvorjanstvom u crkvu sv. Petra, a zatim u pohod k starješini (dekanu) kardinalskog zbora, otkud vratismo se mi u Palazzo di Venezia — a kardinal Geissel sa svojom pratnjom u Palazzo S. Croce — stan uzoritoga stožernika grofa Reisacha — bi u obe palače nastavljen i dovršen grande ricevimento oko 10 sati u večer. Ovom prigodom dođoše u pohode samo pozvani gosti, dočim su prva dva dana mogli doći svi, koji su samo htjeli i bili k tomu čestito odjeveni.

Oko 8 sati istoga večera dođe u mletačku palaču u pratnji Monsignor Stella, prvi tajni komornik nj. Svetosti s galerom, i poslije govora na talijanskom jeziku na slavu nj. eminencije, preda mu galer; a nj. uzoritost se latinski zahvali poduljim govorom. Međutim spomenuo je uzoriti naš stožernik veliko odlikovanje koje je povišenjem njegovim na čast kardinalsku, ne toliko njegovoj osobi, koliko više u dio pala crkvi zagrebačkoj i narodu hrvatsko-slavonskomu, koj je od vremena priznate istine kršćanske u vjernosti i odanosti napram sv. Crkvi katoličkoj vazda se odlikovao. Tim povodom obrekao je visoki govornik od svoje strane i u buduće istu vjernost i privrženost naroda našega napram crkvi i sv. Ocu, kao glavi kršćanstva. Zahvalio se je istom prigodom i dragovoljnom ustupljenju svoje palače za ovu svečanost, kao i Monsignoru Stelli na trudu.

Istu večer udostojalo se je nj. uzoritost svojim visokim posjetom i nj. veličanstvo Maksimilijan, kralj bavarski sa svojom pratnjom, koji se već od nekog vremena bavi u Rimu...

Samo jošte napominjem: da su na slavu toga čina (svečanosti predavanja šešira) kanonici narodnoga našega kaptola kod sv. Jeronima dva prva večera sjajno rasvijetlit dali pročelje crkve sv. Jeronima, pred kojom je na trgu »Ripeta« vojnička banda svirala na razveseljenje i tamo brojno okupljenog naroda. Na vrhu pročelja blistao se je rasvijetljen grb nj. uzoritosti sa slijedećim napisom u narodnom našem jeziku:

Za Čestito Uvedenje
Nadbiskupa Zagrebačkoga
Jure Haulika
U Zbor kard. S. R. C.
Narod Ilirski
U Rimu.
Veseli se i Raduje.

Jedan odbor istoga ovoga zavoda poklonio se je također uzoritom g. stožerniku i predao mu smjerno sljedeći latinski epigram, protežući se na onaj ilirski napis rasvijetljene jeronimske crkve, koj glasi ovako:

Eminentissimo et Reverendissimo Principi
Georgio Haulik
Archiepiscopo Zagrabiensi
in S. R. E. Card. Collegium cooptato.
Congregatio Illyrica S. Hier.
laetabunda gratulatur.

Kardinal se je Haulik toj lijepoj izjavi narodnog veselja vrlo obradovao, te je obećao da će i on za taj narodni zavod sv. Jeronima čim će se kući vratiti nešto učiniti.

19. ožujka u tajnom konzistoriju primio je Haulik iz ruke sv. oca kardinalski prsten i naslov kardinalske crkve »SS. Quirici et Julittae«, te je zajedno biletom državnoga tajništva od nj. svetosti imenovan članom kongregacije: Episcoporum et Regularium, Immunitatis, Indicis, et Sacrorum Rituum.

23. ožujka počeo je kardinal vraćati vizite kardinalima i rimskim velikašima, premda je neprestano padala kiša s grmljavinom.

25. ožujka bio je sv. otac papa kod svečane službe božje u crkvi S. Maria sopra Minerva. Tamo su ga

pratila dva nova kardinala kölnski i zagrebački i vozila se s njim u istoj kočiji. To se je obavilo velikom svečanosti kako veli nazočnik.

Haulik i njegova pratnja odvezli se u dvjema karucama prije 9 sati u Vatikan. Tako i kardinal Giessel. U 9 i po krenu od Vatikana čitava povorka kočija do crkve sv. Marije. Pratili ih konjanici svake vrste. Zvona svih crkvi kud se je prolazilo zvonila su svečano. Kad dođoše do crkve, preko hodnika Dominikanaca, kojima pripada pomenuta crkva, uđoše u sakristiju. Tu dočekaše sv. oca svi gotovo u Rimu nazočni kardinali i drugi crkveni dostojanstvenici. Ovdje je sv. Otac uzeo na se pluviale i tijaru. S cijelom pratnjom pošao je u crkvu. Iza kratke molitve pred oltarom, gdje je bilo svetohranište stupi na novi stolac i tako ga odnesoše do glavnog oltara. Tu sađe sa stolca i sjede na faldistorium. Sv. misu pjevao je kardinal Gaude, a pod službom pjevala je papinska kapela koralnu misu. Na koncu mise zapjevao je sam sv. Otac Sit nomen Domini... i dao je blagoslov.

Poslije podne poslao je sv. Otac novim kardinalima iskićenu ogromnu voštanicu u znak osobite naklonosti.[1]) U prosto vrijeme posjećivao je kardinal sa svojom pratnjom rimske crkve, katakombe i druge znamenitosti.

Dne 3. travnja služio je kardinal Haulik tihu misu u podzemnoj kapeli kod sv. Petra u takozvanoj konfesiji, kod oltara nad moćima sv. Petra Apostola.

4. travnja u mletačkoj palači posjetio je kardinala starješina kardinalskog zbora, a sam je posjetio

[1]) Katolički list 1857. str. 118.

nekoliko rimskih knezova. Isti dan poslije objeda odvezao se je put Via Appiae.[1])

Na Cvjetnicu pontificirao je kardinal Haulik u nazočnosti sv. Oca pape i kardinala u crkvi sv. Petra, budući da je upravo na taj dan pao na njega red. Nebrojeno mnoštvo svijeta slušalo je sv. misu. Na lijevu ruku na posebnoj tribini bili su bavarski kralj. španjolska kraljica Marija Kristina, ruska kneginja Olga. Svi sa svojim pratnjama. Na drugoj tribini malo niže bili su poslanici skoro sviju dvorova. Opet na drugim tribinama s jedne i druge strane razni dostojanstvenici s gospođama. Obredi i sv. mise trajale su od 9 do preko 1¼ sati po podne.[2]) I veliki ćedan upotrijebio je Haulik da razgleda Rim. Tako je u utorak velikog ćedna posjetio glasovite loggie i stanze Rafaelove u Vatikanu, zatim je pregledao vatikanski vrt, a poslije podne pošao je u Palazzo Farnese, da onu galeriju slika vidi. Na veliku srijedu pregledao je Museum Christianum u palači sv. Ivana Lateranskoga, Kvirinal i galeriju kneza Rospigliosi.

Ali već popodne u 4 i po istoga dana započe matutinum tenebrarum i u sikstinskoj kapeli i niz obreda velikog tjedna. Zanimivo je da pisac rimskih dopisa o tom putu, govoreći o glasovitoj sikstinskoj kapeli dodaje svoje mišljenje, da mi u prvostolnoj našoj crkvi s pjevanjem velikog tjedna — ako samo hunjavica i hrapava grla ne smetaju — možemo zadovoljni biti. Na Uskrs 12. travnja služio je sv. Otac svetu misu u hramu sv. Petra.[3]) U ponedjeljak po-

[1]) Katolički list 1857. str. 126.
[2]) Katolički list 1857. str. 127.
[3]) Katolički list 1857. str. 135.

sjetio je svečanim načinom crkvu svoga kardinalskoga naslova. U pratnji triju prelata i domaćih svećenika odveze se šest kočija polagano do pomenute crkve. Sluge su pješke išli pred kočijama i uz njih. Na crkvenim vratima čekali su redovnici sv. Dominika poredani u dva reda do velikog oltara. Tu uze kardinal Haulik kapu veću grimiznu na sebe i namakne kapuc na glavu, zatim klekne i poljubi raspelo, poškropi sebe i pobožni puk, koga za mali čas sila nagrne. Zatim ga župnik tri put okadi. Pjevači zapjevaše: Ecce Sacerdos magnus. I kardinala odvedoše u procesiji pred veliki žrtvenik. Ovdje klekne i poslije tihe molitve stupi na prijesto. Sad stane jedan bilježnik čitati bulu, kojom se njegovoj eminenciji predaje crkva sv. Kviricija i Julite kao naslovna. Poslije čitanja pozdravi Haulik poduljim latinskim govorom generala dominikanskoga reda i ostalu braću. General se također latinski zahvali i pristupivši kardinalu poljubi mu ruku, a za njim svi ostali redovnici u znak pokornosti. Kardinal Haulik poljubi na to generalne prokuratore dominikanskoga reda, te zapjeva »Te Deum« a poslije antifone, koju su pjevači na koru lijepo otpjevali, reče molitvu SS. Quirici et Julittae, i dade blagoslov — župnik pročita breve oprosta, što no ih je kardinal svima nazočnima uz poznate uvjete dao od 100 dana. Tako je i ta posljednja svečanost u Rimu završena. 14. travnja rekao je kardinal Haulik tihu misu u crkvi sv. Jeronima.

Dvije tisuće rimskih škuda darovao je i to: 1000 škuda da se dovrši lijepa i golema bazilika sv. Pavla, 500 škuda za spomenik dogme Bezgrešnog začeća.

500 škuda za gradnju nove crkve sv. Aleksandra pape na onome mjestu, gdje su pronađeni ostanci stare crkve, u kojoj je bio svetac sahranjen.

Doživjevši u Rimu još rasvjetu hrama sv. Petra, 18. travnja i glasoviti rimski vatromet girandolu otputovao je sa svojom pratnjom dne 22. travnja u Napulj, a 30. travnja se vratio opet u Rim. Tu je 1. svibnja u 11 sati kardinal imao zajedno s pratiocima i sa svom služinčadi posebnu audijenciju kod sv. Oca. 5. svibnja otputovao je Haulik u zoru iz Rima.[1])

Tek iza duga putovanja preko najljepših krajeva Švajcarske, Njemačke, te Praga i Beča prispije kardinal sretno 4. lipnja u Zagreb.

Dočekali ga u Zagrebu slavno, koliko je to radi kratkog vremena bilo moguće. Već u Kustošiji dočekalo ga više kanonika, na gradskoj granici pozdravio ga gradski načelnik i više vijećnika i odlične gospode. Lijep niz kočija povezao se do biskupskog grada. Sam kardinal-nadbiskup vozio se je u svojoj šesteroprežnoj svečanoj gala-kočiji uz zvonjavu svih zvona. Kuće, kud je prolazio, bile su iskićene sagovima, slikama, cvijećem i lišćem. Ulicama vrvio je svijet. Pred nadbiskupskim gradom dočekale ga svjetske i vojne oblasti, svećenstvo i duhovna mladež i silno mnoštvo naroda. Prvi korak bio je u katedralu, gdje je kanonik Mato Vuković zapjevao: Te Deum. Zatim je kardinal podijelio blagoslov. Iz crkve ispratili su ga kaptol i svećenstvo, po stepenicama, na kojima su bijelo obučene školske djevojčice s vijencima na glavi, a s cvijećem u ruci bile

[1]) Katolički list 1857. str. 158.—159.

poredane u špalir. U odajama pozdravio je nadbiskupa kardinala oduljim govorom posvećeni biskup i veliki predstavnik Kaptola, Ivan Kralj. Iza odgovora kardinalova pokloniše se kardinalu sve oblasti. Na veče je društvo muzikalno u velikoj dvorani nadbiskupskoga grada priredilo lijepu glazbenu zabavu, a poslije toga svirala je pod prozorima vojnička glazba. Doček je svršio kasno u noć.[1])

Pjesnik preporoditelj Pavao Stoos spjevao je tom zgodom latinsku pjesmu, koja je štampana u »Katoličkom Listu«.[2])

»In ter faustum reditum eminentissimi ae reverendissimi dominis sacrae Romanae ecclesiae cardinalis Georgii Haulik de Várallya, archi-episcopi zagrabiensis, ordinis Leopoldi imperatoris magnae crucis equitis, et ordinis S. Stephani R. A. commendatoris, S. c. et a. Majestatis actualis intimi status consiliarii etc. etc. post receptum die 19. martii 1857. in consistorio romano e manibus summi pontificis galerum cardinalitium caelo favente, Zagrabiam reversi«.

J. A. Schlosser, vlasnik obrtnog i književnog zavoda u Augsburgu, dao je kovati posebnu spomenkolajnu na čast kardinala Haulika. »Kat. List« g. 1857. piše o tom: »Ovaj uspomeni novac u veličini od škude predstavlja na obličju dobro pogođeni lik uzoritoga našega natpastira u duhovnom ornatu, a obrubljen s napisom: Georgius Haulik de Varallya Archi Episcopus Zagrabiensis. Na drugoj strani među lijepim gotičkim nakitom nahodi se odozgor

[1]) Katolički list 1857. str. 183.
[2]) Katolički list 1857. str. 177.

zrakami obasjan križ, kao slika kršćanske vjere, a pod njim drži anđeo palmovu grančicu, stožernički klobuk i krst kao znamenja kardinalskog dostojanstva njegove uzoritosti. Naokolo napisane su riječi: Is. 42., I.: Siehe meinen Diener, ih gebe ihm meinen Geist, mein Gesetz wird er den Völkern verkünden.

12. lipnja 1857. izdao je kardinal svoju krasnu okružnicu, kojom poziva duhovništvo na »sabiranje blagih prinesaka za zavod sv. Jeronima u Rimu«. spominjući, da je do početka 19. stoljeća nadbiskupija zagrebačka i cijeli narod imao više zavoda u Italiji, od kojih se je uščuvao još jedino ovaj sv. Jeronima u Rimu, ali i taj je tako osiromašio, da bijedno životari. O tom se je kardinal na svoje oči uvjerio za svog boravka u Rimu. On sam je zato opredjelio 5000 for. za taj zavod, a sad pozivije i svoje svećenstvo, sve biskupe u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, kaptole i svjetovnjake. Okružnica završava ovim riječima: »Uistinu bila bi šteta, da nam ovaj jošte jedini zavod s nestašice dostatne zaklade propadne ili dospije u tuđe ruke, gdje će ipak, ako našom pomoći bude priveden u bolji položaj, mnogim od naših zemljaka, koji će boraviti u Rimu, biti od koristi, a neki će između hrvatsko-slavonskog svećenstva konvikat pohoditi ili pohađajući samo grobove apostola besplatno stan i hranu za duže vremena uživati«.[1])

»Katolički List« govoreći o toj okružnici veli: Uvjereni smo, da će ova okružnica svakoga našinca, u kom još nije svaka iskra rodoljublja utrnula... obradovati.

[1]) Haulik G. Selectiores encyclicae... Zgb. 1863.

G. 1857. učinio je kardinal zakladu od 6540 for. sr. za uzdržavanje bolničkog duhovnika u zem. bolnici.[1])

16. lipnja izdao je kardinal pastirsku poslanicu o poglavitijim zgodama svoga putovanja, a naročito o svom boravku u Rimu. U toj opširnoj poslanici izrazuje radost, da mu se je ispunila davna želja, da se u glavnom gradu kršćanstva i nad grobovima apostolskih poglavica zahvali na mnogim od Boga iskazanim milostima njemu, njegovoj biskupiji i cijeloj hrvatskoj crkvenoj državi.

Na Kraljevo 1857. progovorio je kardinal i puku o svom putu u Rim, otkuda se je nedavno sretno vratio.[2]) »Na tom putu bilo mi je prebroditi more. Bilo mi je prevaliti snijegom i ledom pokrita brda što zijevaju strašnim jazovima. Bilo mi je projuriti daleke pruge inostranih država, jezera i rijeka, stranom na kolima, stranom na brodovima strašnom silom pare kao munjom tjeranih. Da na dugačkom tom putu, osobito u pristaroj mojoj dobi, nije manjkalo ni neugodnosti, da i pogibelji, možete si i sami misliti. Nego sve te nepogode putovanja bile su mi bogato naplaćene onim slastima, koje sam uživao za vrijeme boravljenja moga u Rimu...« Radovao se, da se je mogao na grobu sv. apostola Petra i Pavla zahvaliti Gospodu na svim dobročinstvima svoga života. Veseli ga, da je mogao u prvoj crkvi svijeta pri papinskom oltaru i u podzemnoj kapeli, gdje se čuvaju moći apostola služiti sv. misu za sve duše, koje mu je prvi pastir Isus Krist izručio. Razblažio

[1]) K. L. 1857. 342.

[2]) Haulik G. Selectiores enciclicae literae... Zagrabiae 1863. g. knj. VI. 149.—158.

se što se je mogao baciti pred noge velikoga pastira, namjesnika Kristova. Ne manje radosno bilo je za nj na tom putu što mu je sv. Otac svečano predao kardinalski klobuk. »Jer premda taj klobuk nije za drugi posao, nego da se po smrti onoga kardinala, koji ga iz ruku sv. oca primi, objesi u crkvi nad grob njegov, da dakle nije drugo, nego opomena bliske smrti, ipak sam mislio, da će i njim našoj biskupiji veća zapasti dika, osobito, kad je čast kardinalska sad prvi put u našu domovinu uvedena i jer će taj dokaz blagohotnosti najvećih dviju vlasti naprama Hrvatskoj, u ovoj crkvi još onda jamačno postojati, kad o meni teško više bude ikakova drugoga spomena«.

Kardinal spomenu, da se nigdje tako ne vidi kao u Rimu, da je naša crkva sagrađena na čvrstoj hridi, te je moći na nju napadati, ali uništit je se ne može »kakogod tamne magle mogu za vrijeme sakriti sunce, no izbrisat ga iz neba ne mogu«. Naročito su ga dirnuli obredi velikoga tjedna. On reče: »Onaj pako trenutak, kad sam na uskrsnu nedjelju vidio svetoga oca, gdje je s uzvišenoga predvorja crkve sv. Petra svemu kršćanskom svijetu davao apostolski blagoslov, kad sam vidio, da stotine tisuća ljudi svakoga naroda, jezika, spola i stališa u grobnoj tišini, spustivši se na koljena prima s vidljivom pobožnošću taj po namjesniku Kristovom s neba isprošeni blagoslov — taj veliki trenutak, dok budem živ, ostat će mi vazda u pameti«. Spomenuo je zatim Haulik i divnu ljepotu drugih rimskih hramova i njihov sjaj, tih svjedoka žive vjere prošlih stoljeća, te je požalio sjetivši se iskvarene današnje dobe, gdje je svjetina prionula uz ništetna vremenita

dobra i za malo vrijedne užitke baca silno blago, »dok za ono, što na slavu Božju spada, ne može više put da smogne i pare«. Rim je ogromni muzej, t. j. hram umjetnosti. »To mora svakoga uvjeriti, da je crkva katolička bila vazda brižna zaštitnica i gojiteljica znanosti i prave obrazovanosti«. To je tako nedvojbeno, da zbilja možemo sigurno tvrditi, da crkvu katoličku ide najveća hvala, što se čovječanstvo, bivši stoljećima izvrženo pustošenju divljih naroda, ne izvrže u prvotnu surovost i divljač, što se je pače baš pod zaštitom crkve i vjere katoličke uspelo na viši, nego je ikad prije bilo, stepen znanosti i umjetnosti«. Otud se vidi, kako lažu oni, koji prikazuju katoličku crkvu kao neprijateljicu napretka i kao zaštitnicu tmina. Spomenu se kardinal i dobrotvorstva u Rimu zanosnim riječima. »Gledao sam, kako su duhovnici i redovni i svjetski, pače kardinali, gospoda i gospođe iz kneževskih obitelji siromašnim putnicima noge prali, ter moleći s njima zajedno, dvorili ih i druga im djela kršćanske ljubavi iskazivali«. To je dokaz božanstvenosti vjere i najljepše njezino slavlje. Zanosno govorio je još kardinal hrvatskom puku o svetim mjestima, o podzemnim katakombama, gdje su prvi kršćani otajno držali službu božju za strašnih i okrutnih progona i primali otajstva vjere, gdje su nađene kosti tisuće mučenika ...

I poslije je znao u svoje propovijedi umetati svoje doživljaje s toga puta. Tako na Božić 1862., govoreći o dobu prije Krista i rimskim bozima, o Jupitru kao krivcu opačina i preljuba, o Merkuru, zaštitniku krađe, o Veneri božici bluda, o gladiatorskim igrama

i robovima, o amfiteatrima, u kojima su robove i kršćane bacali pred divlju zvjerad, reče Haulik:

»Na mom putovanju po Talijanskoj vidjeh i sam više razvalina od ovakovih zgrada. Upravo sa užasom gledah u Rimu ostanke ogromnoga onoga, još u svojim razvalinama strašnog amfiteatra, koji se je radi svoje ogromnosti Koloseum zvao. Do osamdeset tisuća ljudi običavalo je u njem gledati ona okrutna predstavljanja, gledati ne samo hladnokrvno, nego i s divljom radosti i pljeskom. Polazeći ispod veličajnih tih, o poganskom okrutništvu još sada strašno zborećih zidina i svodova, činilo mi se, da čujem jauk, da njušim nedužnu krv od toliko tisuća žrtava svakoga spola i dobi, koje jedino radi svoje postojanosti u vjeri kršćanskoj bijahu osuđene na smrt«.

XXIII. Haulik osniva čitaonicu dobrih knjiga i novi darovi.

Na Veliku Gospoju oko 8 sati uputio se je kardinal u žensku kaznionu. Čuo je, da ima kažnjenica, koje još nijesu primile sakramenat potvrde, a da to živo žele. To ga je ganulo, te je odlučio sam te nesretnice krizmati. U hodniku ga dočekalo više milosrdnih sestara i sve uznice na koljenima. U kućnoj kapeli govorio je tihu misu, a zatim je podijelio sakramenat potvrde. Na koncu izrekao je govor nesretnicama, govor pun milosrđa i očinske ljubavi, pun pouke. Lijepim riječima napućivao ih je, da poboljšaju svoj život, kad zadovolje pravdi proti kojoj su pogrešile i kad budu puštene na slobodu. Od početka do konca pratile su uznice nepre-

stanim uzdisajima, plačem i jecanjem govornika, koji je i sam ovim učinkom svojih riječi bio duboko ganut, kao i svi ostali, koji su tome prizoru bili nazočni. »Iskreno kajanje i žalost za učinjene pregrijehe, zahvalnost i strahopočitanje napram vrhovnom pastiru, koji se je toliko snizio i glavom došao u ovaj stan pravednoga stradanja, da im sudbu ublaži i snošljivijom učini, dobre nakane za budući život — bijahu bez sumnje čuvstva, koja se rastapahu u one gorke obilate suze«.[1]) Pregledavši zatim zavod uručio je predstojnici znatan novčani dar na korist nesretnih sužnjica. 15. rujna poklonio je opet zagrebačkom katol. djetičkom društvu 650 for. u obveznicama zem. otkupa i drž. zajma, da se kupi kuća za društvo. U mjesecu rujnu učinio je kardinal kanonički razgled župa oko Zagreba: Dne 20. IX. u Čučerju, 21. u Granešini, 22. u Markuševcu, 23. u Remetama, 24. u Šestinama, 27. u Stenjevcu, 28. u Vrapču.

Haulik nije potpomagao samo naša društva, već i druga slavenska. Tako je pristupio kao utemeljitelj poznatom praškom društvu »dědictvo sv. Jana Nepomuka« (baština sv. Jana Nepomuka), koje se je bavilo izdavanjem dobrih i u katoličkom duhu sastavljenih spisa na češkom jeziku. Društvo mu je izdalo diplomu. U ono je već doba brojilo 12.444 člana.

G. 1858. odlučio je kardinal Haulik, da osnuje novu posudnu knjižnicu. Osnovao je svojim troškom i otvorio zbirku dobrih knjiga. Od 1. rujna te godine u najmljenoj kući ispod Kamenitih vrati pod kućnim br. 794. uz neznatnu godišnju pretplatu uzajmljivale se knjige. Nadbiskup se postarao, da se nabavi dovoljan broj vrsnih i valjanih knjiga, njemačkih, hrvatskih, a poslije i francuskih. »Katolički List« govoreći o tom pothvatu kardinalovu tumači, zašto je to on naumio: »Tkogod pozorno motri naš vijek, ne će tajiti, da jedno od najbogatijih vrela sve većega nevjerstva i s ovim spojene nećudorednosti u našim gradovima jesu zle i zavodljive knjige. U ovaj red spadaju nesamo ona djela, što otvorenim licem na vjerozakon jurišaju, nego i ona, što sa strane i potaje na kršćanski zakon udaraju i moralnu ćut osobito u mladoga naraštaja i ljudi plitke učenosti malo po malo potkapaju. Ovakovih spisa ima mnogo. Oni su svijet poplavili. Mladiće i djevojke i iz otmjenih i čestitih porodica kvare zli romani. Da se tomu zlu doskoči zamislio je Haulik svoju posudnu knjižnicu«. Uistinu divni naum. Trebalo je da prođe osamdeset godina, da se u njegovom čedu «Društvu sv. Jeronima pokrene iz istog razloga »Knjižnica dobrih romana«. Haulik je naložio, da se kod izbora knjiga pazi, da se u njima ne nalazi ništa smutljiva, niti za mladost opasna. U prvom se redu pazilo na poučne knjige, a onda na zabavne i romane. Glavna svrha ovoga pothvata jest ta, da se čitačima, a naročito obrazovanoj mladosti obojega spola dade, da se umjesto zlim štivom ugodno zabavlja vrlim djelima. »Katolički List« veli: Njegova se Uzoritost pouzdano nada, da će obrazovano zagrebačko općinstvo priznati korist i vrijednost ovoga zavoda, te će se njime revno poslužiti. Osobito je željeti, da još neduzna mladež obojega spola rado prihvati ovu

[1]) Ibid. VI. str. 294.

zgodu, da si stvarno znanje nabavi i u pravoj prosvjeti sve više i rodoljubnije uspijeva, dapače se i zabavnim čitanjem naslađuje, a uzato ipak, da se nikome lice od stida ne porumeni«.

Ne dugo zatim javlja se već, da je veledušnom odlukom i znatnim troškovima kardinala Haulika otvorena 9. rujna, iza oduljih priprava posudna i čitaonička knjižnica u Zagrebu, u kući br. 794 uz Kamenita vrata. Čudan je slučaj, da je mnogo godina iza toga baš u Kamenitim vratima otvorena opet gradska knjižnica i čitaonica pobudom »Braće Hrvatskoga Zmaja« za načelnika zagrebačkog dra Amruša, kojoj sam ja bio prvim ravnateljem. Kardinal je izdao tiskom i katalog knjižnice. On sadržaje hrvatske i njemačke knjige, razdijeljene u dva razreda: u prvom dijelu bile su knjige, što zasijecaju u religiju, filozofiju, povijest, zemljopis, narodopis, prirodoslovlje, životopis i t. d.; u drugi uvrštene su pripovijesti, priče, pjesme, novele, romani, koledari i t. d. Zanimiva su imena pisaca: Artaud, Balmes, Bautain, Binterin, Bosuet, Buttler, Chateaubriand, Dechamps, Denzinger, Deutinger, Döllinger, Drey, Gaume, Greith, Gfrörer, Görres, Hirscher, Höfler, Hurter, Lahure, Mac-Halle, Martin, Mislin, Montalembert, Newman, Nicolas, Philipps, Rippel, Sepp, Staudenmaier, Stolberg, Stolz, Veith, Weber, Wiseman i mnogi drugi. U hrvatski odio ušlo je preko 120 djela. Značajno je, da je kardinal uzeo i ćirilicom izdana djela Dositeja Obradovića i Vuka Karadžića. U čitaonici ležala je i knjiga želja, u kojoj je svatko mogao da ubilježi željkovane knjige. Knjige su se uzajmljivale i izvan Zagreba. Knjižnica je bila, osim nedjelja i blagdana svaki dan

otvorena prije podne od 10—12 i poslije podne od 2—5 sati. Zar ta sjajna ideja velikoga biskupa nije postidna za nas, koji smo mislili, da stvaramo nešto nova, kad smo početkom 20. stoljeća počeli da tobož nešto nova uvađamo, kad smo stali utemeljavati pučke knjižnice i čitaonice. Kardinal nas je davno pretekao. Samo je žalosno, da se je to posve zaboravilo. Mi smo tako ponosno govorili početkom 19. stoljeća o tako zvanom »sitnom radu«, a veliki biskup i kardinal Haulik nije zaboravio uz svoj golemi i veliki niti na sitni rad. Upada u oči i to, da je u svoj katalog uzeo i srpske knjige, štampane ćirilicom, on dvorski čovjek i veliki katolik. Zar je on tobožnji Austrijanac stvarao Veliku Srbiju?

G. 1858. u mjesecu rujnu izašlo je iz tiskare bečkih Mehitarista djelo: »Selectiores Encyclicae Literae et Dictiones Sacrae Georgii S. R. E. Cardinalis Haulik, dei et Apostolicae sedis gratia Archi-Episcopus Zagrabiensis... Tomus IV. continens Encyclicas seu Pastorales Literas de Annis 1854. 1855. 1856. 1857. et 1858. item Dictiunculus variis occasionibus pronunciatas. Ova četvrta knjiga sadržaje 12 papinskih poslanica i raznih govora.

U mjesecu rujnu 1858. dovršen je popravak i povećanje i rasprostranjenje župne crkve sv. Petra u Zagrebu. Toj je crkvi učinio skupocjen dar kardinal Haulik, skupocjenu veliku oltarnu sliku, naručenu iz Rima. Slikar joj je Leopold Weissman. Prikazuje zgodu iz sv. Pisma kako Isus u nazočnosti učenika predaje ključeve kraljevstva nebeskoga Petru, koji pred njim kleči. Kardinal je otvorio popravljenu crkvu sam uz velike svečanosti. Sam je služio i sv. misu. Poslije je bio na ispitu školske mladeži, te je

dijelio zlatni i srebrni novac, knjižice i krunice među djecu.

U mjesecu listopadu javilo je c. kr. namjesništvo u službenim novinama, da je kardinal i nadbiskup Haulik tome namjesništvu predao 6540 for. sr. u državnim zadužnicama s namjenom, da se iz ove zaklade kamate upotrijebe za bolničkoga duhovnika, koji će u zemaljskoj bolnici, što se ovdje upravo gradi biti namješten.

Početkom g. 1858. darovao je kardinal 12.000 for. sr. u obveznicama za rasterećenje zemlje i to Narodnom muzeju, Matici ilirskoj, te društvu za povjesnicu jugoslavensku. Svakom zavodu po 4000 for. s namjenom, da iz godišnjih kamata tih zaklada namiruju društvene potrebe. Vidi se dakle, da su mu na pameti bile i u ovo doba nesamo ustanove crkvene već i opće narodne.

Čudim se, kako u »Spomenici Matice Hrvatske«, inače tako krasno dr. Franjom Markovićem i Tadijom Smičiklasom sastavljene nije ušao uz druge vjekopise i život velikoga dobrotvora, kad su u te životopise ušli ljudi dobrotvori, koji su se Matice sjetili mnogo manjim svotama. Da se to nije dogodilo iz kakovih političkih razloga, dokazom je, što je inače Smičiklas u svojoj »Povijesti Hrvatske« krasno govorio o Haulikovu radu, kao banske časti namjesniku.

U mjesecu studenom poslao je 1000 for. zagreb. poglavarstvu za naumljenu bolnicu.

XXIV. Haulik dovodi Isusovce. Godina 1858. i 1859.

Bila je davna želja kardinalova, da uvede u Hrvatsku Isusovce, jer je poznavao silni utjecaj njihov na preporod katoličkog života. Iste godine, kad je postao kardinalom sv. Stolice, utemeljio je golemu zakladu od 60.000 for., da se podigne kuća za Isusovce u Požegi, te da se tamo uzdržavaju oci Isusovci.[1])

Po naredbi kardinala nadbiskupa Haulika primili su 25. rujna 1858. članovi družbe Isusove pod svoju upravu požeško sirotište. Odlučeno je, da dođu samo tri člana iste družbe i to, koji su vješti hrvatskom jeziku. Otac Ivan Pittman, rodom iz Kranjske od Novoga Mjesta, budući superior došao je već u rujnu g. 1858. u Zagreb i krenuo put Požege. Za njim su imali doći i poznati po našim stranama misijonari, koji su imali uz odgoj mladeži i oko misija nastojati. Dok se upoznadu s mjesnim i zavodskim odnošajima morao je ostati dotadanji nadstojnik. Mislilo se, da će Isusovci g. 1859.-60. preuzeti i požešku gimnaziju, pošto su već g. 1858. dobili dozvolu od c. kr. ministarstva nastave. Pače im je isto ministarstvo dopustilo podignuti u Požegi i višu gimnaziju. Troškove, koji su spojeni s tom predajom zavoda družbi Isusovoj namirio je kardinal Haulik, koji je ujedno uložio i posebnu zakladu za uzdržavanje članova družbe Isusove.[1]) G. 1859. naslijedio je o. Pittmana o. Lovro Pregl.

Kardinal je poslije odlučio da isusovačka kuća

[1]) Sr. Deželić Vel. otac. Isusovci u Hrvatskoj. Zagreb 1927. str. 39. — Kempf Julije: Požega 1910. str. 524. — [2]) Kat. List 1858. str. 307. — [3]) K. L. 1864. str. 22. — [4]) Deželić V. Isto.

ne mora da bude baš u Požegi, već i u kojem drugom mjestu zagrebačke biskupije. Naročito je pomišljao kardinal da u Zagreb naseli Isusovce (g. 1860.), ali što se je dogodilo? Gradsko je zastupstvo jednoglasno prihvatilo zaključak i upravilo na kardinala Haulika pismo, u kojem je stajalo, »da bi provedba njegove misli izazvala bunu u Zagrebu«. I tako je prošlo gotovo 40 godina, da Isusovci nijesu došli u Zagreb. Kakova li je to mržnja bila protiv onih, koje Preradović zove »crno sjeme Lojolovo« o tom danas malo tko imade pojma, koji nije živio u ono tmurno doba.[1]) Kad su neke županije zahtijevale, da se u crkve uvede glagolica, stavio se kao razlog tome i to, da onda ne će moći Isusovci u Hrvatsku. Danas isusovački red cvate u Hrvatskoj i u Zagrebu. Punim pravom može nazvati Haulika i Posilovića svojim obnoviteljima u Hrvatskoj. On je to i učinio, stavivši u svetište svoje crkve presv. Srce Isusovo u Zagrebu na zidove mramorne relijefe tih dvaju crkvenih velikana.[2])

Ovdje moramo da spomenemo nešto o nadbiskupovom sjemeništu i radu bogoslova za vrijeme apsolutizma. Apsolutizam je uništio društva mladih klerika »Skladnoglasje« i »Kolo mladih rodoljuba«, a baš su ta dva društva budila patriotizam mladih bogoslova. Kad su se u listopadu 1849. vratili klerici u zavod kao da je žar rodoljuba utrnuo. Zamrla je pjesma. Svih klerika bilo je 39. Ljetopisac »Zbora« duhovne mladeži opisuje to vrijeme: »Jesi li kada vidio, čitatelju, cvjetnjak poslije oluje? Divotno

[1]) Sravni: Deželić V. st. Isusovci u Hrvatskoj, Zagreb 1927.
[2]) K. L. 1855. str. 288.

cvijeće i bujna zelen leži satrvena na zemlji. Što nije uginulo, to je tužno oborilo glavice svoje«. Književno se društvo još nekako pridiglo, ali pjevačko ne. I u sjemeništu se išlo za germanizacijom. Poglavari su bili tuđinci t. zv. Tirolci. Ipak se je i pjevalo domorodne pjesme, samo malo više potajno. Tek godine 1858., 1859. 1860. pojavio se među pjevačima življi pokret, kad je Franjo Kostanjevac okupio oko sebe kvartet, kojemu su bili članovi: F. Kostanjevac, A. Gornik, Đ. Deželić i G. Vuković. Milan Zjalić piše o tom: »Kostanjčev kvartet, kako su ga onda zvali u sjemeništu, izvodio je crkvene i svjetske popijevke s velikom vještinom i vrlo su ga cijenili i klerici i poglavari. Duh je germanizacije bio već pomalo izdisao, a i poglavari su počeli simpatičnije susretati narodni duh i patriotizam svoje mladeži. Jednu zgodu pripovijedao mi je vel. g. Đuro Deželić gradski senator u Zagrebu, član tadanjega Kostanjevčevog kvarteta, te je ovdje navodim: Svakog utorka i četvrtka poslije podne išli su klerici na šetnju. U ljetu se najradije išlo u Maksimir. Jednoga dana sjeo se taj kvartet u lađicu na maksimirskom jezeru i odvezao na mali otočić, te ondje otpjevao par pjesmica. Kardinal Haulik rado je zalazio u taj park i baš se taj dan šetao blizu jezera, da hrani zlatne ribice. Iznenadilo ga precizno pjevanje. Malo posluša pjesmu. Bio je veliki prijatelj glazbe. I zapita jednoga klerika, koji je onuda prolazio: »Ko to pjeva?« »Naši klerici, uzo-

[1]) Zjalić Milan. Glazbeno pjevačko društvo »Vijenac« u zagrebačkom sjemeništu. Crtice iz njegove prošlosti, Zagreb 1906. str. 26.

riti«, odvrati on. Na to će Haulik: »Pa zar klerici tako lijepo pjevaju? Reci im, kad su me tako razveselili, da ću im dati jedan majalis zato«. Uistinu poslao je ravnateljstvu zavoda 100 for., da priredi klericima jedan izlet. To je bio triumf toga kvarteta. Ta mala četica ljudi bila je u ono tužno doba budni čuvar hrvatske pjesme u sjemeništu.

8. listopada 1858. osnovao je zapravo kardinal društvo sv. Vinka Paulova u Zagrebu i postao mu pokrovitelj. Svrha je tome društvu ovršivanje djela kršćanske mliosrdnosti u duhu sveca, kojega ime nosi, uz brižno nadgledanje školske djece onih porodica, u koje članovi osobno polaze, da se nadare. Članovi su društva tražili uistinu uboge i moralno zapuštene porodice, pazeći na njihove tjelesne i duševne potrebe. Prema društvenim pravilima polaze ih jedan ili više put na tjedan, da ih tješe, da im pribave hranu i lijekove, da ih, ako je nužno otprave u bolnicu, a pokojne uboge da kršćanski sahrane, nemoćne da smjeste u ubožnicu, nezaposlene da zaposle, djecu otprave u sirotište.

Pastirska poslanica kardinalova u oči korizme g. 1859. pobudila je pozornost po čitavoj obrazovanoj Evropi. Govorila je o političkom položaju i o vjerolomskom postupku sardinske vlade prije desetak godina. Ne samo sve veće novine države, već i mnogi njemački, francuski i engleski listovi spominjali su tu poslanicu kao vrlo važan spis, i donesli iz nje više ili manje odlomaka.[1])

Novi dokaz svoje ljubavi prema franjevcima dao je kardinal u mjesecu travnju 1865., kad je dao samostancima sv. Franje 100 for. srebra, za potrebno stanje samostanske crkve.

[1]) K. L. 1859. str. 102.

U svibnju iste godine kad je buknuo rat izdao je kardinal poslanicu, u kojoj govori o povodu rata i posljedicama. Za ratne potrebe dao je 38.000 for. srebra, i to 35.000 u obveznicama narodnog zajma s kuponima, a 3000 for. kovnoga novca u srebru.

Kad je umro ban Josip Jelačić 20. svibnja 1859. nastala je velika narodna žalost. Radi smrti velikoga bana prekinuo je kardinal svoj put po slavonskim župama i vratio se u Zagreb, da vodi sprovod, koji je obavljen 26. svibnja. Sprovod je bio veličanstven. Oko 10 sati započeo je kardinal pred banskom kućom crkvene obrede, te je zatim sprovod krenuo kroz Pivarsku ulicu, uz sjeverno šetalište, Dugu ulicu, trg Jelačića bana, Kaptolska vrata, Kaptolski trg u stolnu crkvu, gdje je kardinal tijelo blagoslovio. Iz stolne crkve išao je sprovod istim redom kroz Jelačićev trg u Ilicu do Savske ulice, gdje je kardinal svršio, a daljnju pratnju prepustio župniku Poglediću.

G. 1859. izdao je anonimno Haulik knjižicu »Zur italienischen Frage« i drugu »Oesterreich und Konkordatenstaat«. Knjižica o konkordatu je izašla bezimena, ali već »Katol. List« iste godine na str. 367. odaje nam pisca, da je to sam kardinal Haulik i hvali u njoj »dubokoumno pojmljenje, opširno znanje, mudro raspoređenje, jasno razlaganje, logičnu dosljednost, blagu umjerenost i osobitost sjajnoga sloga«. Knjižica je napisana zato, da se pobiju neki prigovori proti konkordatu, koji je sklopila austrijska carevina sa sv. Stolicom. Duboka vjera izvire iz te knjižice. Kardinal u njoj veli,

da je kršćanstvo najveće dobročinstvo od svih, što ih je dobilo čovječanstvo. Jezgra kršćanstva ujedinjena je u katoličkoj crkvi. Pojam katoličanstva tako je s pojmom papinstva spojen, da se jedan od drugoga rastaviti ne da. Otale logično slijedi, da državi mora na srcu biti da se uklone sve razmirice s glavom, koja ima preko 200 milijuna vjernika. To pako biva konkordatima. Lijepim dokazima pobija on protivnike konkordata, a iz njih se vidi i njegova klasička naobrazba, jer ima citata i iz Horacija, što su mu u Beču i prigovorili.

XXV. Ustavno doba.

Godina 1860. znamenita je u povijesti hrvatskoga naroda, jer s njom počinje novo doba političkoga i kulturnoga života. Glasovitom listopadskom diplomom car je izjavio, da će narodima dati ustav, a 26. studenoga bila je već u Zagrebu banska konferencija, a kad su se svršile predranje otvoren je opet prvi put sabor iza crnog apsolutizma. U tom su saboru bili zastupnici naši najsvijetliji umovi, među njima kardinal Haulik, koji je morao pozdraviti bana Šokčevića. Učinio je to riječima, koje dokazuju, kako mu krivo sude oni, koji ga opisuju kao prevelikog austrofila.

Ponajprije istaknu u svom govoru, kako je danas čitavi narod ushićen bez razlike stranaka. Svi osjećaju da sviću dani važni za blagostanje i slavu naroda, dani nade u buduću sreću. Spominjući zatim hrvatsku povijest od najstarijih vremena i kako je narod svladavši divlje Avare uzrasao doskora do moćne i nezavisne države pod hrvatskim kraljevima, spomenuo je i velike patnje hrvatskoga naroda. »Više vijekova braneći pod vlastitim slavnim svojim kraljevima slobodu i čast svoju tolikom snagom, da je bio zaštitom prijatelja, strahom neprijatelja, čudom Evropi«. Združivši kasnije krunu svoju slobodnom voljom s krunom ugarskom »stupao je svagda istom stazom slave i dostojanstva«. Vjeran kralju i domovini uvijek je Hrvat bio na svom mjestu. Tko bi bio tako bezobrazan, da bi to mogao nijekati? A onda reče kardinal: »Lijepo je ovo i dično, no još znamenitije i posve izvanredno jest, što je narod naš kroz toliko vijekova i pored tolikih nepogoda znao uvijek uzdržati i opčuvati ustavnu slobodu svoju. Pa ako i jest kadšto za njeki časak ustavni život njegov morao proći kojekakovom sudbinom, to je ipak znao zadane mu rane iscijeliti i predašnju cjelovitost vratiti«.

19. veljače izdao je kardinal opširnu pastirsku poslanicu, u kojoj govori o nevoljama, što stizavaju sv. Stolicu i o navalama na svjetovnu vlast papinu. Kao općeniti uzrok tih navala navodi mržnju protiv katoličke crkve i slavohleplje dvaju nažalost katoličkih vladara željnih osvajanja. Pobija ove prigovore i pozivlje na sabiranje Petrova novčića.

Na Uskrs g. 1860. u svojoj propovijedi govorio je o narodnosti i rodoljubju. On reče: »Jezik, običaje i druga obilježja, kojima se od rođenika druge zemlje lučimo, zovemo narodnost. Čuvstvo pako, kojim uz to prianjamo, želeći sreću i napredak domovini, zovemo domoljublje. Tko toga ne osjeća ni ne cijeni, ima se ne samo slabim domorocem smatrati, nego upravo čovjekom besćutnim«. I Krist je

bio rodoljub. No pored sve ljubavi naprama domovini imamo ljubiti i druge narode, jer je Krist za sve dragocjenu krv prolio. Pravo rodoljublje dade se spojiti sa sveopćom ljubavi bližnjega.

Kad je uz ustavnu slobodu opet uvedeno namjesničko vijeće određen je za taj svečani uvod kraljevim dekretom od 15. ožujka kardinal za komisara, koji je tu instalaciju imao provesti.

4. travnja 1861. bilo je svečano instaliranje, a tom zgodom progovorio je Haulik nekoliko riječi, iz kojih se vidi njegov duboki patriotizam. On reče: »Čini mi se, da je sudbina otadžbine naše nalik naravi okruga zemaljskoga. Priroda naime počimlje pod jesen starjeti. Poljane ožute, livade gube ugodno zelenilo. Drveće strese sa sebe lišće. Šume svaki dan više potamne. Ptice ušute. Ljudi se spremaju u stanove svoje. Sve dobiva tužniji izgled, dok napokon sve od zime ne utrne i sva se priroda snijegom kao mrtvačkim plaštem ne ogrne. No vrativ se opet proljetno vrijeme ugodnim zapadnim vjetrićem osvježi se zrak, rastopi se snijeg. Potočići i rijeke ugodno prožubore, nastave opet tijek svoj, ptice s nova milozvučno zapoje. Livade i vrtovi opet se okite cvijećem. Drveće i šume olistavši se ugodni širom šire miris. Poljane se cakle bujnim usjevima i slatkom nadom buduće žetve naše, riječju sve oživi. Sve se opet raduje: S ovim prirodnim pojavima mnogo velim sličnosti ima sudbina otadžbine naše. Jer dokle je narod naš više stoljeća pod vlastitim kraljevima svojim imao bio posve neovisnu samoupravu svoju i umjereno se uživao ustavne slobode; pokle bi zatim združiv krunu kraljeva svojih s krunom ugarskom dugo

vremena imao posebnih municipalnih prava svojih, poče i on svakojakih ćutit nevolja. Vidje naime tužan, kako mu se, kraj sve blagonaklonosti apostolskih kraljeva po združenoj mnogo pretežnijoj ugarskoj kraljevini prava i sloboštine svakim mal ne ljetom više i više stežu. Izgubi, koju prije imaše vlastitu dvorsku kancelariju, izgubi i kraljevsko vijeće. Mora se pokoravati zakonima, koji bijahu na ugarskom saboru, kadšto bez svakoga upliva poslanika njegovih, a mnogo puta baš proti izraženoj ovih želji stvoreni, koji bijahu izvorno madžarskim jezikom pisani. Mnogo još povrh toga zbi se na uštrb prava naših, dok g. 1848. ne nastupi sabor ugarski put, koj se činio Hrvatima, da se niti s neokaljanom i uvijek održanom vjernošću njihovom prema vladajućoj kući, niti s cjelokupnošću i dostojanstvom nije dalo složiti, a razjarenost dotjera stvar dotle, da se je nesloga izmetnula u otprto neprijateljstvo, koje se više nije dalo drugim načinom, no silom oružja utaložiti. Kakov je kobni ovaj rat imao konac? To je opće poznato. Bunom ovom pade ravno nasilje ugarske kraljevine, no bivši istim vihrom čitava carevina uzgibana, da u stožerima uzdrmana, pričini se vladi, da ju od očite prijeteće propasti ne će moći inače spasiti nego ukinuvši svaku ustavnu formu vladanja, te podvrgnuv ju po načelu jednakosti svih pokrajina apsolutnoj moći. Tako bi eto i domovina naša lišena prastare svoje slobode ustavne, premda nesamo nije s prevratom sudjelovala, no upravo i baš junački od svoje strane pomagala svladati vanjske i unutarnje neprija-

telje prijestolja i vladajuće kuće u tom, ako ćemo po istini reći prvenstvo održala...« Spomenuvši zatim, da je iza zime nastalo proljeće predao je Haulik banu pečat kr. namjesnog vijeća. Spomenu još »preveliku važnost, koja glede blagostanja domovine naše leži u povratku ove upravne vlasti. Za veliku se jamačno sreću ima smatrati, što političkim našim poslovima odsele ne će više upravljati strana kakova vlast, nego što je u tu svrhu uređeno domaće u središtu otadžbine naše, a u glavnom ovom gradu smješteno upravno tijelo sastavljeno iz sinova domaćih poznavajućih dovoljno osobe, mjesta, običaje i druge okolnosti domovine, da je, velim, opet ustanovljeno kraljevsko namjesničko vijeće, štono će narodnim jezikom, narodnim zakonima upravljati narod«. Spomenuvši osobne vrline bana i onih, koji su već poznati s rodoljublja muževi ušli u vijeće, nada se, da će u domovini procvasti vjera i opća ćudorednost, da će zavladati pravda, mir i red, i da će to vijeće braniti pravo, slobodu i korist domovine.[1])

Kad je opet uveden banski stol, imenovao je kralj kardinala Haulika pismom 27. ožujka komisarom, da ga instalira.

9. travnja 1861. o ustoličenju banskoga stola reče: »Čitamo u knjizi istine i u svetim istinama našim »Na stazi pravde život, stramputica pako vodi k smrti«. (Posl. 12.) No i stara je riječ: Justita

[1]) Acta archivi a. eccl. Zagreb. Personalia G. Haulik IV.

regnorum fundamentum, to će reći: Što je pravo i Bogu je drago. Koli istinite su ove izreke, svjedok nam je ne samo zdrav i nepristran um, kao iskustvo svih vremena i krajeva svijeta. Čovječji naime um klikće zvonkim glasom, da je pravo svojine životno pravo čovječjega društva, koje da se ukine il varkavim rovarenjem izvine, eto ti jednim mahom podsjećene sve obrtnosti, eto zape gotovo sve takmičenje u usavršivanju tjelesnih i duševnih sila, nestade najmoćnijega dijelovima ljudskim poticala. Komunizam, koji nije drugo nego nijekanje ovoga prava svojine, kako mudro izusti muž pronicava duha, zakrenuo bi vratom ne samo političkomu, nego i društvenom ljudskom životu. Bio bi poguba naroda«. A da se to pravo uzdrži — veli kardinal — nuždno je pravosuđe. U svakoj državi treba valjano uređenih sudišta. Poslije instalacije, za koje je govorio i ban, uze opet riječ Haulik i reče: Ovršiv tako, što mi bješe previšnjom voljom naloženo, ne mogu propustiti, da ne bih u nekoliko riječi izjavio čustva, koji u ovaj par nadimlju grudi moje. Banski naš stol slovio je slavom od prastarih vremena ne samo među granicama naših kraljevina, nego i preko njih. Bijaše on Temide hram, u kom nađe stradajuća pravda sigurni zaklon, od koga su bile daleko sve nesamo nečiste, nego i drugotne svrhe, koji je poput jasne prethodnice zvijezde, svim ostalim sudištima naše domovine na pravednom nebu sjao... Uzmemo li jošte na um, da su svi vrijedni udovi (kotrizi) banskoga ovoga stola čeda našega roda, te stoga toplom ljubavlju prama zemljacima svojim oduševljeni, uzmemo li na um, da će se odsele svi poslovi raspravljati narodnim,

njim dakle skroz poznatim jezikom... ne da nam se nimalo dvojiti, da će ovomu sudištu povjerena prava narodnika naših svakoga reda i stališa biti uistinu povjerena zdušnim rukama, izručena sigurnoj, jakoj zaštiti.[1])

U nedjelju 12. svibnja 1861. proslavio je kardinal Haulik svoj zlatni jubilej pedesetgodišnjicu svoga misništva. Dan prije, u subotu, bio je Kaptol s nekim kućama bližih ulica sjajno rasvijetljen. Istu je večer bila svečana bakljada. Baklje su nosili iza tri hrvatska barjaka građani, duhovnici i duhovna omladina. Povorka je krenula s kaptolskog trga u gornju Vlašku ulicu na donja vrata pred nadbiskupski grad, gdje se učesnici svrstaše pred prozorima kardinalovim u dva reda. Tu se izmjenjivala glazba i pjesma blagoslova. Tu se je prvi put desila zgoda, da je mali glazbeni zbor klerika, koji se osnovao g. 1859. u sjemeništu duhovne omladine mogao javno pokazati. On je otpjevao na bakljadi nekoliko pjesama, među njima Juratovićevu skladbu »Pastiru blagi« (riječi Đ. Deželića) tako skladno, da ih je sve hvalilo. Silni svijet klicao je kardinalu, očekujući, da će se pojaviti na prozoru, ali on je ležao bolestan u krevetu, što je sakupljenom narodu javio kanonik Franjo Gašparić. Drugi dan u nedjelju nije se kardinal pridigao i nije mogao da bude nazočan u svečanostima. Već rano u zoru grunuli su sa brdašca sv. Roka mužari. Bio je prekrasan dan. Umjesto kardinala bio je celebrant posvećeni biskup Ivan Kralj i njegov zastupnik u crkvi i dvoru. U katedrali sabralo se odlično društvo na veličanstveni tutanj ve-

[1]) Acta archivi a. eccl. Zagrab. col IV.

likog zvona. Bili su tamo ban te biskupi Smičiklas i Soić, te vojni i građanski dostojanstvenici, narodni zastupnici, činovnici, svećenstvo. Hram je bio dupkom pun. Prije mise progovorio je sa propovjedaonice zagrebački kanonik Josip Marić, hrvatski pjesnik. Zanosnim i kićenim govorom slavio je svečara. Iz njegova govora uzimljem: »Nu njemu ipak jedinom, njegovoj mudrosti, njegovoj jasnosti, njegovoj blagosti, čednosti, poniznosti i inim krepostima najveća slava u dio pala: da on i nadbiskupskim dostojanstvom i rimskoga grimiza uresi čašću, te na onaj visoki podignu stepen, da ona, koja je prije kao biskupija s najmanjim crkvama usporedana bila, sad se samo jednom rimskom stolicom natkriljuje... Već i stoga se njemu radujemo i njime se kao našim biskupom ponosimo, što je on očinskim svojim neumornim naukom, a svetoga svoga života primjerom, svemu svomu stadu, a osobito svećenstvu prednjačio i ugledalo mu bio tako, da ga je u sva vremena od najveće strane na stazi krjeposti sačuvao, pak onda opet, što je svojom, tako reći, rasipnom darežljivošću, na sve krajeve domovine svoje i izvan nje obilni blagoslov božji raznosio. Obazrimo se, gospodo, makar samo površno na ovaj blagoslov, obazrimo se na zavode, koje on zavede, — a na zgrade za primanje bolesnih — utočišta za jadne sirote, — i od majke otuđenu djecu — pristaništa za staro i slabo — pa za one pobožne djevice — koje radeći i Boga moleći — i nejaku dječicu učeći — od tašta se odlučuju svijeta — te se službi božjoj posvećuju — i nevoljam čovječan-

skog društva. On dariva uboge djevojke, koje, ma su radne i poštene — rad uboštva udat se ne mogu. Mnoga crkva po njem se sagradi — s mnoge puste skide se mašina, — te u kojih gnijezdiše se sove — sad se u njih sveta misa služi. Po njemu se dižu učione, — podupiru narodne svetinje — potpomažu ubogi misnici — iznemogli carevi vojnici — i ostavše bijedne udovice. Učitelje i škole i vjere potpomaže i na radnju budi... Iza mise i Tedeuma progovorio je opet s propovijedaonice, donesene u sredinu crkve, latinskim jezikom kanonik Milašinović o svečaru.

Na objedu u dvoru bilo je 260 odličnika, ali i ovdje nije bilo svečara, koji je poručio, neka ih njegova neznatna bolest ne smeta.

I taj dan nije spavala dobrotvorna ruka kardinalova. Vojnoj posadi od stražmeštra niže podijelio je 400 for., ubožnici u Zagrebu 200 for., društvu sv. Vinka i društvu čovječnosti svakom po 200 for. Duvne sv. Uršule u Varaždinu i milosrdnice u Zagrebu poklonile su svom meceni dragocjenu krunu na lijepim jastucima, a milosrdnice u Zagrebu još i staračkí štap. Izašle su i pjesme prigodnice: hrvatske od sjemenišne mladosti zagrebačke, latinska i hrvatska od dra Antuna Molnara, latinske pjesme od o. Pavla Pavlića franjevca, i R. Švajcera, te mađarska od Dragutina Zimmermanna iz Vel. Varadina. Kralj Franjo Josip I. čestitao je svečaru ručnim pismom.

20. listopada 1861. izdao je Haulik pastirsku poslanicu na osnovci dokucije sv. Oca od 30. rujna. Kardinal govori o općem nezadovoljstvu država i pojedinaca i dokazuje, da je tome glavni razlog, što se ljudi odmeću od vjere, koja jedina

lijek je tome zlu. Neprijatelji vjere, znajući, da je crkva osnovana na hridini apostolsoga papinstva, baš zato svoje strijele odapinju na papu i njegovu svjetovnu vlast. Navodeći nasilja protiv pape učinjena, veseli ga, da sv. Otac nije u tim nevoljama malaksao već da živo i muževno bez popuštanja brani prava crkve i slobodu vjere. Dokle god papinska stolica odbija nepravedne zahtjeve, crkva se nema ničega bojati. »Mnogi pape bijahu ovjenčani mučeništvom, mnogi u katakombama, mnogi u zatočenju završiše tečaj svog života, al sve ove nevolje ne bijahu crkvi ubitačne, pače je ona po njima uvijek stekla novu slavu. Nasljednik sv. Petra, ma bio u tamnici, bio izagnan sa stolice svoje, trpio na svemu oskudicu i sve mu se otelo, ostaje ipak poštovana glava crkve, ostaje namjesnik Kristov na zemlji, pa kad se slegne bura progonstva može i obično uskrisuje se u svom veličanstvu«. U to burno doba pozva kardinal svećenstvo na molitve, na točno vršenje dužnosti, i da kupe Petrov novčić, koji je potreban sv. Ocu za uzdržavanje crkvenih i državnih svrha.

I sam kardinal prednjači primjerom i poklanja od ono 20.000 franaka, što ih je potpisao na papinski zajam 10.000 fr. za potrepštine sv. Oca.

Kad je 17. lipnja podnesen predlog o odnošaju kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije prema kruni i kraljevini Ugarskoj, Haulik je ustao i izjavio: »da se dotle ne ima ugovarati s Ugarskom, dok ona ne napusti stanovište od g. 1848., pošto se zakoni te godine ne dadu spojiti ni s načelima o jedinstvu carevine, ni s pravim duhom ugar-

skoga ustava kao niti s opstankom i samostalnošću naše domovine. Zakoni od te godine ne slažu se s hrvatskom pragmatičkom sankcijom...

U saboru g. 1861. radio je kardinal otvoreno. Povjesničar parlamentarni onoga doba veli o tome: »Kardinal smatraše se već u to vrijeme u zemlji glavnim, otvorenim i iskrenim zatočnikom težnje, da Hrvatska i Slavonija budu zastupane u carevinskom vijeću, a dvije godine iza toga stupio je kardinal otvoreno na čelo struje, koja je Hrvatsku nastojala dovesti u carevinsko vijeće, te je i svojim znatnim moralnim auktoritetom i svojim publicističkim radom tu težnju zagovarao. No i kardinal ne bijaše u svom govoru zato, da se zastupnici izašalju bezuvjetno u Beč, nego »da se postavi kao uvjet, da Nj. Veličanstvo zadade kraljevsku riječ, da će ustavnu slobodu našu također usuprot carevinskomu vijeću neoskvrnjenu sačuvati, pa u onom slučaju, ako bi Ugarska stekla još kakovih većih prava, da se ta prava protegnu i na našu kraljevinu«. Kardinal je želio, da Hrvatska u tom pitanju ne naglašava svoje solidarnosti s Ugarskom, nego da postupa samostalno. On nije za ugovaranje s drugim narodima, nego smatra za najbolje, da se sabor obrati neposredno na kralja, te kralju predloži uvjete pod kojima bi bio voljan odgovoriti želji Nj. Veličanstva«.

On je spadao u one hrvatske patriote, koji nijesu htjeli više saveza s Madžarima, i koji su mislili da će s odlaskom Hrvata u bečki parlamenat imati Slaveni većinu u Cislajtaniji i tako odlučivati u slavenskom smislu sudbinom monarkije. U svakom slučaju bila je ta tobožnja centralizacija drugo, nego što se danas shvaća, jer se jasno vidi iz njegovih riječi, o posebnoj hrvatskoj ustavnoj slobodi, koja se ima uščuvati.

Među njegovim spisima[1]) nalazim koncept govora, u kojem kaže: »Vidim, da je jednodušna mal ne želja, da i krajina naša junačka bude na saboru našem zastupana pa niti hoću niti mogu da se usprotivim općenitoj ovakovoj želji, kakovu običajem uvijek prihvaćati i cijeniti. Pristajem onda na to, da se Nj. Vel. kralj naš apostolski budi shodnom predstavkom budi, ako bi se tako većini svidjelo, preko izabranoga odbora opetovano zamoli, da ovu našu želju ispuni. Što nam je otadžbina mogla dosele odolijevati nasrtanja mnogo pretežnije kraljevine Ugarske, te svoju slobodu i samoupravu sretno uščuvati, ne će, mislim, nitko od nas dvojiti, a manje još nijekati, da to valja pripisivati opstanku krajiškoga našega naroda... Jamačno bi bila Hrvatska i posestrima Slavonija, da su sastojale iz samih županija, već odavna podlegla silnom nastojanju susjedne kraljevine. Što nadalje ime Hrvatske čitavom Evropom ide također poglavito krajiškim našim četam, viteškomu njihovom duhu, s odličnim ponašanjem spojenom u zaslugu. Ukinuv krajinu gubi nam znatno i ime i snaga naroda od svijetu glasne svoje

[1]) Acta ep. Z. Personalia G. Haulik. VII. 10.

važnosti i za cijelo se ne bi ovomu ukinuću nitko radovao, nego naši neprijatelji«.

Boji se, da bi u Krajini nastala anarkija. Sad još nije čas za ukinuće. Nitko ne može jamčiti, ne će li već za mjesec dana buknuti rat.

Gospodo! Pojmovi pravde i pravice pomršeni su, pravni odnošaji naroda uzdrmani, pohlepnost s ostalim strastmi razdražena, poljanama Evrope prohodi zlokoban duh, nas okružuje mnogo i raznovrsnih neprijatelja. U ovaj toli odlučan čas podsijecati žile našoj narodnoj snazi, značilo bi griješiti proti samomu sebi...« Krajišnici, kako je mogao u kanoničkim vizitama opaziti, imaju ljepše, prostranije, udobnije kuće, snažnije, čilije da obrazovanije i svjesnije ljude, nego oni u civilnoj Hrvatskoj. Sirotinja je i u Krajini, ali nije takova kao g. 1859. u civila. Zato veća strana Krajišnika ne želi zasad pripojenja. »Što se pako tiče strogosti, na koju se tuže, ne može jamačno nitko više od mene sjedoglava vijesnika evanđeoske blagosti željeti, da se i ova što se više i bolje može ublaži.« Haulik želi, da Krajišnici uđu u sabor, da uzmognu izraziti svoje želje, ipak misli da još nije čas, da se Krajina posve ukine. Ovako su u ono doba mislili u pretjeranom strahu od Madžara.

On je dapače 25. lipnja 1861. u saborskoj sjednici izjavio, da nema ništa proti savezu s Ugarskom, ali taj savez mora imati uvjete trajnosti, među kojima je uvjet, da se ne protivi samostalnosti Hrvatske.[1]) I 30. srpnja 1861. govorio je u saboru o izboru zastupnika u carevinskom vijeću, gdje govori da zakonodavac ne smije ići za nemogućim ciljevima, on mora voditi realnu politiku.[2]) »Mnogi izraziše želju svoju, da bi htjeli vidjeti otadžbinu našu, možnu, slavnu, sretnu i neodvisnu. Po istinskoj mojoj privrženosti pram Hrvatskoj želio bi to i ja, no polag jedne od stavljenih mojih primjedbi, pospješit možemo pravu sreću i blagostanje domovine prigrliv ono, što je moguće... Imade ih mnogo, koji vrlo mnogo obećavaju od združenja jugoslavenskih naroda. Ne tajim ni ja, da će budućnost ovim krajevima moći dati drugo lice, osobito kad se oslabljeno već tursko carstvo primakne svom rasapu. No to sve krije još neizvjesna budućnost u svom skutu; niti je moćan um čovječji, da samo po prilici vjerojatno predvidi, kada, kako, i pod kojimi uvjeti imalo bi se to zbiti. To po mojem osvjedočenju je stalno, da se tako važni pokret stvari ni bez prolijevanja čovječje krvi i drugih mnogobrojnih nevolja, a ni bez upliva europejskih velevlasti, poimence francezke, ruske i engleske ne će moći dogoditi. Uostalom, tko bi mogao ustvrditi, da će otadžbini našoj ovakovom velikom promjenom zapasti veća sloboda i da će biti sretnijom, nego što bijaše kroz toliko vijekova svoga sjedinjenja s austrijskom carevinom? Ja barem po duši ne bi hotjeo za to jamčiti«.[1]) Glede nekih skupnih posala moramo biti u sporazumu s nekom višom silom. U ugarskom zakonarstvu i ministarstvu ne valja takovu oblast tražiti. Ako

[1]) Dnevnik saborski za g. 1861.

Ugarska ustraje na zakonu od 1848. onda ćemo nastradati u autonomiji. Bude li jednom otadžbina naša u vojnim stvarima podvržena ugarskom ratnom ministarstvu, to će svatko uviditi, da onda s oružanom silom našom, da s istom krajiškom vojskom ne će više zapovijedati naš ban, nego ugarski vojnički ministar. Bude li vrhovna oblast naša u financijalnim predmetima ugarski financijalni ministerij, to će razlog, način i mjera za porez naš visit od ugarskoga financijalnoga ministra, kojega svojstva možemo nagađat po onome Košutovom poreznom proračunu. Tomu se imamo nadati i glede nutarnjega upravljanja otadžbine naše, osobito što se trgovine i prometa tiče. Neki misle, da bi se tomu moglo doskočiti, kad bi se ugarskom ministarstvu pridružilo jedan ili više našinaca. No valja na to primijetiti, da taj jedan ili dvojica našinaca, ma bili još tako iskreni domoljubi, ne bi upravo ništa ili posve malo mogli djelovati na korist domovine naše«. Ta podvrženost naše kraljevine pod vlast ugarskog popečiteljstva protuslovila bi i našoj povijesti starije i novije dobe. Dakle viša oblast, s kojom bi imali biti u sporazumu, jest carevinsko vijeće. I g. 1848. stajao je naš narod na stanovištu jedinstva carevine. Haulik je na to opovrgavao prigovore, koji se dižu proti carevinskom vijeću i misle da se izaberu naši poslanici u carevinskom vijeću s nekim garancijama. Čovjek može o Haulikovoj politici ovoga doba suditi kako hoće, može mu biti i najžešćim protivnikom, ali objektivni

povjesničar mora danas priznati, da su neke od njegovih izrečenih misli bile proročanske i da se je doslovce ispunilo pogotovo ono, što je govorio o madžarskoj premoći i o našoj financijalnoj nesamostalnosti. Njegovu politiku pako, dok je banovao (1838.—1845.) svi i protivnici jednodušno hvale i vele, da je bila na slavu baniji i korist narodu.

Istina je, da se je kardinal sve više sugerirao idejom, da Hrvati pristupe u carevinsko vijeće. Zanesla ga ljubav i srce prama vladaru. On je dapače i nastupio, ako i anonimno u »Agramerzeitungu«. Haulika je pobijao u »Pozoru« biskup Strossmayer. Članci Haulikovi nose potpis »visoko položena osoba«, a Strossmayerovi »sa Vuke«. Javno je mnijenje, znajući tko to piše, s velikom i senzacijonalnom intenzivnosti pratilo publicističku borbu dvaju crkvenih velikana. Kardinal je napao »Pozor«, tvrdeći da taj list brani svaku revoluciju, da je žestoki neprijatelj katoličke crkve, jer da piše i proti svjetovnoj vlasti papinoj. U toj borbi proti »Pozoru« (»Obzoru«) bio je kardinal preteča biskupa Antuna Mahnića, koji je napadao u svojoj »Hrvatskoj Straži« te iste novine s istih razloga 40 godina poslije. Ta borba postala je žestokom tako, da je kardinal upravio oštru poslanicu na kler protiv »Pozoru«, u kojoj je kazao:

»List »Pozor« nije nikada izjavio sažaljenja, a ni sinovske privrženosti prema glavi crkve, sv. ocu, koga su krivično orobili za najveći dio njegova zakonitoga posjeda. Naprotiv pokazivao je taj list znakove mrzosti, a pokazuje ih još uvijek, dočim pobunu proti svetoj stolici najpodlijim načinom po-

taknutu, dočim počinjena svetogrda, razbojničke i na uništenje sv. Stolice smjerajuće zlobne čine i urote povlađuje, a začetnike te urote i zaklete dušmane sv. stolice kanoti Cavoura, Ricasolia, Garibaldija, što može jače hvali i njihove nevjere podupire. Taj se list usuđuje bijediti biskupe sa čina, spadajućih u njihov svećenički djelokrug, te izlagati vlastitoga svoga biskupa ruglu . . .«

Da mu protivnici nisu ostali dužni možemo si misliti.

Napadaji i u novinama i u saboru proti sijedomu metropoliti bili su žestoki. U jednoj saborskoj sjednici spotaknu mu dapače Ivan Perkovac, rekavši najprije nekoliko laskavih riječi o njegovom dostojanstvu, časnoj starosti, i premnogim krjepostima, da je prianjao uz svaku vladu i da je Haulikova politika nikakova politika. Na ovaj lični napadaj odgovorio je kardinal dne 3. veljače 1866. On reče, da je u 27 godina dovoljno svoju politiku pokazao i da se je uvijek borio za stari naš ustav i ustavnu slobodu i da je podupirao intelektualnu i ćudorednu obrazovanost naše domovine, i doprinosio i materijalnom njezinom boljku, slavi i ugledu. »Uostalom čovjek sam i kao takav ispovijedam — mnogim manama podvržen. Mogu pogriješiti i pogriješim češće. Ali ako me je i moći radi kakove slabosti i mane obijediti, ne može se ipak o meni s istinom reći to, da ne imam nikakovih načela, da sam si nedosljedan, da se mijenjam, da sam nepostojan. To će mi posvjedočiti svatko, tko me iole pozna, a što više i od toga vrijedi, to mi svjedoči moja savjest«.

Nije uostalom bio Haulik jedini takove politike. Bilo je i drugih, koji su se bojali, da će Hrvatska

ostati upropaštena, ako se ponovi dualizam između Austrije i Ugarske i odlučivati o nama, bez nas. Bolje bi bilo da se Hrvati izravno pogode s kraljem o svojoj slobodi. Glavni bi uvjet bio sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, a ovo će se lako dogoditi, ako Hrvati sklope realni savez ne s Ugarskom, već s Austrijom, kojoj je Dalmacija i onako sada pripojena. Bili su u toj stranci vrlo ugledni ljudi i u samoj narodnoj stranci: barun Ambroz Vranicani, Vončina, dr. Jovan Subotić, Adolf Veber, Marko Prica, Avelin Čepulić, Nikola Krestić, Ivan Mažuranić pjesnik, a pogotovo Ivan Kukuljević. Proti dualizmu, a za jedinstvenu Austriju, rekao je Kukuljević uz ostale razloge i ovo: »Mi kao Slaveni ne možemo i ne smijemo podnipošto poći pravcem, koji bi nas odcijepio od ostale braće slavenske u Austriji«. Kukuljević je i postao banskim namjesnikom, da ovu stranku vodi i da radi proti dualizmu.

A hrvatski je narod pristao u svojim saborima uz nagodbu s Ugarskom. Politika je Haulikova skrahirala, a pribavila mu je i dosta gorkih časova. Bilo kako mu drago, on je za cijelo pošteno mislio, a to mu priznaju i protivnici. Da su njegove ideje prodrle, što bi se dogodilo, to se ne može znati. Dogodilo se je ipak ono, što je prorekao, da je došlo do ujedinjenja Jugoslavena samo krvavim ratovima i intervencijom velevlasti.

XXVI. Otac ubogih. Narodni mecena.

U svom 9. broju 28. veljače 1861. donosi »Katolički List« na prvom mjestu članak: Nove zaklade, nova dobročinstva uzoritoga

gosp. stožernika i nadbiskupa zagrebačkoga Jurja Haulika. U uvodu veli uredništvo: »U ovaj par, gdjeno se našlo ljudi, koji hoteći svojim savjetom doskočiti nevolji austrijskih financija predlažu, da se u tu svrhu ili otmu ili bar zaduže dobra mrtvih, — kako oni kažu — ruku, ljudi one vrsti, koja je znatno, ako ne najviše k onoj nevolji doprinjela, a sebe čestito ugojila, te ni tim zadovoljna, rado bi još i posljednji vrutak sirotinske potpore zasula, jedinu još skoru polugu blagotvornih svrha prelomila, promećalo visokih znanosti i umjetnosti uništila, a tim polje svojoj špekulaciji raširila — u ovaj par godi nam srcu, što možemo izaći pred svijet s ispravom, koja kao što će biti vječnim spomenikom kršćanske ljubavi uzoritoga veledušja uzorite glave, radošću i utjehom rascviljene siročadi, tako će biti kadra i pokazati, koliko su shodni, mudri, dapače istiniti predlozi ovih savjetnika ...« Kardinal iz zahvale Gospodu što doživljava pedesetu godinu svog misnikovanja stvara zakladu za potporu ubogih svoje biskupije. On veli: Crkveni zakoni zovu dohotke biskupskih i drugih crkvenih nadarbina baštinom ubogih (patrimonium pauperum). Za moga dugoljetnoga života svećeničkoga nastojah vazda, načelo ovo na oku držati, te mu po mogućnosti i prema urednim, kadšto prešnim, zahtjevima mojega položaja udovoljiti. Pošto sam sad zakoračio onu među zemaljskoga tečaja, preko koje se svaki danak može samo kao premilostiv dodatak Božje Providnosti smatrati, odlučih pobliže razvidjeti stanje svog imutka, te onu čest, koja bi po ovršbi moje oporuke, ponajviše bogoljubnim svrham namijenjena, vjerojatno preostala,

odrediti na korist ubogih moje biskupije«. Gradu Zagrebu učinio je već prije zaklade u tu svrhu, a sada daje gradu Varaždinu 12.000 for., Karlovcu 12.000 for., Požegi 10.000 for., Križevcima 8.000 for., Koprivnici 8.000 for., te Bjelovaru, Novoj Gradiški, i Petrinji po 6.000 for., dakle ukupno 80.000 for. to jest osamdeset tisuća forinti.

Ovom ogromnom svotom okrunio je veliki biskup svoje karitativno djelovanje. Njega su uvijek poznavali kao oca siromaka i tješitelja ubogih. U njegovoj korespondenciji ima pisama iz raznih krajeva, pak i daleko izvan domovine, kako su se na nj obraćali razni siromasi, naročito oni, koji su se stidjeli moliti. Uvijek su njegove ruke bile otvorene. On je svaki dan dijelio milostinju nevoljnicima i ubogima. Njegov dvor bio je pun siromaka svake vrsti. On sam je vrijedio za onda više, nego danas sva dobrotvorna društva. Svake su se godine popisivali po njegovom naročitom nalogu siromašni podanici na biskupskim imanjima i dobivali novčane potpore i živežne namirnice. Mimo to dobivaju mnogi siromašni đaci mjesečno potporu iz njegove blagajne i hranu badava. Osim toga dobiva deset hrvatskih đaka i dva mađarska godišnji štipendij od 200 for.[1])

I redovima je obiljno darivao potrebno. O zagrebačkom gvardijanu kolala je anegdota, da je obilne pomoći zahtijevao od kardinala, tako da je već i ovome bilo dosta, pak je jednom rekao: »Dragi! Sad mi ne dođite tako brzo«. Ali kad tamo eto ti gvardijana već drugi dan. Biskup mu dade poručiti, da ga ne može primiti. Ali ovaj zamoli, da će reći samo tri riječi. Biskup se nasmije tome i reče dobroćudno: »No, tri riječi slobodno«. A moj gvardijan otvorio

vrata i pružio glavu i rekao samo tri riječi: »Kruha, vina, drva!« Kardinalu se to svidjelo i dao mu sve.

Ako ta anegdota možda i nije istinita, ali svakako se vidi, kako je Haulik bio dobra duša. Bez sumnje je Haulik bio kraljem svih hrvatskih dobrotvora i mecena nad mecenama, kojemu po velikim svotama, koje je razdijelio jedva da se može usporediti sam veliki biskup Strossmayer, kojemu se dakako tim faktom ne umanjuje slava velikoga mecene. Blago narodu, koji je u isto doba imao dva velika čovjeka, koji su tako gospodarili t. zv. — mrtvom rukom.

Ono što je svojim primjerom pokazivao, to je Haulik i svojim riječima u svojim propovijedima neprestano učio, da je »teška i neotpustiva dužnost da svaki po svojoj mogućnosti čini djela milosrđa«. Mnogo put citira riječi sv. Leona pape: »Tolika je krjepost milosrdnosti, da nam bez nje sve druge krjeposti ne mogu ništa koristiti. Neka bude tko i vjeran i čestit i trijezan i drugim lijepim krjepostima nakićen, ako nije milosrdan, ne zaslužuje milosrdnosti«.

U ovoj knjizi na raznim mjestima napose se spominje, koliko je novaca poklonio narodu svome. To ide na milijune forinti, a koliko bi to tek bilo milijuna dinara po današnjoj vrijednosti, to možemo pomisliti.

11. srpnja 1856. učinio je kardinal nove zaklade. 1. Na korist župnih pomoćnika, koji bez svoje krivnje budu premješteni za putni trošak. Zatim župnicima slabo plaćenima i potrebnima izvanredne pomoći 20.000 for.

2. Samostanu Uršulinki u Varaždinu zakladu od 18.000 for. za odgoj šest djevojaka u odgojilištu i to tri iz građanske, a tri iz vojne strane nadbiskupije, od sedme do navršene jedanajste godine. Odgoj ima trajati tri, a iznimno i četiri godine. Zakladniku je svrha, da se odgoje čestite žene, odnosno majke, koje će s vremenom utjecati na srca mlađanog naraštaja. Naročito se imadu u obzir uzeti djevojčice odličnijih stališa, koji ne imadu dosta sredstava. Od odgojenica ne zahtjeva zakladnik drugo, nego da za njega živa i kad umre svaki dan izmole pobožno jedan Oče naš i Pozdrav Anđeoski.

4. Društvu skladnoglasnom (Glazbenom zavodu), koje znatno doprinosi za raširivanje glazbe uopće, a napose crkvene u glavnom gradu Zagrebu 6.000 for., s namjenom, da godišnje kamate upotrebljava s posebnim obzirom na crkvenu glazbu.

Tako je dodao svojim zakladama novac u svoti od 54.000 for. U srijedu 27. kolovoza otputovao je kardinal u Ostrogon, da bude 31. VIII. kod posvete dogotovljene bazilike. Tamo su bile velike svečanosti, na kojima je bio i kralj. Iz Ostrogona je pošao kardinal u svoju gospoštiju u Banatu i Vojvodini.

Samostanu Uršulinki u Varaždinu poklonio je još iste godine 1.000 for. da od kamata godišnjih nagrađuju svoga ispovjednika, koji će im i dva put na godinu biti dužan voditi duhovne vježbe.

U Zagrebu je već 6. siječnja 1846. osnovao Žak Epstein zagrebačko društvo čovječnosti i prvo je vrijeme dosta lijepo uspijevalo, ali doskora je ugasnuo mar i žar članova. G. 1853. iz-

javilo je preko polovice članova, da će istupiti. G. 1854. i 1855. prodano je i pokućstvo, knjige i druge sprave, te se je činilo, da je došao kraj društvu. G. 1856. sazvana je dapače i skupština da zaključi razlaz društva. Na predlog liječnika dra Breslauera, odlučilo se to odgoditi i još se jedamput obratiti proglasom na narod. Taj proglas je skupština jednodušno primila. I taj proglas je uspio. Povjesničar društva piše među ostalim:

»Najvažniji pak i po sudbinu društva najodlučniji bio je dar stožernika i nadbiskupa Jurja Haulika, koji je poklonio zemljorasteretnicu od 1.000 for., poprativši taj dar ovim pismom:

»Neobično mi je drago, što sam iz proglasa od 1. lipnja ove godine razabrao, da u novije doba dobrotvornost i ljubav iskrnjega u našem gradu sve to većma prosijeva kroz razna društva, imenito pak kroz društvo čovječnosti. Da i ja u plemenitu tu svrhu koji dijelak doprinesem, ustupljujem društvu čovječnosti priloženu ovdje zemljorasteretnicu pod br. 267 vrhu 1.000 for. glaseću na moje ime, te želim, da svemogući svojim blagoslovom prati i diže taj pothvat.

U Zagrebu, dne 26. kolovoza 1856.

Juraj kardinal Haulik,
zagr. nadbiskup.

U velike razigra taj dar srca sviju, i vazda će se harna srca spominjati društvo onoga, koji je tim poklonom najčvršće podupro daljni opstanak društva[1]). I poslije nije zaboravio nadbiskup to društvo.

[1]) Hajdinjak Milovan: Spomen-spis k pedesetgodišnjici zagrebačkoga društva čovječnosti. U Zagrebu 1896. str. 7.

Prigodom svoje pedesetgodišnjice svećenikovanja raspoložio je Haulik zakladom od 80.000 for. ovako: Gradu Varaždinu ostavi 12.000 for., Požegi 10.000 for., Križevcima 8.000 for., Koprivnici 8.000 for. Zatim četirima vojnim općinama bivšeg krajiškog područja svoje nadbiskupije: Bjelovaru, Novoj Gradiški, Petrinji i Glini, te selu Đurđevcima po 6.000 for. Kamati te svote imadu se godimice upotrijebiti za domaću sirotinju bez razlike vjeroispovijesti, jer kršćanska ljubav u tome ne poznaje razlike.

XXVII. JUBILEJI.

God. 1863. proslavio je Haulik dvadesetpetgodišnjicu biskupovanja. Sada se osvrnuo biskup u svojoj pastirskoj poslanici na taj niz godina. »Katolički List« reasumira ukratko njegove riječi: »Radosnim zgodama svoga biskupovanja pribraja Nj. uzoritost: što je katolička vjera u njegovom stadu ostala nepovrijeđena, što je najveći dio svećenstva svoje dužnosti točno i revno vršio, u čem su ga potpomagale i pučke misije; što je prvostolna crkva u dostojanstveno stanje postavljena, što je sjemenište mladeži duhovne u svakom pogledu preustrojeno; što je uveden zavod milosrdnih sestara, koj već po više mjesta naše domovine blagotvorno djeluje; što bijaše moguće iz episkopatskih dohodaka opredijeliti i ako ne toliko, koliko željaše, svote za unapređenje slave i službe božje, na potporu onemoglih i stradalaca svećenika, ubogih učenika i udovica, te inih siromašnih sugrađana, pa što vidi svoju imovinu tako uređenu, da će pomenute

prevrle svrhe i poslije smrti po naredbi oporuke još koja pomoć zapasti; napokon, što je u to doba biskupija povišena u čast nadbiskupije, te stolica zagrebačka prvi put urešena kardinalskim grimizom.

U broj neugodnih svojih uspomena uvrštuje uzoriti g. stožernik: što mu u stadu ne pođe za rukom onaj napredak u vjeri i ćudoređu isposlovati, što no ga je želilo njegovo očinsko srce, po imenu, što se u puku nijesu mogle istrijebiti ružne psovke i bogogrdne kletve, što po gradovima i većim trgovištima hoće da zavlada bezvjerje ili bar nehajstvo prema crkvi i nabožnosti; što se je i među svećenstvom našlo pojedinaca, koji su zalutali s puta dužnosti i krjeposti; što je i ako ne često, a to teško bolovao; što je uslijed političkih i socijalnih agitacija bio izvržen i kao biskup i kao banske časti namjesnik mnogim napadajima, osobito na ugarskim saborima, od prevratnoga madžarskoga ministarstva te g. 1848. bivši proglašen za izdajicu domovine, te mu zaglobljena banatska dobra, a tim mu zadana najveća briga, kako će prema svojoj časti živjeti, kako sjemeništa, sirotišta, zavod milosrdnih sestara i ostale blagotvorne svrhe potpomagati; što još nisu uređeni naši državnopravni odnošaji prema cjelokupnoj carevini i napokon, što je crkva i njena glava tolikim nepravdama izložena«[1]).

Kad se dvadeset i pete godine biskupovanja i opet na Božić 1863. popeo na propovjedaonicu, s koje je svake godine na taj dan govorio narodu, osvrnuo se i opet na neprestani rat između naroda. On reče: »Ne ima novina, koje ne bi bile pune prežalosnih

[1]) Kat. List 1863. str. 47.

izvješća o prolivenoj krvi čovječjoj, o bojevima i bitkama, u kojima na stotine, da na hiljade, većom stranom još mladih i zdravih ljudi gubi život, a još više njih postaju osakaćeni ili tako izranjeni, da će sav ostali život svoj trpiti boli, a mnogi ljutim ranama podleći. Ah! Koliko siromašnih matera u ovakovim okrutnim borbama izgubi, a i u taj čas gube sinove, koliko supruga tužno plače iza drugova svojih. Koliko vjerenica uzdiše za zaručnicima. Koliko sestara za braćom. Koliko prijatelja za prijateljima svojim...« Pita kardinal: »Zašto? Ne ima drugog razloga, nego da su ljudi, poglavito pako oni, u čije je ruke postavljena sudbina naroda, zabacili ili zanemarili nauk Spasiteljev. Jer kad bi taj nauk prodro pamet i srce njihovo: tad ne bi oholost, slavohleplje, pohlepa za vladanjem i nepravedno prisvojivanje uspirilo toliko prsa njihova, da se ne boje tako strašna zla nanesti društvu čovječanskom. Neda se tajiti, da svi nepravedni ratovi potiču iz nečistih vrela[1]). Spasitelj je bio krotka i ponizna srca i mrzio nepravedno prolijevanje krvi«.

Sredinom svibnja stigla je iz Rima odluka zbora obreda, kojom se hrvatsko-slavonskoj pokrajini dozvoljava za vječna vremena prenos blagdana sv. apostola Ćirila i Metoda na 5. srpnja i povišenje njihova crkvenoga čina na duplex primae classis cum octava. Za njihovu pako tisućgodišnjicu dano obilato oprosta uz obične uvjete. O tome je kardinal izdao štampom posebnu okružnicu: Notum Vobis est... 19. svibnja 1863. Po čitavoj Hrvatskoj proslavljen je po naprijed uređenom programu

[1]) Haulik G. Selectiores encyclicae... Zgb. Tom VII. str. 181.

blagdan sv. Ćirila i Metoda. Već u subotu 4. VII. započeo je niz svečanosti u Zagrebu u Zem. glazbenom zavodu velikim koncertom. Muški zbor je u tom koncertu među ostalim pjevao pjesmu sv. Ćirilu i Metodu od Križkovskoga. Dne 5. srpnja oglasio je 101 hitac topovski, uz budnicu vojničke glazbe svetkovinu dana. U devet sati vrvjelo je sve u prvostolnu crkvu, gdje su sa banom bile sve vojne i svjetovne oblasti u svečanoj gali, sva školska mladež, cehovi sa zastavama. Od vrata do velikoga žrtvenika bio je dvored iskićenih učenica, a u svetištu stražili su pravnici počasnu stražu. Sam kardinal Haulik služio je uz veliku asistenciju sv. misu. Za taj dan dozvolio je Haulik, da se epistola i evanđelje pjeva hrvatskim jezikom. Pjevali su ga kanonici Gašparić i Jandrić. Na koru pjevao je glazbeni zavod misu hrvatsku od bivšeg koraliste prvostolne crkve Vinaća. Na koncu mise čitane su odluke sv. stolice, a propovijed je govorio kanonik Josip Marić. Svečani banket bio je u »Streljani« Poslije podne bila je u Maksimiru velika pučka svečanost. Tamo je nagrnuo silan narod. A seljaci, koji su došli iz obližnjih sela dobili su badava jela i pila. Od večeri do noći plamtio je park u tisuću svetiljki. Po jezeru su plovili rasvijetljeni čamci, a na otoku pjevalo je »Kolo«. Na kiosku pjevao je muški zbor glazb. zavoda. Nad jezerom letili su praskavci. Na livadi plamtio je golemi krijes, oko koga je plesao puk. Do neko doba noći ostadoše u parku i kardinal Haulik i ban hrvatski.

Na pobudu Ivana Kukuljevića izdana je za tu zgodu »Tisućnica slovjenskih apostola sv. Ćirila i Metoda«, u kojoj se sabrali pisci: Preradović, Trnski,

Rački, Jagić i Mesić i sam Kukuljević, koji je napisao u uvodu o razvoju službe božje u Hrvata od Cirila i Metoda pa sve do najnovijega doba.

24. I. 1864. izdao je kardinal pastirsku poslanicu: O načinu, kojim može svećenstvo domoljublje najvrijednije pokazati. Onaj je svećenik pravi domoljub, koji svoje dužnosti kako valja vrši. Patriotizam se može divno pokazati savjesnim nastojanjem oko povjerene si škole, pobožnim upravljanjem bogoslužja, marljivim propovijedanjem, razboritim upravljanjem pokornika, mirenjem zavađenih supruga i domara, tješenjem u raznim nesrećama, svestranom brigom za žive, zdrave i bolesne, te mrtve vjernike. Spominjući zapletaje u Evropi i političke, te socijalne nevolje, spominje i francuskog cara, te veli: da ne ima drugog lijeka, do onoga, kojeg naznačuje sv. Otac, a to je povratiti se k vjeri i crkvi, koja je već jednom spasila svijet iz sličnih nevolja[1]).

U zagrebačkoj biskupiji sa propovjedaonice propovijedali su do najnovijeg doba hrvatskom kajkavštinom. Isti dušobrižnici učili su u školi vjeronauk štokavštinom, a to je bilo dosta tegotno. Zato nije čudo, da se je još g. 1864. našao prebendar A. Lukić. koji je zagovarao, da se puku i dalje govori s propovjedaonice onim dialektom, kojim on govori. On zna »da kardinal Haulik govori čistom književnom štokavštinom ali veli: Primjer uzoritoga g. stožernika, koji za spas književnih i neknjiževnih svojih ovaca jednakom ljubavlju revnuje, samo u toliko amo spada, u koliko mu stoji do toga, da sa sv. Pavlom i učenjake i pučane za Isukrsta predobi.

[1]) K. L. 1864. str. 4.

Što ga i prosti ljudi rado slušaju, nije tomu uzrok književni jezik, već štovanje i ljubav, kojom su mu odani«.[1])

Ove se je godine razvila borba, da se glagoljica uvede u Hrvatsku. To su tražile mnoge županije pa i zagrebačka na predstavku virovitičke. Navodilo se, da će hrvatska misa potaknuti pobožni duh, da uz slovenski bogoslužni jezik ne će moći Isusovci k nama doći, kršćani grčkog obreda da će se s latinskom crkvom sjediniti, a tuđinci da ne će moći biskupi postati. Uslijed toga nastala je u novinstvu polemika. Zagovornici glagoljice spominjali su još i političku potrebu. Govorilo se o tome mnogo, pak je i sam kardinal odgovorio skupštini požeškoj o toj stvari. Njegov je odgovor vrlo stvaran i poučljiv, štampan u 17. broju »Katoličkog Lista« god. 1864.

Kad su u velikoj skupštini 12. I. 1864. zagrebačke biskupije napali među ostalima i kardinala, reče Đuro Muzler, kanonik zagrebački, ove značajne riječi: »Slavna skupštino! Ja držim uzoritoga gospodina stožernika i nadbiskupa za toliko odličnu i štovanja i zahvalnosti naše toli dostojnu osobu, da, oprostite mi, što ću reći, ja gotovo neznam čovjeka, kojega bih glede znanja, iskustva i dobre volje s njegovom uzoritosti sravniti mogao... Stoga držim, da je svako nasrtanje na uzoritoga g. stožernika i nadbiskupa našega ne samo nepristojno, već i grješno i zato opeta prosvjedujem«.

Kako je vršio kardinal još i sada svoju dužnost najboljim je dokazom, da je nepazeći na znatnu

[1]) K. L. 1864. str. 28.

zimu na blagdan Božića u svojoj 77. godini u prvostolnoj crkvi zvučnim glasom otpjevao sv. misu, a poslije nje podijelio papinski blagoslov i crkveno oproštenje. Zatim je pred velikim mnoštvom svijeta sa propovjedaonice govorio o znacima, da li smo se duševno preporodili u Isukrstu i da li smo sinovi božji[1]).

2. listopada 1864. blagoslovljena je svečanim načinom u Maksimiru krasna kapelica sv. Jurja. Blagoslovio ju je sam kardinal. Sagradio ju je s troškovima u svoti od 20.000 forinti. Kardinal ju je sam smatrao krunom parka. Toj je misli dao izražaja u napisu, koji je postavljen iznad ulaza, a glasi:

Quos saeculi quadrante lubens percoluit
Circumsitis amoenis lucis
Hujus Sanctuarii gratia coronam imposuit
Georgius S. R. Ecclesiae Cardinalis
Archiepiscopus Zagrabiensis
Ann. rep. sal. 1863.

Iza blagoslova govorio je izvan kapele sa propovjedaonice kanonik Josip Marić. Zatim je kardinal služio tihu misu. U svom ljetnom dvoru počastio je kardinal najodličnija lica grada Zagreba. Pod objedom svirala je posadna glazba. Poslije podne bila je pučka svečanost. Osnovu kapele učinio je insbručki graditelj Stahl. Gradili su kapelu mjernik Grahor i Klein u gotskom slogu na lik križa. Slikariju u crkvi slikao je Prokš. Prozori su od slikana stakla. Slike na njima: Mojsija, Aaron, Bogorodica, sv. Ivan Krstitelj, sv. Petar i Pavao. U prozoru nad vratima

[1]) K. L. 1864. str. 31.

u sredini Isukrst. Oltar je povišen za stepenicu od ostale kapele. Stol njegov je od crna mramora. Na oltaru je kip sv. Jurja izrezan iz hrastovine.

Važna je za hrvatsku povijest godina 1865. jer se u njoj opet iza pune četiri godine sastaje sabor 12. studenoga. Prije toga sabora, a i u njemu imao je Haulik znatnog utjecaja, te je radio na sporazumu stranaka. Taj rad bio je uspješan. Kako se vidi iz ručnog pisma, kojim se kralj zahvaljuje.

Dragi kardinale Haulik!

Vaša obavijest o postignutom sporazumu stranaka u hrvatskom saboru, da se nastave pregovori, vrlo me zadovoljava. Osobitu obzirnost i živi trud, kojim ste uz sudjelovanje bana, podmaršala, baruna Šokčevića znali privesti taj radosni rezultat, cijeneći, smatram se naklonim da vam izrazim svoje zahvalno priznanje.

Budim, 18. prosinca 1865.

Franjo Josip v. r.[1])

Pismo se nalazi u nadbiskupskom arkivu, u kojem se nalazi i ostala korespondencija Haulikova, u kojoj bi sabirač autografa našao prekrasnih stvari. Kardinal, kao pravi princ, koga tituliraju kraljevi s običajnim »moj kuzen« običavajući po uzoru rimskih kardinala čestitati svim kardinalima i kršćanskim vladarima Božić, dobio je i od njih i čestitke. Nalaze se tu pisma Napoleona III. i carice francuske Eugenije, brazilskog cara i carice, meksičkog cara Maksimilijana i žene mu Šarlote, svih kardinala itd.

[1]) Acta archivi Episcop. Zagr. VII.

G. 1864. izabran je počasnim gradjaninom Koprivnice.

G. 1865. razjasnio je kardinal Haulik, da glede raznih vjeroispovijesti »jednoisti zakoni ne proizvode slobodu i jednakost, već se izrode u pravo ugnjetavanje i samosilje« ... Protestanti zahtijevaju neprestano: neka se ustanovi gradjanskim zakonom, da se iz mješovitih ženidba rođena djeca, bez obzira na vjeru roditelja, tako odgajaju, da će muška djeca očevu, a ženska majčinu vjeroispovijest imati slijediti, ili kako bi drugi voljeli, da se sva djeca othranjuju u vjeri očevoj. Pravilo ovo nebi bilo na štetu protestantima, ali bi usuprot bilo veoma nepravično za katoličke roditelje. Jer protestanti mogu mirnom svijesti i bez povrjede načela svoje vjeroispovijesti pristati na to, da im se djeca odgajaju izvan vlastite njihove crkve; katolički pako toga učiniti ne smiju, ako ne će, da očito povrijede načela i zapovijedi svoje vjere i teško ogriješe dušu krivicom, koja im se niti na ispovijedi otpustiti ne može, van ako se radi toga čina iskreno pokaju, ter obećaju, da će svakim dopuštenim načinom nastojati popraviti počinjenu pogrešku«.

G. 1866. dne 24. 25. i 26. studenoga proslavljena je u Zagrebu vrlo svečano tristogodišnjica smrti hrvatskoga Leonide, sigetskoga junaka, po svem svijetu slavljenoga Nikole grofa Zrinskoga,[1]) koji je sa šest stotina junaka branio Siget proti stotinama tisuća Turaka, tako uspješno, da je pod Sigetom palo osim sultana Sulejmana do 20.000 Turaka. Ju-

[1]) Dr. Deželić Đuro st. Sveobće izvješće o narodnoj svetkovini tristogodišnjici sigetskoga junaka. U Zagrebu 1867. g.

načka smrt Zrinskoga, koji je u svečanoj odori sa svojim vitezovima izašao napokon na megdan iz grada i umro za krst časni i slobodu zlatnu, postade predmetom udivljenja čitavom svijetu i pjesnici stranih naroda i naši pjevali su njegovu slavu. On postade besmrtnim velikanom hrvatskog naroda, zato nije čudo da je njegova tristogodišnjica u Zagrebu svečano proslavljena. Na tu su svečanost došli i reprezentanti drugih slavenskih naroda. Tako su stigli u Zagreb poslanici »Matice slovačke« na čelu sa drom Josipom Hurbanom i slavni borci slovenski dr. Janez Bleiweis, dr. Lovro Toman i načelnik grada Ljubljane dr. E. Costa. Bio je to prvi važniji sastanak Hrvata sa Slovencima. Sama svečanost protekla je sjajno.

Sam kardinal Juraj Haulik uz mnogobrojnu podvorbu odslužio je sv. misu. Treba znati, da je već bio starac u 78. godini. On se najprijaznije odazvao molbi centralnoga odbora, da sudjeluje u toj svečanosti, crkvenim svečanostima u katedrali, a uz to je drage volje dopustio, da se u Maksimiru obavi pučka svečanost. Još je u tu svrhu priložio 200 for. Posebnim pismom 1. lipnja javio je to odboru, samo je zamolio, da se odustane od glagolske mise, jer je crkvenim zakonima strogo zabranjeno, glede sv. obreda u službi božjoj uvađati novosti bez dozvole sv. stolice. Kardinal je na svoju ruku dao takovu dozvolu o tisućgodišnjici sv. Ćirila i Metoda, ali veli: »Moram priznati, da sam ovakovu dozvolu za samu svečanost sv. naših apostola Ćirila i Metoda sa strahom i brigom dao, — da će glede toga kakovo pitanje pitanje nastati, no tad sam mislio, da se je moći tim nekako ispričati, što se je onom zgodom radilo o

tisućgodišnjoj uspomeni i svečanosti ovih svetih i vrlo zaslužnih muževa, koji su narodnim našim jezikom prvi slavenskomu narodu tumačili istine vjerozakona kršćanskoga. Ali sad ne znam, što bi mogao za razlog navesti, te se bojim, da bi opetnom dozvolom ovakovom nategnuo si strogu odgovornost, te otegotio si savjest krivnjom prekršaja kanoničkih propisa.«[1])

4. kolovoza 1867. u 5 sati poslije podne bilo je svečano otkriće i blagoslov Fernkornovog kipa sv. Jurja u Maksimiru. Sam kardinal je u svečanom ruhu blagoslovio taj kip uz pjevanje 126. psalma: Ako Gospod ne izgradi hram... Kad je pao zastor sa kipa zagrmili su mužari i zasvirala je glazba. Pozvani gosti zabavljali su se s kardinalom oko ljetnikovca uz svirku glazbe, a na večer upravljao je Ditmayer, piroteknik, s vatrometom, zvjezdicama, praskavcem »zmajem«, koji je pogodio na 150 koraka vjetrenjaču, istu upalio, tako da je prskala vijence, koji su se pretvorili u jednu kitu cvijeća, narodni hrvatski grb i velika dva vatrobrana, među kojima se vidila kapelica, a u njem sv. Juraj na konju, sve u raznoj boji. Ako i jest dan prije svečanosti padala kiša, na sam dan bilo je vedro i divno. Guste gomile pohrlile su u Maksimir, a kolima se jedva ugibalo. U 5 sati kardinal Haulik, okružen svojim kaptulom u koralovu odijelu s poglavicama građanskih i vojnih vlasti uz svirku i pucnjavu razotkrio je kip. »Uzoritoga gospodina razdragana i sretna, što je opet mogao učiniti štogod na radost naroda, kad se je povzao kući ispra-

[1]) Isto str. 10.

tiše klikom: »Živio!« U slavu svečarevu dijelila se štampana pjesma Ivana Kukuljevića, a Zora Trnskoga predala je kardinalu u ime svojega oca pjesmu, koja počinje: »Uz vjetarca tihi lahor, Na domaku gorskoj jeki, Jablan, jela, joha, javor, Uz hrast raste starovjeki, Tuda ruka uzorita, Prokrči nam kraje tmaste, Križem luga hladovita, Svuda pute vijugaste... Svim divotam za čuvara, Ti postavi svoga sveca, Kako zmaja sječe, para — Konj se penje, zmaj se baca... Sve divote perivoja, I sam kip taj dragocjeni, Divotna su čustva tvoja, I naumi uzvišeni. A potomstvo naše krvi, Istinu će zborit pravu: Prabiskup je ovdje prvi, Učinio rodu slavu«...

XXVIII. ANEGDOTE.

Kako se moj životopis primiče kraju ne će biti zgorega, da priopćim i neke anegdote o kardinalu. Takove anegdote rado bilježe povjesničari, jer više put u tren oka kinematografski osvjetljuju značaj pojedinca.

Moj otac pričao je o ispitu kleričkom u sjemeništu, kamo je uvijek dolazio i kardinal Haulik. Pričao mi je o jednom kleriku — mislim baš o sebi — kako je trebao da načini ispit iz hebrejskoga jezika, iz kojega mu je strogi profesor htio dati drugi red. Hebrejski mu u stvari nije išlo u glavu i njemu ne preostade drugo, nego da na pamet nauči neka poglavlja, pak da onda sreća odluči hoće li znat ili ne.

Ispit je došao, a bome i kardinal.

Kandidat izvuče pitanja, kad tamo izvuče posve drugo, no što je učio. Isprvice problijedi kao

stijena, al onda mu mune misao i on srčano stade recitirati ono što je naučio brzo i odvažno. Profesor pozeleni od srdžbe. Stade mrmljati, al u to je već Haulik uz svoje blago nasmijano lice glasno i jasno rekao: Valde bene... valde bene... Izvrstan! Velika Eminencija... I on vlastitom rukom napisao odlično.

Profesor htjede nešto pridodati, al se dosjeti da bi blamirao kardinala, koji je još i treći put rekao: Valde bene!

I tako je sretno prošao s velikom odlikom »tercijaš« iz hebrejskog jezika. Kardinalu se nije moglo protiviti.

I drugo se priča:

»Crnoškolci« nijesu u ono doba bili baš sve sami sveci. Djaci ko djaci jogunluk pravili. Kraj crne škole bio je dvor kanonički, a dolje se sjajno šetale guske. Djaci se dosjetiše vragu i na udicu staviše meku i kroz prozor neopaženo spustiše špagu i — uhvatiše gusku. Lijepo je ispekoše i sad je trebalo da se goste. Postaviše stražu, dobaviše vino i u dvorani posjedoše, da će se gostiti. Ali netko ih je morao denuncirati. Na njihov užas začu se glas straže: Neprijatelj človek ide. Išao je sam Haulik praćen njihovim upraviteljem. Djaci u prvom užasu nijesu znali što da učine, kad li se jedan dosjeti i preokrene veliki podstavljen stolac na kom je obično kardinal sjedio i zabode s velikim nožem pod stolac pečenku, a onda ga brže preokrene, kao da se nije ništa dogodilo. Kardinal udje, svi poustadoše i pokloniše mu se. Svako je imao pred sobom knjigu. Hauliku se je razvedrilo lice.

— Vidiš sinko — reče prefektu — da je i opet

sve samo kleveta. Ja sam znao da su moja djeca dobra i da ne bi mogla učiniti takovu zloću.

Kardinal se sjedne na svoj naslonjač i još je dugo ostao s bogoslovcima i obećao im je poslati darove iz dvora.

Napokon ustade kardinal i uz oduševljene poklike bogoslova udalji se iz zgrade.

Ali nije tako prošlo sa upraviteljem.

— Dečki — reče ovaj — da ste me nasamarili znam. I miris po pečenki odaje mi u ovoj sobi, da ste morali ukrasti ono, za što vas prijaviše. Ali molim vas recite mi, kamo ste tako brzo spravili pečenku. Obećajem vam i poštenom se riječi obvezujem, da vam ništa ne će biti, samo mi recite gdje je pečenka, jer to je prebedasto, da meni ne pada na um.

Sad se odvaži jedan klerik i reče:

— Reverendissime, — na pečenki je sjedio uzoriti.

— Što? ... sjedio? ... Kakova je to šala — upita sladogorko reverendissimus.

— Pa ipak je istina. I oni digoše naslonjač i pokazaše nabodenu pečenku.

*

Nastojao bi svakom prilikom, da domaći ljudi nađu što više zarade, pa bi tada sa svakim obrtnikom općio direktno. Kad bi mu koji donio mali račun i požalio mu se, on bi mu ga vratio smiješkom, kazujući: Napišite drugi veći račun! To je često slušao njegov dvorski meštar, pa je jednoga dana i on prezentirao natpastiru »veći račun«. Glasio je za fina inozemska vina. Biskup upita kanonika Gašparića:

— Zar smo ovaj mjesec imali goste?

— Nijesmo, Vaša Uzoritosti!

A onda bi se nadbiskup okrenuo dvorskom meštru:

— Ej onda, moj dragi, treba spretnije varati![1])

*

Kardinal je Haulik imao srnjaka, koji je čitave dvije godine smio nesmetano šetati nadbiskupskim dvorom. Haulik ga je silno volio i milovao. Davao mu je »piškote«. Nije li to odmah kako je susreo srnjaka učinio, približio bi mu se ovaj i potražio bi mu sam »piškote« u reverendi. O tom srnjaku kolale su razne anegdote, od kojih je ova najzanimivija po kardinalov značaj.

Kardinal je imao dva sluge: Leopolda i Franju.

Leopold je bio Franji zavidan, jer je kardinal Franju vrlo rado imao. Za čudo kardinalov srnjak nije dijelio te simpatije te nije trpio Franju. Jednoga dana iza velike gozbe u dvoru, uzeo je Franjo u svaki džep svoje duge kabanice dvije butelje finoga vina, da ih odnese svojoj zaručnici. Na svoju se nesreću spustio niz dvorske stube, pa kad je bio već gotovo dolje, zaleti se srnjak otraga na nj i sruši ga niz stepenice, tako, da su mu boce ispale iz džepova, razbile se, a vino je stalo curkom curiti po stubama. To je vidio njegov suparnik Leopold i već plivao u slasti, kako će kardinalu ovu zgodu na fini način doušiti. Veselio se je, kako će napokon moći da se riješi svoga nemiloga druga. Zbilja! Drugi dan, kad ga je kardinal pitao:

[1]) Nar. Nov. 1904. br. 237.

»No, Leopold, was gibt es neues?« — Leopold je bio Nijemac, — reče ovaj:

»Ich weis nicht Excellenz!«

»Ah kako ne bi znao, samo ti meni reci. Vidiš ja sam star i nikuda ne idem, pak rado slušam novosti«.

Leopold je mislio, da je sada došao zgodan čas denuncijacije i reče:

»Ah, Ekscelencijo, jučer se je dogodila smiješna zgoda, ali molim Vas, nemojte me odati Francu. Mislio bi, da ga želim poniziti«.

»Nu, koja je to zgoda?« — upita nasmešljivo Haulik. — »Neboj se, ne ću ništa reći«.

Sad ispripovjedi Leopold Francovu nezgodu i tadbinu.

Odmah pozva Haulik Franju pred sebe. Leopold je uživao, što će se dogoditi.

»No, Franjo, ti nevjerni slugo, zar ti ne znaš, da ja nevaljalca ne trpim«, — oštro će Haulik.

Franjo problijedi, a Leopoldovo je lice sjajilo od nade.

»Ti si dakle tat. Ukrao si mi četiri butelje vina. A da nije bilo mojeg srnjaka?«...

»Excellencija, prosim lijepo« — pentao je sluga — »bile su ostale flaše, pak sam mislio, da ih mogu...«.

»Ukrasti« — doda Haulik. — »To da nisi više nikad učinio. Ako ti se prohtjelo vina, a ti dođi k meni, pak prosi. Uvidim li, da je dobro, sam ću ti dati. Ti znaš, da ja rado svakome činim po volji. Zar ne, ne ćeš više krasti...?«

»Ne ću, uzoriti!« — odvratio je Franc.

»Ti si to sigurno nosio svojoj zaručnici?«

»Jesam, uzoriti!«

Haulik je očito uživao u smetnji Franjinoj, u genijalnosti svojeg srnjaka i u tomu, kako će kazniti jal i zlobu Leopoldovu. Haulik denuncijante nije volio. Našao sam među nadbiskupovim spisima denuncijaciju iz prvih godina njegovog biskupovanja. Tužili su biskupa Schrota. Vlastitom rukom rukom napisao je Haulik: Anonimna denucijacija ad acta (baca se u koš).

»Nu dakle« — reče Haulik uz posmijeh, obrativši se Leopoldu. »Ti ajde sada dolje u pivnicu i donesi gore četiri butelje istoga vina. Dat ćemo ih Franji, neka ih odnese zaručnici, da ga odštetimo za one boli i modrice, koje je dobio od našega srnjaka«.

Pripovijeda gđa Kaszowitz-Cvijić:

— Često bi se šetao vrtom baš u ono doba, kad je baš puno djece. Kad bi se koji mališ igrajući zaletio u nj, tad bi ga Haulik zaustavio i ljupko s njime ćavrljao. Jednoga dana stade moj dvogodišnji bratac Jurica pred njega i misleći, da je Strossmayer, kojega nam je majka često spominjala, usklikne dijete:

— »Živio Strossmayer!«

Nadbiskup se od srca nasmije, pogladi maloga i reče:

»Bog poživio njega, tebe i mamicu!«

Najviše je bilo tu mališa oko lijepog paviljona za golubove, koje bi Haulik često sam hranio. Pa onda i gore na »Gamuli«. To je onaj humak sa više klupa, koji bi dječacima često služio za tvrđavu, što bi je jurišem osvajali. Katkada bi nadbiskup ondje

popostao i snažnim veselim poklikom bodrio male vojnike. Među svim nevoljnicima najvolio je on bijednu djecu...

Možda nije bilo u tisuću godina u našim krajevima čovjeka, koji bi toliko djela milosrdnosti učinio, koliko Haulik. Dobar poznavalac njegovih kreposti kaže: »Kažite mi čovjeka, koji bi uzvišenije ponimao i spremnije vršio uznositu krjepost milosrdnosti kršćanske, kažite mi u tom pogledu ma samo premca njegova!... »Tko da izbroji mnoštvo stradalaca, ubogih, nesretnika i sirota, kojima je on tako brzo u pomoć priticao, da su ju prvo primili, nego zaprosili, jednim istim darom i siromaštvo podupirajući i stidljivost ubogih štedeći«.[1]) Nagađa se da je za svog biskupovanja najmanje 150.000 for. razdijelio.

XXIX. HAULIK OSNIVA DRUŠTVO SV. JERONIMA.

Svakako jedno od najvećih djela velikoga biskupa Haulika bilo je, što je osnovao književno društvo sv. Jeronima u Zagrebu.

»Po njegovoj poruci sastalo se 16. siječnja 1867. preko 20 svećenika grada Zagreba, da se o tom posavjetuju, kako bi se u Zagrebu osnovalo društvo za izdavanje jeftinih, dobrim duhom pisanih pučkih knjiga zabavno-poučnoga sadržaja.

Prvi društveni tajnik društva sv. Jeronima, poslije zagrebački biskup dr. Juraj Posilović, ocrtao je prvi početak maloga društva ovako: »Uzoriti g. kardinal Haulik, zabrinut očinskom brigom za sreću našeg puka odlučio je

osnovati takovo društvo. Pada to još na početak g. 1867. kada, i to 16. I. sabralo se po njegovoj poruci preko dvadeset svećenika grada Zagreba, da se posavjetuju... Izabrali su između sebe šestoricu, da sastave pravila. Josipa Lehpamera, dra Jurja Posilovića, dra Franju Ivekovića, Franju Šica, Stjepana Tadića i Ivana Kučeka. Pravila su brzo složena i 26. II. prihvaćena. Izabran je privremeni odbor, a po želji osnivača kardinala Haulika i po želji čitavog odbora bio je predsjednikom toga privremenog odbora Tomo Gajdek, kanonik zagrebački. 27. III. 1868. budu potvrdjena pravila, a prva glavna skupština sazvana je za 21. kolovoza 1868.

Katolički list u svom 35. broju, od 27. kolovoza 1868. javlja, da je 21. kolovoza bila skupština društva sv. Jeronima, pa kaže: »Urečena bi i sazvana upravo na dan sajma, da gospoda vanjski članovi dobiju ljepšu i uharniju priliku doći u skupštinu, ali se već prvi put ne možemo pohvaliti množinom skupštinara«. Malen je to morao biti broj, kad se već donekle hvali u 2. glavnoj skupštini bilježnik dr. Posilović, da je mnogo više članova došlo u 2. glavnu skupštinu i to 26 članova. U prvoj glavnoj skupštini izabran je predsjednikom jednoglasno Gajdek, a u upravni odbor: Gajdek, Trnski, Vranić, Posilović, Iveković, Bošnjak, Tkalčić, Švinderman, Balenović. Dan poslije glavna skupština izabrala je odbor za časnike i to: tajnikom dr. Jurja Posilovića, urednikom dr. Ivekovića, blagajnikom Bošnjaka, otpravnikom Švindermana.

Mi, koji danas živimo u zlatno doba našega društva neimamo ni pojma, kako je težak bio početak. Mi mislimo, da je ono doba bilo sklono kato-

licizmu i doba, kad još nije zaraza ateizma i liberalizma zarazila našu hrv. domovinu, ali mi se varamo.

Od osnutka do god. 1918. izdalo je društvo sv. Jeronima 208 knjiga u 3,503.500 istisaka, a u ovo posljednjih deset godina društvo se upravo pomladilo, pod energičnom i zanosnom upravom, kojoj je na čelu zagrebački kanonik opat Knežić, a urednikom neumorni g. dr. Josip Andrić. Društvo je odonda izdalo daljnje 84 knjige u 1,659.300 istisaka. »Danica« (kalendar) izašla je u 55.000 istisaka. U redovitim izdanjima (4 knjige po 20 dinara) štampa se svaka po 25.000 istisaka. U vanrednim izdanjima (4 knjige po 20 dinara) svaka knjiga u 10.000 istisaka. Društvo broji sada 70.601 članova, a izdalo je u svemu 5,162.800 istisaka u 60.926.500 tiskanih araka.

Najaktivnije književno društvo među Hrvatima u novije je vrijeme bez sumnje Hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima, koje upravo ove godine slavi šezdeset-godišnjicu svog opstanka. Uvijek aktivno, uvijek produktivno, ipak je u najnovije vrijeme razvilo najveću nakladnu djelatnost. Pod marnim uredništvom dra Josipa Andrića i uz suradnju čitavog odbora, društvo danas izdaje u svojoj nakladi tri lista »Hrvatsku Prosvjetu«, »Obitelj« i »Gospu Lurdsku«, a osim toga godišnje izdaje četiri knjige redovitog izdanja, četiri vanrednog iosam romana. Da se vidi aktivnost prijašnjih godina i sadanja, napominjemo, da je društvo od svog početka do 1918. izdalo 190 knjiga u 5 milijuna primjeraka, dok je od godine 1918. do danas izdalo 70 novih knjiga u dva milijuna i po primjeraka.

Društvo je uvijek nastojalo, da među svoje sarad-

nike uvede ponajbolje naše književnike, koji su sarađivali ili u knjigama ili u najpopularnijem hrvatskom kalendaru »Danici«. Da spomenemo neke: Hugo Badalić, Binički, Deželić, otac, Ivo Horvat, Hranilović Jovan, Kranjčević, Kukuljević Božidar i Marina, Lepušić, Milaković, Pavelić Milan, Poljak Izidor, Petar Preradović, Ferdo Rožić, Marin Sabić, Subotić, Storov, Sudeta, Dr. Ivan Šarić, August Šenoa (»Šljivari« su najprije objavljeni u »Danici«), Širola, Ivan Trnski. U zbirkama su izašle tri antologije i to Milakovićeva, Grgčeva i Rožićeva. Osim toga, društvo je prvo među Hrvatima izdalo bogato blago hrvatskih bogoljubnih pjesama od Lahnera. Od pripovjedača su zastupani, uz ostale: Osman Azis, Barle, Devčić, Deželić, otac i sin, Grgec, Jakovljević, Kršnjavi, Lepušić, Matasović, Majer, Narcis Jenko, Novak Vjenceslav, Ujević Mate, Zorić, koji su zastupani sa svojim knjigama, dok su kraćim pripovijestima bili zastupani: Andrić, Bartuš, Car Viktor Emin, Draženović Josip, Kovačević Milan, Kozarac, Mrazović, Novak Vjenceslav, Ritig, Rožman, August Šenoa (Kako došlo tako prošlo), Milan Šenoa, Tomić Eugen (Janko i Jaga, Razdijelnici i Sirotan). Torbar, Tordinac, Ujević don Ilija, Vežić don Marko itd.

U naučnim stvarima su zastupani naši najbolji pisci, koji su se bavili popularizacijom nauke. U novije je vrijeme i formalna strana opreme dotjerana. Knjige je opremio Antonini, Rački, gđa Sertićeva, a i Gabrijel Jurkić, dok u novije vrijeme veći dio opremljuje g. Kirin«.

XXX. U DUBOKOJ STAROSTI.

U dubokoj svojoj starosti biskup je stao poboljevati i sada su uprli njegovi protivnici, da mu dadu upravu u druge ruke. Katolički List g. 1867. (br. 40) ima o tome zanimivu bilješku: Govori se, da je uzoriti g. stožernik nadbiskup sklonuo se pod tešku starost u pomoć generalnoga vikara, te da je predložio jednog od svog kaptola. Taj predloženi nije po ćudi moćnoj gospodi kod dvora. Ovi bi rado u Zagreb poslali administratora cum spe successionis. To bi imao biti zloglasni Mihalj Horváth, glasoviti madžarski historik, koj se je, budući Košutovac, nedavno vratio iz progonstva. Da potkrijepe svoj naum, nastojali su kardinala Haulika kod dvora opisati kao rusomana i panslavistu.

Još i to je trebao doživjeti Haulik. Ipak je i to dokazom, da Haulik nije bio taki Austrijanac i dvorski čovjek ,kako su ga htjeli ocrtati neki noviji povjesničari. I slijedeće godine 1868. podržavao se je glas o tome, da će uprava zagreb. dijeceze proći u druge ruke. Glas o tome tako je rastužio čitavi kler, da su sa svih strana stizavale kardinalu pouzdanice i molbe, da ostane na svome mjestu.

A kardinal je i u dubokoj starosti radio, ako su mu i sile oslabile. Sam je duhovnim vježbama prednjačio svojim primjerom, jer je uviiek i sam sudjelovao svugdje u svim zajedničkim vježbama, razmatrajnima, propovijedima i molitvama. Nikad nije izostao, te je neobičnom revnošću i pobožnošću vršio sve, što je trebalo. On je te vježbe sam otvarao i zatvarao svojim govorima. Samo kod posljednjih vježba g. 1868. nije više bio, jer ga je već pritisla teška bolest.

On je g. 1854. za svoj kler uveo i p a s t o r a l n e k o n f e r e n c e, koje su se vršile dvaput na godinu.

Pomišljao je svom dušom i željkovao je s najvećom čežnjom svoga srca da sazove p o k r a j i n s k u s i n o d u. Sam je za takovu sinodu pribirao građu i sastavio nacrte i potrebne stvari. Ipak mu se ta želja nije nikada ispunila, jer su prilike vremena bile nezgodne i nepovoljne.

Posljednja velika okružnica kardinalova, koju je napisao i izdao uoči korizme na dan 14. veljače 1869.: »O n a s t a v i i u z g o j u m l a d e ž i«, ta labuđa pjesma velikoga biskupa otkriva nam još jedanput njegove misli o uzgoju, koje su ga pratile čitavi život. Svemogući Stvoritelj, učinivši čovjeka k r a l j e m svojih stvorenja, dade mu osim dostojna, prema toj uzvišenoj njegovoj odluci, tijela, još i dušu neumrlošću obdarenu, koju već jedan od ponajglavnijih starih mudraca nazva božjom iskrom. Kako govori kleru, nada se da nema u njem nikoga, koji bi mislio da su istinite hipoteze nestašnih novotara, koji djelovanje uma izvode iz sastava živaca i možđanskih vlakanaca, iz djelatne snage trome tvari i tim podsjecaju u korijen svaki temelj ćudoredne slobode, pomisao iste zasluge i krivnje, napokon vaskoliki bitak čovječjeg dostojanstva i prave sreće. Uzgoj pako treba da usavršuje i u m i s r c e. Kaligula i Nero nebi ono bili, što su bili, da im se je uz uzgoj uma uzgojilo i srce. Za odgoj pako srca najuspješnije, da, jedino je sredstvo — vjera. Prava kultura srca sastoji u tome, da se ljudi sviknu pokoravati onome, što je pravo i pošteno. Ali pravo, stalno i čvrsto nastojanje oko kreposti ne može opstojati bez vjere, koja je majka tolikih svetaca, mučenika

i pravednika. Kušalo se pozitivizmom odjeliti moral od vjere, al bez uspjeha. Pa ipak se uvode bezvjerne škole, i ako još dozvoljavaju vjeronauk, ne dopuštaju, da svećenstvo utiče i na druge nauke, u kojima se brane načela protuvjerska, predavana po protivnicima religije. Mladež u takovim odgojilištima nauči se svakojakom znanju i uvjerenju, no ovo je ponajviše samo prividno, ali je uzato većinom drzovita, obijesna, preziruć božje i ljudske zakone, spremna na svako nestašno djelo i podobna pružiti gotovo gradivo svakom prevratnom pokretu. Ne može se dvojiti, da pravo i dužnost nastojati oko obuke i uzgoja mladeži pripada poglavito roditeljima, zatim crkvi, t. j. službenicima vjere. Spasitelj je zapovijedao: Propovijedajte evanđelje svakomu stvoru! Protivnici doduše tvrde, da su škole, pod utjecajem vjere zamračene tminom srednjega vijeka, ali ne će da vide nebrojenih zasluga besmrtnih, što ih crkva i svećenstvo stekoše na znanstvenom polju, u svima strukama. Uostalom, kad bi bezvjercima pošlo za rukom posve izbaciti vjeru iz škole, onda bi nastala dužnost duhovnog pastira i to stroga, da svoje vjernike, ponajviše oce i matere svakom zgodom i javno sa propovjedaonice i skromno u istoj ispovjedaonici probude savjest njihovu, da paze na vjerski uzgoj djece. Istina, dužnost je štovati građanske zakone, ali ako se koji zakon ili koja upravna naredba naročito protivi zakonu božjemu ili božjom vlasti naloženom nam držanstvu: tada nastaje sraz dužnosti, a da u njem ima dužnost spram vjere nadvladati, to je jasno. Kad su apostolima nalagali, da ne govore i ne uče u ime Isusovo, tada Petar i Ivan rekoše otvoreno: Je li pravo, da pred licem božjim radije slušamo vas, nego li Boga? sudite sami! i ne odustaše od svog propovijedanja, već voliše podnositi hule, progone i tamnice, nego li pogrdno izdati od Boga naloženu im dužnost... Neima sumnje, da i država ima pravo uticati na uzgoj mladeži, ali to pravo nije neograničeno i bezuvjetno. Ne obaziruć se na pravo roditelja i crkve, postupa država nepravedno, samovoljno, despotski. Katolička crkva hotijaše vazda, da joj učione budu slobodne. Za ljudsko društvo ne ima veće pogibli, nego od strane onih ljudi, kojim je um izoštren, a pamet svakovrsnim znanjem natrpana, imajuć uz to zloćudno, ili još rugobom skvarenosti okaljano srce. Uljudbi i usavršenju ljudskoga srca najuspješnije i gotovo jedino sredstvo jest vjera, poimence vjera kršćanska. Nu zato je potrebno, da se vjerske istine predavaju u potpunom suglasju s drugim naucima.

Treba da vjera pronikne mladiću svekoliko njegovo osjećanje i djelovanje, te ga skloni, da joj se s razlogom pokorava. To se samo tada može postignuti, ako mladić, kanoti primit za ruku, bude čestitim nabožnim vježbama, sveudiljnim učestvovanjem svetootajstva (sakramenata) napokon svima pomagalima i promicalima krjeposti bez prestanka vođen po stazi spasa i savršenstva.

Iz ovog proizlazi: da je misao o rastavi crkve od škola posve nesrećna, te se mora osuditi. Bezvjerna t. j. svakoga značaja slavne vjere

lišena učiona, ima se zabraniti, kao jedan od najubitačnijih izroda našega bezbožnoga vremena. Još su opasnije takove ženske škole, jer majke su ljudskoga roda prve odgojiteljice.

Kardinal završuje svoju poslanicu ovako:

»Zato opominjem vas, predragi, da svetinjom vašega zvanja, vjekovitim i vremenitim spasom mladeži, koju preblagi Spasitelj vlastitim svojim primjerom nježnoj našoj ljubavi toliko preporuči, ljubavlju budućega naraštaja i iste domovine zaklinjem vas, da vašoj u toj struci dužnosti sa svom zdušnošću i točnošću, okanivši se svih izvinjavajućih izlika, trsite se zadovoljiti. To zahtijeva neoskvrnjiva gospodnja zapovijed. Zahtijeva čast svećenička. Zahtijeva veličina pogibelji, što odkriva odgojenja mladeži, prijete ljudskomu društvu. Napokon zahtijevaju razlozi vjekovitoga spasa. Opominjajte se samo s jedne strane prokletstva, namijenjena onima, koji djelo gospodnje vrše nemarno, a s druge strane sjajne nagrade obećane onima, koji mnoge uče pravicu: sjati će, kako čitamo u Danielu proroku, poput zvijezda po sve vijeke vijekova. Mir Gospoda našega Isusa Krista bio sa svimi vami. Amen. Dano u Zagrebu, u našoj nadbiskupskoj stolici, u nedjelju, 1. korizmenu, na dan 14. veljače godine ponovljenoga spasenja 1869.

Juraj kard. nadbiskup«.

G. 1864. izišla je okružnica biskupa Haulika, prevedena iz latinskoga i u njemačkom jeziku pod naslovom:

Ueber Jugendunterricht und Erziehung. Pastoralschreiben von 14. februar 1869. Sr. Eminenz des Cardinal-Erzbischofs Georg Haulik, an den Agramer Divecesan-Clerus. Uebers. a. d. Lateinischen Originale. Agram 1869. 8 str. 39.

XXXI. POSLJEDNJI DANI.

Od g. 1867. počele su kardinalove boli sve ubitačnije otimati maha i potkapati mu tjelesnu snagu. Sam je znao, da će skoro umrijeti i spominjao je to često u privatnim razgovorima, svećenicima, naročito onima od prvostolnog Kaptola, spominjao je to i javno, dapač i u pastirskim poslanicama. Spominjao je to pako mirno bez bojazni i žalosti, vedro i veselio se, da će ga prijateljica smrt sjediniti sa stvoriteljem i spasiteljem njegovim. Kad je pako osjetio da mu se primiče posljednji čas, ispovjedio se i pričestio i pozvao je oko sebe posljednji put sve svećenstvo prvostolne crkve. Pred svima je sabranima izmolio rimokatoličko vjerovanje. Obratio se na to svećenicima, koji su oko njega stajali i slabim glasom ispripovijedao o položaju biskupije, kako ju je našao onda, kada je postao zagrebačkim biskupom i primio njezinu upravu. Živo zamoli sve, da mu kao ocu obećaju, da će se zajednički ljubiti, da će žarko i revno vršiti svećeničke dužnosti i da će sačuvati ustrpljivost u duhovnoj pastvi. Na to je svima nazočnima podijelio očinski i biskupski blagoslov i zaželio svima i svakom svako dobro. Jecajući i plačući, primakli mu se tada jedan za drugim i cjelivali mu posljednji put posvećene ruke. Tako se je rastao posljednji put, kao najbolji otac s djecom svojom.

Za vrijeme njegove bolesti bio je u Zagrebu kralj Franjo Josip, taj ga je pohodio na bolesničkom krevetu. I sveti Otac papa Pio IX., saznavši za kardinalovu bolest poslao mu je utješno pismo i podijelio mu apoštolski blagoslov.

Klenut srca učinila je u jutro u sedam sati 45 minuta 11. V. 1869. njegovom životu kraj. Prošlo je nešto više od godinu dana, kad su se pojavili prvi znaci njegove smrtonosne bolesti.

Njegovo mrtvo tijelo bilo je balzamovano i izloženo u kapelici biskupskog dvora. Nebrojeni narod htio je još jedamput da vidi svog natpastira. Sprovod je obavljen 20. svibnja uz najveće počasti svećenstva, vojništva i civilnih oblasti. Kralja Franju Josipa I. zastupao je njegov pobočnik major Bertholdscheim. Domaćih svećenika bilo je na sprovodu preko dvije stotine.

8. srpnja bile su u katedrali svečane zadušnice. Tom je prilikom govorio govor o velikom pokojniku zagrebački kanonik Josip Šušković. Taj je govor izašao i tiskan u brošuri pod naslovom:

> Slovo, prigodom svečanih zadušnicah za uzoritoga i prečastnoga gospodina Jurja Haulika Varalyskoga, sv. rimske stolice stožernika i nadbiskupa zagrebačkoga... umrvšega dne 11. svibnja 1869. rečeno dne 8. srpnja 1869. Josipom Šuškovićem, kanonikom zagrebačkim. — Zagreb 1869. Tiskara C. Albrecht 40 str. 12.

U lijevoj lađi prvostolne crkve uz oltar sv. Ladislava nalazi se u udubini njegovo poprsje. Odozdo

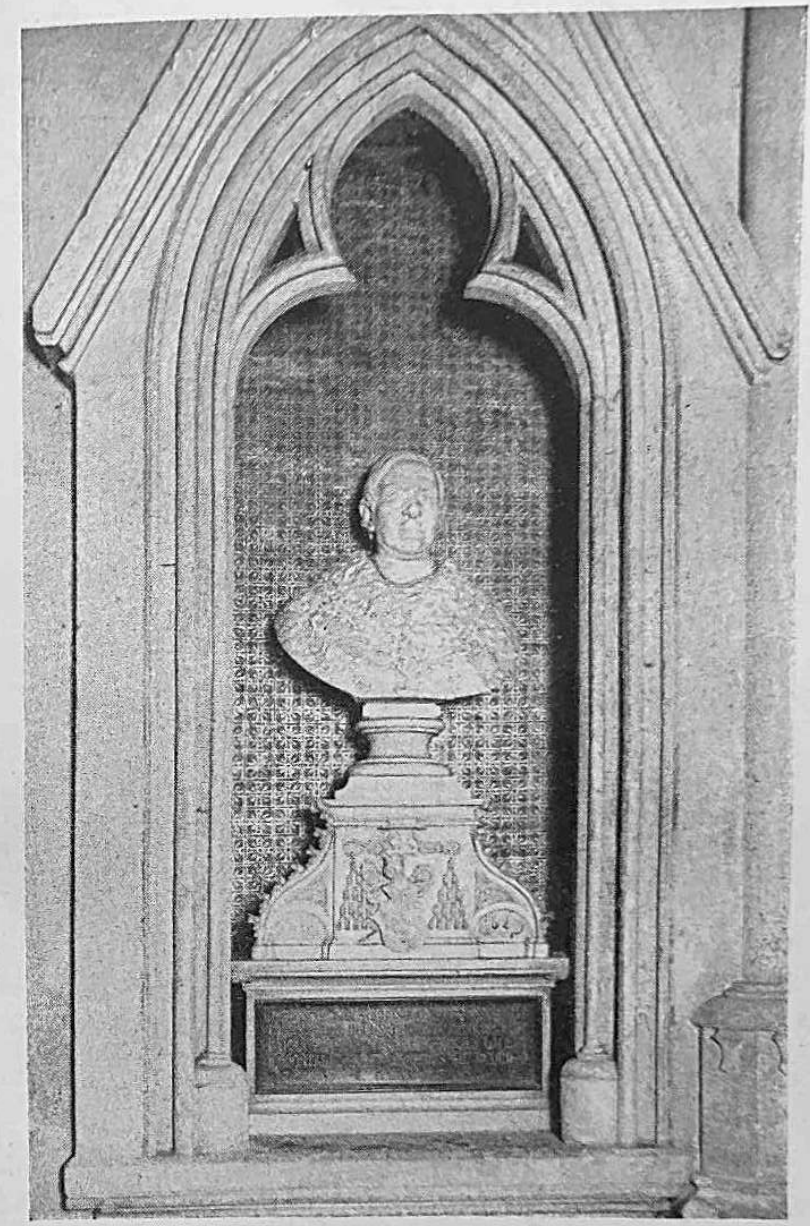

POPRSJE KARDINALA HAULIKA
Nadgrobni spomenik u prvostolnoj crkvi u Zagrebu

nalazi se u mramoru uklesani grb s kardinalskim klobukom, a pod tim napis:

Ingens vir fama rebusque ingentior actis
Qui romana decus purpura grande fuit.
Immortalis habet corporis hic requiem.
† 11 Maii 1869

Savremenik u svom nekrologu piše o njemu: »Gubitak, koji trpe crkva i čovječanstvo, velik je. Najviše će to osjećati crkva rimo-katolička, kojoj je bio nepokolebivi i vjerni pristaša, i u vjerskoj revnosti privrženi sluga Haulik svoj čitavi život. S Haulikom se pokapa jedan od onih vrijednih svećenika, koji su slušali neodoljivi nalog nekog nutarnjeg glasa, kad su uzeli sveti red, i koji onda kroz sve patnje i kušnje života nisu nikada krzmali ni kolebali, već su čvrstom nogom koracali putem, koji im je označio onaj glas, i koji na svojim stazama poznaju samo jednu zvijezdu vodilicu: vjeru, nepokolebivu, tvrdu vjeru, koja ne klone, ne diskutira, u posve pobjedničkom pouzdanju niti u vrijeme nevolje ne sklapa kompromise.

Kardinal Haulik je u prvom redu bio svećenik, vjeran, do skrajnosti poslušan sin one crkve, kojoj stoluje vidljiva glava u Rimu. Na Rim su mu bile i neprestance uprte oči. I kako je očekivao od Rima i samo iz Rima sav spas, tako je tražio i našao riješenje za sve zapletaje u državnim i društvenim stvarima, da je niti u Rim vodio i tamo u ruke tri put krunjenog biskupa htio postaviti,

jer on jedini ima pravo vezati i razrješivati. Tu duboku zapravo prirođenu crtu u Haulikovom životu treba da uvijek imademo pred očima, ako hoćemo, da mu i djelovanje i težnje shvatimo pravo kao državnika. Vjera ne isključuje ljubavi i Haulik je bio dobar patriota. Ljubežljivom privrženošću ljubio je svoju domovinu . . .«

Glasovita njemačka enciklopedija Wurzbachova piše o njemu u kratkom životopisu među ostalim:

»Ovo je ukratko nacrt života puna časti i slave slavljenog crkvenoga kneza, ali kako sjajna slika otkriva nam se pred očima, kad pogledamo sav njegov blagoslovljeni rad u njegovom veličanstvu... Kao humanista u najljepšem znamenovanju ove riječi zauzimlje prvo mjesto među crkvenim knezovima sadašnjosti.[1])

O njegovom apostolskom radu govori kanonik zagrebački Josip Šušković, da je uzoritomu pokojniku bila sveudiljna vruća želja širiti slavu božju i spas povjerenih si ovaca, a ravno u tom žarkom nastojanju sastoji revnost apostolska. Da vidimo, kako joj je odgovorio. Budući nevješt jeziku hrvatskomu, da puku svoje biskupije čisto hrvatskomu, duhovnu hranu, u njegovom materinskom jeziku dijeliti uzmogne, osobitom marljivošću prionuo je učenju hrvatskoga jezika«. On je vrlo često hrvatski propovijedao prvo vrijeme kajkavcima kajkavski i ikavcima ikavski. Propovijedao je puku svakoga Božića i Uskrsa i utorka preko korizme u

[1]) Wurzbach: Biogr. Lexikon d. Kaisert. Oestereich. Wien knj. VIII. str. 70.

katedrali, te tako povjereno si stado »prema opomeni sv. Pavla pasao, tumačio mu otajstva vjere, karao opačine, poticao u krjeposti. Da u srca djetinja za rana ucijepi ljubav Boga i strah božji pokornicima sam dijeli prvu sv. pričest, da kao dobar pastir pozna ovce svoje, putuje po prostranoj svojoj biskupiji kud je brdovita i kud je ravna, po dobru i zlu vremenu ne gledeći na putne tegobe i starost svoju, te malo ne svu obiđe, dijeleći svuda sv. sakramenat potvrde, svjetujući opominjajući svakoga prema potrebi, pregledava crkve i kapele, ruho i posuđe crkveno, zapisnike i račune, i to sve tako točno, neutrudljivo, umilno i pobožno, da se na nj potpunom mjerom mogu upraviti svete besjede: U svemu sama sebe pokazujući, kao službenika božjega, u mnogoj trpljivosti, u radu, u bdijenju, u postu, u čistoći, u znanju, u dugotrpnosti, u umiljatosti, u ljubavi nehinjenoj, u nauku istine«.

Svi, koji su poznavali kardinala, govorili su o njemu kao pravome božjem svecu.

I kanonik Šušković reče: »A šta da reknem o neporočnom njegovom životu, prema kojemu anđeoskoj čistoći sličan sigurno reći je mogao: »Tko između vas može me potvoriti grijehom«... Nezaboravni pokojnik s revnošću apostolskom družio je i vruću pobožnost i neokaljanu svetost života«. »Nije bilo dana, da ne bi uz svagdanje molitve i brevijar služio sv. misu i prisustvovao joj, toliko češće se je ispovijedao. Nedjeljom i svakom zapovjedanom svetkovinom na biskupskom je koru javnom bogoslužju i propovijedi pribivao. Gledeći na njega i najokorjelije srce ganut se i najhladnija ćud

ugrijat se morala. U sv. misi navlastito nalazio je duši svojoj najokrepniju hranu«.

Kardinal je svoje enciklike i govore štampao. Kao biskup napisao je više od 60 pastirskih poslanica, te izrekao 115 propovijedi i opomena u raznim svečanim zgodama, naročito o Božiću, Uskrsu, vizitama, djeci kod prve sv. pričesti.

Djecu je volio i on je sam uvijek od prvog dana biskupovanja dijelio prvu svetu pričest u crkvi sv. Marije, jer je bio čovjek presv. euharistije, čovjek, koji je već onda preporučio čestu pričest. Govorio je, kako savremenik veli: »Uznositom bistrinom duha, pronicavim oštroumljem i nepobitnim razlozima vojujući proti zlu duhu vremena, ateizma, naturalizma, materijalizma i panteizma. U njegovim sabranim spisima ima velik broj hrvatskih homilija i kao takov spada u povijest ascetske i duhovne hrvatske književnosti 19. stoljeća.

G. 1850. izašla je prva knjiga Haulikovih sabranih okružnica i duhovnih govora u Beču, tiskom Mehitarista pod naslovom: Selectiores encyclicae literae et Dictiones sacrae Georgii Haulik de Várallya ... Viennae 1850. 8°. Tim je počeo Haulik izdavati niz knjiga, kojih je izašlo 7 svezaka u velikoj osmini.

Ti svesci jesu: I. štampan g. 1850 ima 431 stranicu, II. od g. 1850. 369 str., III. 1853 320 str., IV. 1858. 347 str. Dok su prva četiri sveska štampana u Beču kod Mehitarista, ostale su knjige štampane u Zagrebu kod Karla Albrechta. Sveska V. od g. 1862. ima 364 str., sv. VI. od 1864. sa 354 str. i sv. VII. od 1867. str. 335.

U prvoj svesci u predgovoru kaže, da su ga mnogi muževi, koji žele dobro vjeri i crkvi, nagovarali, da izda to djelo, ali on je dugo oklijevao, a napokon je popustio, jer je uvidio, da bi moglo biti na korist crkvenih ciljeva.

»Sam visoko obrazovan, prijatelj znanosti, umjetnosti i prirodnih krasota, čovjek blaga srca, milostiv i darežljiv, uzato postavljen na jednu od najbogatijih biskupskih stolica, postao je on doista veledušnim Mecenom svoje crkve i raznih prosvjetnih zavoda, te se je lijepo odužio svojoj pomajci Hrvatskoj«. Ovim riječima karakterizirao je moj pobratim Milan Grlović, hrvatski književnik u svom djelu: »Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća« velikoga kneza katoličke crkve, kardinala Haulika, nadbiskupa zagrebačkoga. Pa ipak ne ima u tim riječima ono, što je najglavnije u kardinalovu radu, a to je, da je bio veliki organizator na vjerskom i kulturnom polju hrvatskoga naroda, organizator rijetke energije i čovjek stalnih načela, koji je ono, što je zamislio i proveo. Bio je jedan od prvih boraca za katolički preporod u Hrvatskoj. Većina njegovih tvorevina još i danas stoji i blagotvorno djeluje, a da nije još i više uspio, nije bila krivnja na njemu, već na razrovanim političkim prilikama hrvatske domovine, koju je on žarko ljubio ne samo riječima, već još više djelima.

Čitao sam u jednim novinama o njemu:

»U njega je bilo potencirano ono, što čovjeka umnika uzdiže nad masom: Neograničena ljubav naprama bližnjemu, nepokolebiva značajnost, istančano osjećanje za ljepote prirodne i umjetničke. Ta

su se tri svojstva u njem ispreplela u jednu jedinstvenu velepjesmu čovječe plemenitosti«.[1])

Tako su sudili o njemu savremenici i oni, koji su poznavali njegov život. A što da reknem ja, čime da dovršim taj životopis? Njegova djela žive. On živi među nama. Pođimo i gledajmo!

[1]) V. Nar. Nov. 1904. br. 237.

Opis slike na glavnom oltaru u crkvi sestara milosrdnica u Zagrebu

Sliku je dao izraditi tadanji biskup zagrebački dr. Juraj Haulik utemeljitelj samostana, prve za onda ženske bolnice i škola sestara milosrdnica u Zagrebu, kod bečkog slikara Hubera za 600 for. Na slici se vidi desno: U biskupskom ornatu Haulik, koji desnicom prikazuje Bogu svoja tri gore spomenuta karitativna djela. On ih stavlja pod zaštitu sv. Vinka. Iza Haulika stoje dva klerika. Jedan je od njih (po pričanju) dr. Franjo Rački. Lijevo se vidi prva bolesnica (početak bolnice je bio u lijevom krilu samostana), kojoj pruža čašu učiteljica s. Ivana Krösbacher, kasnije prva generalna nastojnica Družbe ili »časna Majka«. Bolesnici čelo glave stoji učiteljica sestra Georgija Čugmal, kasnije (1880. – 1906.) druga vrhovna nastojnica Družbe. Iza nje stoji sklopljenih ruku u nebo gledajući s. Augustina Müller, prva kućna nastojnica zagrebačkog samostana. Pred njom su dvije sestre u službi učiteljskoj iz čete onih šest sestara, što su prve došle u Zagreb. U pozadini se vide prve samostanske kandidatkinje ili »časne djevice«, a pred njima prve samostanske učenice i gojenice. Iznad svih kleči sv. Vinko raskriljenih ruku u slavi nebeskoj i zazivlje blagoslov neba na četicu pod sobom.

Od kardinala Haulika dobila je samostanska crkva i tijelo sv. Vinka mučenika, obliveno voskom. Tijelo svečevo iskopano je iz grobišta sv. Cirjake u Rimu. Te relikvije pribavio je i kardinalu Hauliku poklonio, isusovac otac Vinko Basile.

SADRŽAJ:

Strana

1. Od kolijevke do mitre 5
2. Zagrebački biskup 15
3. Za pučku i seljačku nastavu 24
4. Haulik, namjesnik banske časti 28
5. Haulik, osnivač »Gospodarskog društva« . . 39
6. I opet pučke škole 42
7. Haulik, branitelj hrvatskih pravica 47
8. Teška borba za narod 58
9. Maksimir—Jurjevac 63
10. Ban Haller i Haulik 71
11. Haulik opet banuje 75
12. Haulik uvodi družbu milosrdnica 78
13. Haulik i prvostolna crkva 85
14. Haulik i triumf hrvatskoga jezika 89
15. Godina 1848. i reformni kler 93
16. Haulik osniva prve hrvatske katoličke novine 103
17. Obnova u Kristu 108
18. Uzvišenje biskupije zagreb. na nadbiskupiju . 115
19. Katolički pokret 121
20. Konkordat 131
21. Haulik postaje kardinalom 135
22. U vječnome gradu 145
23. Haulik osniva čitaonicu dobrih knjiga 163
24. Haulik dovodi Isusovce 169
25. Ustavno doba 174
26. Otac ubogih. Narodni mecena 191
27. Jubileji 197
28. Anegdote 208
29. Haulik osniva društvo sv. Jeronima 214
30. U dubokoj starosti 218
31. Posljednji dani 223